SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA.

XXIII.

SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA

AD USUM PRAESERTIM STUDIOSORUM THEOLOGIAE

XXIII.

EDIDIT ET COMMENTARIIS AUXIT

H. HURTER S. J.,

S. Theol. et Philos. Doctor, ejusdemque s. Theol. in C. R. Univers. Oenipont. Professor p. o.

Cum Approbatione Celsissimi et Reverendissimi Episcopi Brixinensis et Facultate Superiorum.

OENIPONTI.

LIBRARIA ACADEMICA WAGNERIANA.

1878.

DIVI ALGERI

DE SACRAMENTIS CORPORIS ET SANGUINIS DOMINICI

LIBRI TRES.

CLERICS LIBRARY
THEOLOGIANS
O. P. M.
PROV. S. BARBARAE

LONDINI
apud David Nutt.

MEDIOLANI
apud Boniardi-Pogliani.

PARISIIS
apud P. Lethielleux.

#970

Praefatio.

1. Sacramentorum N. L. eucharistiam omnium esse praestantissimum, nemo catholicorum in dubium vocabit. Haec siquidem praestantia multiplici ex capite innotescit. Innotescit 1. ex nominum multitudine, quibus hoc sacramentum designatur, *ex praedicatorum splendore*, quibus idem describitur. Quo enim praestantior est aliqua res, quo majorem includit perfectionem, eo magis fundamentum praebet multiplicandi nomina, eo plura requiruntur praedicata ad illam adaequate describendam vel saltem adumbrandam, ad perfectionum divitias, quas complectitur, oculis velut subjiciendas [1]). Jam vero Eucharistiae sacramentum innumeris a patribus designatur nominibus [2]), praedicatis quam

[1]) Hinc etiam homines pro majore qua excellunt dignitate pluribus donantur titulis.

[2]) Vocatur hoc sacramentum 1. *a ritu*, qui in eo celebrando adhibetur *fractio panis*, *εὐλογία*, *εὐχαριστία*; 2. ab *institutionis tempore* vel occasione *coena*, coena dominica, coena Domini; 3. a *re*, quam

honorificis illud extollitur [1]); dicunt enim illud non solum sanctum, sacrosanctum, sed et sanctissimum, divinum, divinissimum, tremendum, *φρικτὸν*, horrendum „quod, ut scribit Chrysostomus [2]), angeli videntes horrore replentur,

---

continet, *corpus et sanguis Christi*, sancta, sancta sanctorum, sanctissimum (Frohnleichnam); 4. *a materia*, e qua conficitur, *panis* Joan. 6, 52; 1. Cor. 10, 16., licet etiam panis dicatur sive ratione speciei externae, sive ratione virtutis, qua vitam spiritualem conservat et auget; 5. ratione *sacrificii*, in quo conficitur, *oblatio*, sacramentum altaris, mensa Domini 1. Cor. 10, 21; 6. ratione *adjunctorum*, quae illius celebrationem comitantur vel saltem olim comitabantur, *ἀγάπη*; 7. ratione *effectuum*, quos producit, *viaticum*, communio. Cf. Thomas S. p. q. 73. a. 4; Oswald, Die dogmatische Lehre von den Sacramenten t. 1. p. 4. §. 1. n. 4.

[1]) Cf. Halloix de vita et scriptis s. Dionysii Areop. q. 2.

[2]) Hom. 83. in Matth. Ceterum hanc angelorum praesentiam tempore sacrificii eucharistici saepe idem testatur s. doctor, et cum eodem Gregorius M. dial. l. 4. c. 58. ubi scribit: „Quis fidelium habere dubium possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem coelos aperiri, in illo Christi mysterio angelorum choros adesse, terrena coelestibus jungi unumque ex visibilibus atque invisibilibus fieri," quae etiam Paschasius Radbertus adducit ep. ad Frudegardum. Huc referri possunt, quae habentur in liturgia syriaca, in qua diaconus hortatur fideles: „Stemus recte orantes, stemus timore et tremore,

nec respicere audent propter erumpentem exinde splendorem.«

2. Praeter hunc apparatum, quem rhetoricum appellare licet, hujus sacramenti praestantiam testatur 2. *apparatus liturgicus*, quo eucharistia quovis seculo in Ecclesia universa celebrata fuit. Vere enim dici potest eucharistiae celebrationem totius cultus et vitae religiosae esse centrum, et velut cor et animam: ubi illa conficitur, congregantur undique fideles: ut illa condigne celebretur, eriguntur tam magnifica templa, parantur vasa pretiosa, exigitur tanta in ministris virtus et puritas, multiplex distinguitur ministrorum ordo, praemittenda est communicaturis, si in statu sint peccati, alterius sacramenti susceptio: ex hoc mysterio redundat in altaria, vasa, templa dignitas, quae eadem veneranda reddit[1]). Hinc Optatus non sine horrore

---

stemus caste, quia ecce oblatio offertur, et majestas exoritur, portae coeli aperiuntur et Spiritus s. descendit et super haec sancta mysteria accubat: in loco terribili ac tremendo stamus, Cherubim et Seraphim conjugati et fratres ac socii vigilum angelorumque effecti, igneum ac spirituale ministerium cum ipsis peragimus etc.« Ita in supplemento, in quo integra ea describuntur, quorum initia in syriacis anaphoris indicata sunt in Assem. cod. lit. l. 4. p. 2. pag. 182. Cf. Renaudot collect. liturg. 2, 33.

[1]) Hieronymus ep. 114. ad Theophilum alex.

refert[1]), quae donatistae contra catholicorum altaria egerint. „Quid enim, inquit, tam sacrilegum, quam altaria Dei (in quibus et vos aliquando obtulistis) frangere, radere, removere? in quibus et vota populi et membra Christi portata sunt: quo Deus omnipotens invocatus sit: quo postulatus descenderit Spiritus s.[2]): unde a multis et pignus salutis aeternae, et tutela fidei et spes resurrectionis accepta est . . . Quid est enim altare, nisi sedes et corporis et sanguinis Christi? Haec omnia furor vester aut ra-

---

n. 2: „Mirati sumus in opere tuo utilitatem omnium ecclesiarum, ut discant qui ignorant eruditi testimoniis Scripturarum, qua debeant veneratione sancta suscipere et altaris Christi ministerio deservire, sacrosque calices et sancta velamina et cetera, quae ad cultum dominicae pertinent passionis, non quasi inania et sensu carentia sanctimoniam non habere, sed ex consortio corporis et sanguinis Domini eadem qua corpus ejus et sanguis majestate veneranda.“

[1]) De schism. donat. l. 6. n. 1, 2. (opusc. t. 10). Praetermittimus autem quae passim de gravitate peccati communionis indignae patres inculcant.

[2]) Hic manifesto respicit ad illam Spiritus s. invocationem, qua in antiquis praesertim liturgiis ille invocatur, „ut adveniens sancta, bona et gloriosa sua praesentia sanctificet et *transmutet* proposita et sancta dona ista in ipsum corpus et sanguinem nostrae liberationis“, ut legimus in liturgia alex. s. Gregorii apud Renaudot 1, 105. collect. lit. orient.

sit, aut fregit, aut removit. Hoc igitur inexpiabile nefas, si de aliqua ratione descendit, uno modo fieri debuit . . . Quid offenderat Christus, cujus illic per certa momenta corpus et sanguis habitabant . . . Hoc modo judaeos estis imitati: illi injecerunt manus Christo in cruce: a vobis percussus est in altari . . . Hoc tamen immane facinus a vobis geminatum est, dum fregistis etiam calices, Christi sanguinis portatores.«

3. Secundum Chrysostomum vero tanta ex eucharistiae celebratione dignitas in ea, quae illam circumstant, redundat, ut eo tempore vel alicujus fieri commemorationem in hujus summum cedat honorem; hinc enim rationem petit, quare martyrum mentio fiat oblationis tempore. »In manibus est hostia (*θυσία*), ita ille[1]), et omnia parata prostant: adsunt angeli, archangeli, adest Filius Dei: cum tanto horrore adstant omnes, adstant illi clamantes omnibus silentibus . . . Quid putas, pro martyribus offerri, quod nominentur in illa hora? Licet martyres sint, etiam pro martyribus magnus honor nominari Domino praesente, dum mors perficitur illa, horrendum sacrificium (*φρικτὴ θυσία*), ineffabilia mysteria. Quemadmodum enim sedente imperatore, quaecunque voluerit quispiam perficit, ubi au-

[1]) Homil. 21. in Act. Apost. n. 4.

tem surrexerit, quaecunque dixerit frustra dicit, ita et tunc, quamdiu prostant mysteria, omnibus honor maximus est in memoria haberi etc.«

4. Quo pretiosior 3. est thesaurus, quo carior margarita, eo diligentiori cura et solicitudine custoditur, improborum notitiae subtrahitur atque occultatur. Hinc Ecclesia memor verborum Christi: *Nolite dare sanctum canibus, neque projicite margaritas vestras ante porcos* (Matth. 7, 6), mysteria sua profanorum et nondum initiatorum oculis sedulo subtraxit, atque *disciplina* ut dicunt *arcani*[1]) caute ve-

---

[1]) Cum *disciplinae arcani* in re praesertim sacramentaria saepe occurrat mentio, quaedam de illa breviter annotasse haud pigebit. In primis *eam viguisse* nemo inficiabitur, qui vel obiter patrum inspexerit opera. Eam testantur, quoties aliqua silentio praetereunt, vel ad aliqua tantum respiciunt et alludunt vel eadem obscure tantum attingunt adhibitis illis verbis *norunt initiati*, quae fatente ipso Casaubono saltem quinquagies apud s. Joan. Chrysostomum, nec multo rarius apud s. Augustinum occurrunt. Agens de ipso baptismo, haec advertit Chrysostomus: „Volo quidem aperte hoc dicere, verum non audeo propter non initiatos. Hi enim expositionem nobis reddunt difficiliorem, ut qui nos cogunt vel non aperte dicere, vel eis arcana enunciare. Sed tamen quantum potero, dicam adumbrate etc.“ (in 1. Cor. hom. 40. n. 1). Ex Augustino vero luculentum testimonium habes tract. 11. in

lavit: prae ceteris vero hoc mysterium velut pupillam oculi sollicite servavit, ne profanorum

---

Joan. n. 3 (opusc. t. 8. p. 184). Quod si 2. quaeras, quam late patuerit haec disciplina, respondemus eam fuisse *plane universalem*, cum illius aperte mentionem faciant Augustinus, Athanasius, Cyrillus hieros., Basilius, Joannes Chrysostomus, Ambrosius, Gaudentius, Julius I. et Innocentius I. etc. Ex hac vero 3. universalitate merito conjicitur, eam esse *traditionis apostolicae*, nam illius jam meminerunt Origenes l. 1. adv. Celsum n. 7. et Tertullianus praescr. c. 41. (opusc. t. 9.); apolog. c. 7. n. 33, 34. (opusc. t. 19); cf. etiam ad uxorem l. 2. c. 5. Et revera Basilius de Sp. S. c. 27. illam apostolis videtur adscribere. Exemplo enim desumpto ex lege mosaica, qua solus summus sacerdos semel per annum permittebatur ingredi Sancta Sanctorum, ne scil. res usu trita contemptui exponeretur, subdit: „Ad eundem profecto modum, et qui in primordiis Ecclesiae certos ritus perscripserunt *apostoli* et patres, in occulto silentioque mysteriis suam servavere dignitatem. Neque enim omnino mysterium est, quod ad populares ac vulgares aures effertur.“ *Summo* autem 4. *rigore* haec disciplina servabatur, ut colligitur tum ex Tertulliano apol. c. 7. n. 33. ss.; nunquam enim Ecclesiae persecutoribus adhibita licet omni diligentia christianorum innotuerunt mysteria; tum ex eo, quod vel romani pontifices se hac lege obstrictos censuerunt, ut testis est Innocentius I, qui noluit confirmationis formam literis consignare, ne magis prodere videretur, quam ad consultationem respondere (ep. 25. ad Decentium n. 6, 12., in nostra edit. VI. t. 18); tum ex horrore,

auribus exponeretur. „Quid enim in terra sanctius, inquit Germanus parisiensis in expos.

---

quem concepit Julius I., cum audisset, in causa Athanasii interrogationem habitam fuisse ab arianis de mysteriis eucharisticis praesentibus catechumenis, judaeis et ethnicis (ep. ad eusebianos n. 15. opusc. t. 17); tum demum ex interdicto initiatis imposito, ne institutionem de mysteriis auditam aliis nondum initiatis traderent. „Cum autem catechesis recitatur, ita Cyrillus procatach. n. 12, si catechumenus ex te quaesierit, quid dicebant doctores? nihil dicas externo. Mysteria enim tibi et spem futuri seculi tradidimus. Custodi hoc mysterium retributori, nec unquam dicentem aliquem audi: quid obest, si et ego didicero? Etiam aegroti vinum quandoque postulant, quod si intempestive illis detur, phrenesim conciliat. Et duo hinc nascuntur mala: nam aeger interit et medicus male audit. Sic et catechumenus, si audiat mysteria a fideli, phrenesim patitur, nescit enim, quid audiverit, et tamen arguit rem ignotam dictaque irridet: fidelis vero tamquam proditor condemnatur. Jam ergo tu in finibus nostris constitutus cave, ne quid effutias; non quod digna non sint narratione ea, quae ibi dicuntur, sed quod indignus est ille audire, cui referas. Fueras et tu aliquando catechumenus, neque tamen proposita mysteria tibi enarrabantur. Quando autem sublimitatem eorum, quae nunc traduntur, experientia didiceris, tunc plane intelliges, dignos non esse catechumenos, qui ea audiunt.“ Cf. Ambrosium de mysteriis c. 9. n. 55. opusc. t. 7. Imo tanto rigore haec mysteria sacrosancta celabant, ut vellent potius mori quam eadem prodere, ut Damasus de s. Tarsicio M. deferente

liturgiae gallic. (Mig. 72, 92), confectione corporis et sanguinis Christi? et quid plus im-

---

ad confessores in carcere constitutos eucharistiam (carm. 18.) canit:

Cum male sana manus peteret vulgare profanis,
Ipse animam potius voluit dimittere caesus,
Prodere quam canibus rabidis *coelestia membra.*

Si vero 5. quaeritur, de quibus potissimum arcani disciplina servaretur, respondemus, illam in primis viguisse circa sacramenta omnia (cf. Basilium de Spir. s. c. 27.), praesertim circa eucharistiam: sed etiam circa sublimiores veritates revelatas universim, nam ita habet Cyrillus cat. 6: „Haec mysteria sacramentaque nunc patefacit Ecclesia ei, qui ex catechumenis excedit: nec moris est, gentilibus exponere. Non enim gentili cuiquam de Patre et Filio et Spiritu s. arcana mysteria declaramus: neque palam apud catechumenos de mysteriis verba facimus, sed multa saepe loquimur occulte, ut fideles, qui rem tenent, intelligant, et qui non tenent, non laedantur.“ Memoria dignissima sunt, quae Sozomenus de symbolo nicaeno disserens scribit. „Initio quidem existimaveram, ita ille l. 1. hist. eccl. c. 20, exemplum illius fidei ad veritatis demonstrationem hic necessario apponendum esse. Sed cum quidam ex amicis viri pii et harum rerum notitia praediti suasissent mihi, ut ea quidem, quae a solis initiatis et sacerdotibus dici audirique fas est, silentio involverem, eorum consilium probavi. Quippe verisimile est quosdam sacramentis fidei nostrae minime initiatos hunc librum lecturos esse. Verum occultatis a me quantum fieri potuit arcanis, quae reticenda sunt etc.“ Si 6. inquiras in hujus disciplinae *fun-*

mundum (quam) canis et porci (i. e. nondum baptizati)?« Hinc in suis sermonibus, cum orationis contextus hujus sacramenti exigeret mentionem, silentio ipsum praetermittunt, vel obiter tantum attingunt, quod id norint initiati, vel obscure et plane aenigmatice loquuntur. Praeclarum exemplum habes apud Theodoretum (dial. 2. Inconfusus p. 125.), ubi adversarius eutychianus suam ex eucharistia nititur confirmare haeresim dicens: »Opportune de divinis mysteriis intulisti sermonem. Nam inde tibi ostendam, corpus Domini in aliam mutari naturam. Responde igitur ad meas interrogationes. Respondebo«, inquit orthodoxus. »Qui appellas donum, quod offertur ante sacerdotis invocationem?« interrogat adversarius. »Aperte dicen-

---

damenta, patres fere unanimes illam, si non praeceptam, insinuatam saltem vident verbis Christi Matth. 7, 6; provocant ad ipsorum gentilium praxim, penes quos »mysteriis silentii fides debetur« (Tertullianus apol. c. 7. n. 34. opusc. t. 19.); ob oculos ponunt hujus disciplinae utilitatem tum ut mysteria a profanatione vindicentur venerandaque reddantur; tum ut catechumenorum animus ad illa discenda excitetur et audiendi cupiditas acuatur. Ceterum 7. haec disciplina in Oriente ad finem usque seculi 5., in occidente ad medium circa sec. 6. videtur durasse. Plura cf. apud Schelstrate in diss. apologetica de disciplina arcani.

dum non est,« inquit orthodoxus, »verisimile est enim adesse aliquos mysteriis non initiatos. Respondeatur aenigmatice« ait consentiens adversarius. »Cibum ex talibus seminibus«, respondet orthodoxus ad quaestionem propositam.

5. Praeclariora forte sunt, quae scribit Epiphanius in Ancorato n. 57: »Videmus enim Salvatorem ipsum in manus accepisse, ut in Evangelio legitur, quod a coena surgens haec accepit et gratias agens dixit: *Hoc meum est hoc*, *τοῦτό μού ἐστι τόδε*. At videmus aequale illud non esse nec simile, non susceptae carnis imagini, non invisibili divinitati, non membrorum lineamentis. Illud enim rotundum est et quod ad vim attinet, sensus expers: et nihilominus ex gratia pronunciare voluit, *hoc meum est hoc*. Et nemo non credit sermoni, nam qui verum illud esse non credit, ita ut dixit, a gratia et salute excidit.« Ita et haeresi 42. refut. 61: »Accipiens haec et illa dixit: Hoc est haec et illa[1])«.

6. Hanc Eucharistiae praestantiam evincit 4. *comparatio cum aliis sacramentis*, quam instituit s. Thomas 3. p. q. 65. a. 3, »quod quidem tripliciter apparet: primo quidem ex eo,

---

[1]) Plura de hisce Epiphanii verbis cf. Perpetuité de la foi t. 2. l. 3. c. 9; t. 3. l. 3. c. 7.

quod in eo continetur: nam in sacramento eucharistiae continetur ipse Christus substantialiter, in aliis autem sacramentis continetur quaedam virtus instrumentalis participata a Christo.« Hinc alibi[1]) docet idem doctor angelicus, sacramentum hoc quasi in capitulo et summa omnia, quae alia sacramenta continent, singillatim complecti, quod catechismus tridentinus (p. 2. c. 4. n. 48), etiam significat, cum eucharistiam fonti, cetera sacramenta rivulis comparat: „Vere enim ac necessario fons omnium gratiarum dicenda est: cum fontem ipsum coelestium charismatum et donorum omniumque sacramentorum auctorem Christum Dominum admirabili modo in se contineat: a quo tamquam a fonte ad alia sacramenta, quidquid boni et perfectionis habent, derivatur.« Nec inepta quorundam est comparatio[2]), secundum quos ita se habet ad cetera sacramenta eucharistia, ut solis radius ad colores, qui ejus virtute continentur et ipsius dispersione oriuntur: licet enim sacramenta omnia divinae bonitatis sint pignora, in hoc tamen Salvator „divitias divini sui erga homines

---

[1]) In 4. l. sent. d. 8. q. 1. a. 2. sol. 2.

[2]) Oswald, Die dogmatische Lehre von den h. Sacramenten p. 1. §. 7. n. 5.

amoris velut effudit, memoriam faciens mirabilium suorum [1]).«

7. „Secundo, prosequitur s. Thomas l. c., hoc apparet ex ordine sacramentorum ad invicem: nam omnia alia sacramenta ordinari videntur ad hoc sacramentum sicut ad finem. Manifestum est enim, quod sacramentum ordinis ordinatur ad eucharistiae consecrationem. Sacramentum vero baptismi ordinatur ad eucharistiae receptionem: in quo etiam perficitur aliquis per confirmationem, ut non vereatur se subtrahere a tali sacramento. Per poenitentiam etiam et extremam unctionem praeparatur homo ad digne sumendum corpus Christi. Matrimonium etiam

---

[1]) Conc. trident. sess. 13. cap. 2. Tamen ne haec, quae de praestantia Eucharistiae prae ceteris sacramentis diximus, praepostere intelligantur, adverti debet, non propterea quod eucharistia gratiarum fontem, cetera sacramenta gratiae rivulos continere dicantur, sequi, eucharistiam reliqua posse supplere sacramenta, vel horum operari effectum vel etiam plus gratiae conferre. Continet quidem gratiae auctorem, virtutis sanctificatricis plenitudinem, hanc tamen Christus non secundum totam latitudinem suam exserit, sed secundum legem a se statutam: posset quidem operari aliorum sacramentorum effectum, sed illis semel institutis eadem abrogare non vult, hinc affirmari tantum potest, eucharistia aliorum sacramentorum effectus consummari et ad ulteriorem provehi perfectionem. Cf. Suarez in 3. p. t. 3. d. 40. s. 1.

saltem sua significatione attingit hoc sacramentum, in quantum significat conjunctionem Christi et Ecclesiae, cujus unitas per sacramentum eucharistiae figuratur[1]) . . . . Tertio hoc appareret ex ritu sacramentorum, nam fere omnia sacramenta in eucharistia consummantur etc.«

8. Eucharistia 5. vere est *mirabilium compendium* et summa. Et inprimis ea est admirabilis divinarum perfectionum manifestatio; quantopere enim illa manifestantur divina potentia, liberalitas, bonitas, sapientia etc., quod cum omnibus sit notum, pluribus non exsequimur[2]). Est hoc sacramentum compendium mirabilium mysterii incarnationis, ac propemodum repetitio quaedam. Sicut enim Verbum ex b. Maria V. nascens carne amictum prodiit et in praesepio jacuit[3]), ita Verbum carofactum sa-

---

[1]) Merito addere potuisset *et consummatur.*

[2]) Cf. plura apud Suarez l. c. disp. 46. sect. 7.

[3]) Chrysostomus hom. in s. Philogonium n. 3: »Quid excusabimus, aut quam veniam obtinebimus, si cum ipse nostri causa descenderit e coelis, nos ad illum vel ex aedibus ire gravemur? cum alienigenae barbarique magi ex Perside occurrant, ut illum videant in praesepi jacentem, tu vero, qui christianus es, ne breve quidem spatium emetiri sustineas, ut hoc felici spectaculo perfruaris? Nam si cum fide accesserimus, procul dubio videbimus il-

cerdotis consecratione panis et vini speciebus velatur et in altari adorandum proponitur. Sicut Christus diu vitam vere absconditam sed plane divinam duxit in domo nazarathena, ita et vitam absconditam, divinissimam tamen vivit in hoc sacramento: sicut Christus totum se impendit animarum saluti benefaciendo pertransiens universam Palaestinam, ita et in hoc sacramento

---

lum in praesepi jacentem. Siquidem haec mensa vicem explet praesepis. Nam et hic ponetur corpus dominicum, non quidem fasciis involutum, sed undique Spiritu s. vestitum. Qui mysteriis initiati sunt, intelligunt quae dicuntur. Ac magi quidem nihil aliud quam adorarunt, tibi vero, si cum pura conscientia accesseris, permittemus, ut sumas et sumpto domum abeas etc.« Hom. 24. in 1. Cor. n. 5: „Hoc corpus in praesepi jacens reveriti sunt magi. Et viri impii ac barbari patria domoque relicta viam emensi sunt longam et venientes cum timore et tremore multo ipsum adoraverunt. Imitemur ergo saltem barbaros nos coelorum cives. Illi namque in praesepe respicientes et in tugurio et nihil eorum respicientes, quae tu nunc vides, cum tremore multo accesserunt: tu vero non in praesepe respicis, sed in altare; non mulierem tenentem, sed sacerdotem adstantem et Spiritum cum ubertate magna in proposita supervolantem etc.« Theodotus ancyranus s. de nativ. Chr. vocat praesepe matrem mensae eucharisticae, subdens: „Propterea in illo est positus, ut in ista edatur et fidelibus fiat salutaris cibus. Et praesepe quidem hinc clarum mensam designavit.«

totus vivit animarum saluti, lumen, benedictionem, salutem impertiens, gratiarum charismata omnis generis ubertim diffundens: sicut Christus in cruce moriens sacrificium obtulit Deo Patri cruentum, ita et in altari quotidie offertur oblatio munda, cruenti illius sacrificii incruenta commemoratio[1]). Sicut post resurrectionem solaturus suos saepius apparuit, ita per eucharistiam pacem et gaudium afferens stat in medio fidelium[2]).

---

[1]) Aliam analogiam suggerit Isidorus Pelusiota ep. l. 1. ep. 123: „Pura illa sindon, quae sub divinorum donorum ministerio expansa est, Josephi arimatensis est ministerium. Ut enim ille Domini corpus sindone involutum sepulturae mandavit, per quod universum mortalium genus resurrectionem percepit: eodem modo nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus, illam nobis immortalitatem fontis in modum proferens, quam Salvator Jesus a Josepho funere elatus, posteaquam a morte ad vitam rediit, largitus est.“

[2]) Praeclare Cyrillus l. 12. in Joan. 20, 26: „Justissimis itaque de causis sanctos conventus in ecclesiis agimus octava die: et cum arcanius quiddam effari oportet, quia omnem intelligendi modum superat, fores quidem claudimus, sed supervenit et apparet Christus nobis omnibus, invisibiliter simul ac visibiliter: invisibiliter quidem ut Deus, visibiliter vero in corpore. Permittit vero et dat sanctam carnem

9. Alia similitudinis capita eucharistiam inter atque incarnationem recenset Lessius, quae piaculum foret praetermittere. Ita enim scribit l. 12. c. 16. n. 129. operis nunquam satis commendandi *de perfectionibus moribusque divinis*: „Sicut in mysterio incarnationis divinitas invisibilis unita est humanitati visibili, ita in eucharistia caro Christi invisibilis unita est speciebus visibilibus. Secundo, sicut ex illa unione unus efficitur Christus, ita ex hac unione cum speciebus unum sacramentum corporis et sanguinis Christi. Tertio, sicut per incarnationem totum Verbum unitum est singulis humanae naturae partibus, ita per consecrationem totum Christi corpus singulis unitur partibus specierum. Quarto, sicut laesa et patiente humanitate divinitas manebat illaesa et impassibilis, ita passiones, quae fiunt circa species, non possunt corpus Christi sub illis latens afficere. Quinto, sicut tamen ob unionem illam Deus dicebatur pati, crucifigi, mori, patiente humanitate, ita ob hanc unionem fractis et sumptis speciebus dicitur frangi et sumi corpus Christi. Facit enim haec unio quandam idiomatum com-

---

suam tangendam. Accedimus enim secundum Dei gratiam ad participationem eulogiae mysticae Christum in manum suscipientes, ut et nos firmiter credamus, eum templum suum vere excitasse.“

munionem. Sic etiam corpus Christi dicitur videri, tangi, misceri, portari ratione specierum; et hoc visibile recte dicitur vivum, intelligens, sanctificans ratione corporis inclusi. Sexto, sicut humanitas Christi non habebat ibi suum naturalem modum subsistendi, sed sustentabatur a Verbo, ita species non habent hic suum naturalem modum existendi, sed continentur virtute corporis Christi seu divinitate extra suum naturale subjectum. Septimo, sicut nulla vis creata potest illam unionem dissolvere, ita nec hanc, quamdiu species salvae manent.«

10. Imo non solum incarnatio hoc mysterio adumbratur, sed quadantenus velut continuatur. Hoc enim sacramento Christus intime se fidelibus singulis insinuat eosque sua imbuit vita secundum illa: *Sicut misit me vivens Pater et ego vivo propter Patrem, et qui manducut me et ipse vivet propter me*[1]), adeo ut merito sin-

[1]) Joan. 6, 58, quae verba ita commentatur Hilarius l. 8. de Trinit. n. 16: „Vivit ergo per Patrem et quomodo vivit per Patrem, eodem modo nos per carnem ejus vivimus. Omnis enim comparatio ad intelligentiae formam praesumitur, ut id, de quo agitur, secundum propositum exemplum assequatur. Haec vero vitae nostrae causa est, quod in nobis carnalibus manentem per carnem Christum habemus: victuris nobis per eum ea conditione, qua vivit ille per Patrem.«

guli fideles dicere possint: *Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. 2, 20). Hac vero intima insinuatione fideles penitissime sibi devincit Christus qua vitis palmites, caput membra sua: et non solum fideles arctissime sibi devincit, sed inter se quoque conjungit atque in unum constringit corpus[1]): *unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus* (1. Cor. 10, 17). De hac fidelium unitate et cum Christo capite et inter se per eucharistiam effecta egregie disserunt patres, Hilarius in primis de Trinit. l. 8. n. 13. ss. et Cyrillus alex. l. 11. in Joan. 17, 2. „Ut ergo, inquit Cyrillus, ad unitatem cum Deo et inter nos contenderemus, atque nos una commisceremur, licet corporibus et animis alii ab aliis differamus, rationem quandam excogitavit Unigenitus per convenientem sibi sapientiam et consilium Patris. Uno enim corpore, suo nimirum, credentes in se benedicens per mysticam communionem cum eos sibi, tum etiam inter se concorporales efficit. Quis enim eos, qui

---

[1]) Quantae vero virtutis sit hoc vinculum inde patet, quod *unum non specie* sed *numero* corpus Christi sit in omnibus fidelibus, qui de hoc participant pane. Ceterum hac de re egregie disserit Algerus l. 1. c. 8.

per unum illud sanctum corpus ad unitatem cum Christo conjuncti sunt, diviserit et a naturali inter se unione removerit[1])?« Cum ergo participatione corporis et sanguinis Christi ipsi tamquam viti et capiti inseramur, et nostra cum ipso unio in baptismo inchoata perficiatur atque consummetur, per quandam veluti participationem et redundantiam[2]) capitis in membra et vitis in palmites illius conjunctionis participes reddemur, qua singularis humanitas assumpta Verbo copulatur. Hoc sensu scribit Paschasius Radbertus de corpore et sanguine Domini c. 12: „Verbum Patris, quod caro est, et, quod semel factum est, quotidie fieri in mysterio non dubites, dum per hoc caro et sanguis cibus noster efficitur aeternus, ad hoc quippe, ut et nos ejus corpus simus[3])«.

---

[1]) Cf. Algerum praeclare disserentem l. 1. c. 3.

[2]) Proinde nostra cum Verbo conjunctio nullo modo est hypostatica, sed conjunctionis hypostaticae adumbratio tantum et analoga participatio sponte sua consequens nostram ad Christum hominem relationem. Cf. Lessium de div. perf. l. 12. c. 15., qui pro more de his egregie disserit.

[3]) Haec quae tantum his innuimus, fusius et ingeniose admodum evolvit Scheeben, Mysterien des Christenthums §. 69 ss. ubi anologiam et affinitatem trium summorum mysteriorum religionis christianae, ss. Trinitatis, incarnationis et eucharistiae

11. Verum eucharistia non solum compendium et repetitio est mirabilium incarnationis,

---

illustrat. Omnia enim tria eundem nobis ostendunt Filium Dei, primum in sinu Patris aeterni, a quo per generationem aeternam procedit; alterum in sinu matris, e quo visibilis ingressus est hunc mundum, tertium in sinu Ecclesiae, in qua jugiter praesens est seque cum singulis conjungit; sed ubique corporis oculo et rationis lumini impervius, nam neque per ea, quae facta sunt, generationem aeternam, neque in humanitate visibili unionem hypostaticam, neque sub speciebus eucharisticis Christi praesentiam vel conjiciendo assequimur, sed revelationis tantum lumine et fide attingimus, et fide non quacunque, sed quae superat plane rationis captum atque adversatur notionibus, quibus assueti sumus. Rationis enim lumine cognoscimus in singulari natura unam tantum personam; personam, quae unius tantum sit naturae; accidentia, quae suae inhaereant substantiae. In hisce vero mysteriis exhibentur nobis et personarum pluralitas in singularitate naturae, et personae unitas in duabus integris naturis, et accidentia, quae carent subjecto connaturali, et corpus ad modum spiritus sub alienis existens speciebus. Hinc notiones fundamentales naturae, personae, substantiae, accidentis, quibus universa philosophia rationalis innititur in horum mysteriorum lumine mirum in modum corriguntur, perficiuntur, ampliantur. Daher fallen, concludit auctor §. 69, diese Mysterien auch gar nicht in die Metaphysik der reinen Vernunft, in die philosophische Metaphysik; sie bilden ein System einer neuen übernatürlichen Metaphysik, welches sich zu der natürlichen fast ebenso verhält, wie diese zur

sed et summa novorum mirabilium, quibus Christus suum in omnem creaturam dominium ostendit, „nam et substantias transmutat, et accidentibus alium modum exsistendi tribuit, et corporis molem ad similitudinem spiritualis substantiae praesentem efficit idemque corpus in variis locis constituit et alia similia operatur, quibus se universum naturae dominum declarat[1]).“ Horum mirabilium plura recenset auctor opusc. 20. inter opuscula s. Thomae edit. paris. a. 1660. al. 59. *de sacramento eucharistiae* ad modum decem praedicamentorum; duodecim numerat Lessius de divinis perfectionibus l. 12. c. 16; multa etiam patres mirantur, quorum nonnullos adducit Nicetas Choniates in Alexio Comneno l. 3. n. 3. referens quaestionem Constantinopoli agitatam exeunte sec. 12., utrum corpus Christi in eucharistia sit corruptibile an incorruptibile. „Alii dicebant incorruptibile esse, quod divinorum mysteriorum perceptio confessio sit et recordatio quaedam Domini propter nos mortui et redivivi, ut magnus

---

Physik: ein reiches und harmonisches System, in dem die Wurzeln aller Kategorien nach den verschiedensten Seiten in ein neues Licht treten, in dem ein Glied das andere wesentlich ergänzt und erklärt.“

[1]) Ita Suarez. l. c.

in theologia Cyrillus tradit: et quam partem quisque acceperit, ab eo Christum integrum percipi, quem Thomas palpavit eumque comedi jam resurrectione glorificatum, ut Joannes Chrysostomus affirmat his verbis: O rem miram! qui ad dexteram Patris sedet, in nostrum peccatorum manibus invenitur! . . . Ait et magnus Eutychius[1]): Integrum igitur ac totum sanctum corpus et pretiosum sanguinem Domini accipit homo, etiamsi horum partem quis acceperit. Distribuitur enim impartibiliter per immixtionem in omnibus, sicut et unum sigillum omnes imagines suas et formationes communicat rebus recipientibus eas, et unum manet etiam post communicationem, neque imminutum neque mutatum in iis, in quibus expressum est, etsi numero plura fuerint. Vel etiam sicut una vox ab aliquo prolata et in aere diffusa et in eo, qui eam protulit, tota manet et tota per aerem auribus omnium incidit nemine audientium plus vel minus altero percipiente, sed tota est indivisa et integra in omnibus, etiamsi decem millia vel plures sint audientium. Nemo igitur dubitationem admittat, ne forte post mysticam sacrificationem et sanctam resurrectionem incor-

---

[1]) De hoc testimonio cf. Perpetuité de la foi t. 2. l. 5. c. 12.

ruptibilis et immortalis et sacer et vivificus sanguis Domini per consecrationes antitypis impositus, minus quam praedicta exempla suas exserat virtutes; sed totus in omnibus et singulis (antitypis) reperitur.«

12. Hoc idem miraculum Gregorius nyssenus miratur[1]) ita disserens: „Cum autem so-

---

[1]) Orat. catech. c. 37. Cf. de hoc testimonio Perpetuité de la foi t. 2. l. 5. c. 9; t. 3. l. 7. c. 7 ss. Cf. ipsum Algerum in prol. et l. 1. c. 15. In praefatione missae, quae teste Guitmundo sec. 11. per totum pene orbem latinum habebatur, legimus: „Hostia, quae offertur a plurimis, et unum corpus Christi s. Spiritus infusione perficitur. Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est, nec per singulos minuitur, sed integrum se praebet in singulis.« Dionysius quoque eccl. hierarchiae c. 3. contempl. §. 12: „Sacerdos, inquit, indivisibilem panem in multa dividens, et indivisibile calicis omnibus distribuens ratione symbolorum multiplicat et distribuit unitatem.« In praef. missae gothicae fer. 4. post pascha dicitur Christus agnus „qui nusquam moritur immolatus, sed semper vivit occisus.« In liturg. s. Joan. Chrysostomi ad fractionem: „Frangitur et dividitur agnus Dei, Filius Patris, qui frangitur at non comminuitur; qui semper comeditur et non consumitur, sed eos, qui sunt participes, sanctificat.« Quae in mentem nobis revocant pulcherrima verba s. Andreae ap. tributa in epist. presbyterorum et diaconorum Achajae de ejus martyrio, cum jussus idolis sacrificare dixisse fertur: „Omnipotenti Deo ego omni die vivum of-

lum illud corpus, quod Deum suscepit, hanc gratiam (vivificandi scil.) acceperit, ostensum sit autem aliter fieri non posse, ut nostrum corpus sit in immortalitate, nisi per communionem cum immortali factum sit particeps incorruptionis: oportet considerare, quomodo fieri potuerit, ut unum illud corpus, quod tam multis fidelium millibus in universo orbe terrarum semper distribuitur, totum per partem (eucharistiae) sit in unoquoque et ipsum in se totum maneat," quod subtiliter deinde nititur aliquo modo explicare. Aliud miraculum miratur Augustinus[1]) exponens verba 1. Reg. 21, 13. sec. LXX. *Et ferebatur in manibus suis*, cum scribit: „Hoc vero, fratres, quomodo posset fieri in homine quis intelligat? Quis enim portatur in manibus suis? Manibus aliorum potest portari homo,

---

fero sacrificium . . . immaculatum agnum quotidie in altari crucis Deo offero, cujus carnes postquam fidelis populus comedit et sanguinem ejus bibit, immolatus agnus integer manet et vivus."

[1]) S. 1. in Ps. 33. n. 10. Similia habet serm. 2. n. 2. Nec praetereunda sunt haec Hieronymi verba ep. ad Hedibiam 120. q. 2: „Nec Moyses dedit nobis panem verum, sed Dominus Jesus, *ipse conviva et convivium, ipse comedens et qui comeditur.* Illius bibimus sanguinem et sine ipso potare non possumus et quotidie in sacrificiis ejus de geninime vitis verae rubentia musta calcamus."

manibus suis nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso David secundum literam non invenimus, in Christo autem invenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait: *Hoc est corpus meum* (Matth. 26, 26). Ferebat enim illud (corpus) in manibus suis.“ Stupet Chrysostomus[1]) miracula, quae in hoc mysterio cernuntur: „Cum enim videris Dominum immolatum et jacentem et sacerdotem sacrificio incumbentem ac precantem omnesque pretioso illo sanguine rubentes, an putas te adhuc cum hominibus et in terra esse? annon potius in coelos translatus omnique carnali cogitatione eliminata, nudo animo menteque pura quae in coelis sunt circumspicis? O miraculum! O Dei benignitatem! Qui cum Patre sursum sedet, illa hora omnium manibus tenetur, seseque volen-

---

[1]) De sacerdotio l. 3. n. 4. Cf. l. 6. n. 4. (infra l. 1. c. 12). Auctor vero hom. de filio prodigo inter Chrysostomi homilias spurias (Migne 59, 519) ita exponit verba patris filii prodigi (Luc. 15, 23): *Adducite vitulum saginatum et occidite* etc.: „Mactate eum, qui vivificat eos, qui se mactant; occidite eum, qui occiditur, sed non moritur; occidite eum, qui membratim conciditur et eos sanctificat, qui se se occidunt; occidite eum, qui comeditur ab eis, qui eum norunt, et nunquam consumitur: occidite eum, qui comedentes beatos reddit etc.“

tibus dat complectendum et accipiendum.“ Relato dein Eliae miraculo, quo igne coelitus delato victimas consumpsit, prosequitur: „Admiranda sunt haec omnique stupore plena. Illinc te transfer ad ea, quae nunc peraguntur, ac non mira tantum videbis, sed omnem stuporem superantia. Stat enim sacerdos non ignem gestans, sed Spiritum s.; preces multo tempore fundit, non ut fax demissa coelitus apposita consumat, sed ut gratia in sacrificium delapsa, per illud omnium animos inflammet et argento igne purgato splendidiores exhibeat. Hoc itaque terribilissimum mysterium quis tandem, nisi admodum insaniat vel mente captus sit, despicere queat? An ignoras humanam animam ignem sacrificii hujusmodi nunquam gestare potuisse, sed omnes funditus perituros fuisse, nisi magnum adesset gratiae Dei auxilium?“ Aliud miraculum extollit s. Ephrem[1]) ita scribens: „Angelis Abrahamus incorporeis corpoream dapem obtulit, oblatam illi comederunt. Novum nunc cerno miraculum illo praestantius a Domino nostro factum, dum corporeis incorporeus ex igne et Spiritu paratur cibus et potus. Jactus ab irato Deo ignis nocentes invasit et concremavit (Gen. 19), ignis alter ab eodem, sed

[1]) Adversus scrutatores serm. 10.

placato missus descendit in terras et in pane mansit. Porro si ignis ille voravit homines et absumpsit, iste, quem in pane comeditis, comedentes vita donavit etc.« Vere ergo Christus in instituendo hoc sacramento *memoriam fecit mirabilium suorum* (Ps. 110, 4).

13. Hoc mysterium 6. *mirae* est *praestantiae practicae*, siquidem ad omnium virtutum incrementum, perfectionem et consummationem efficaciter conducit, non solum gratia jugiter irrigando tenellos palmites et tamquam cibus Dei filiis congruus [1]) membra ex aqua et Spiritu s. regenita nutriendo, fovendo, roborando, donec formetur in ipsis Christus (Gal. 4, 19.), verum etiam quatenus ad praecipuarum virtutum provocat exercitationem. Probat enim jugiter fidem nostram atque exigit juge intellectus nostri obsequium idque difficillimum, cum captivanda sit mens nostra contra omnes sensuum relationes, contra rationis judicium et captum sub Dei revelantis auctoritate. Fovet spem, si enim Chri-

[1]) De congruentia et proportione veluti, quae intercedit inter eucharistiam et filiationem Dei adoptivam bene disserit Scheeben l. c. §. 71. Eucharistiae dignitas dignitatem nostram, quae adoptione in filios Dei continetur, maxime commendat, manifestat et illustrat. Quantae enim dignitatis filios esse oportet, quos Pater coelestis tanto nutrit pane, carne unigeniti Filii sui?

stus se ipsum tradit in hoc mysterio, quomodo non etiam omnia secum donabit? „Quid enim, inquit infra Algerus l. 1. c. 22, ad salutem nobis deerit, cum ille, qui salus est omnium, nobis unitus fuerit?“ Si modo, cum sumus in via, se dat in cibum, quomodo in patria non donabit se in praemium? merito hinc dicitur *pignus futurae gloriae.* Neque solum spem praebet futurae gloriae secundum animam, sed pignus certissimum gloriosae resurrectionis, nam *qui manducat meam carnem*, inquit Christus Joan. 6, 55, *et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Quae ita illustrat Cyrillus alex. (in h. l.): „Licet mors, quae per praevaricationem nos invasit, humanum corpus corruptionis necessitati subjiciat, tamen quia Christus per suam carnem in nobis est, omnino resurgemus: incredibile enim est, imo vero impossibile, ut vita eos, in quibus fuerit, non vivificet. Quemadmodum enim scintillam multis paleis inserimus, ut semen ignis servemus, sic etiam D. N. Jesus Christus per carnem suam in nobis vitam integit ac velut semen immortalitatis inserit, quod totam, quae in nobis est, corruptionem abolet[1])“.

---

[1]) Saepius patres praeeunte ipso Christo l. c. re-

14. Accendit inflammatque hoc sacramentum in nobis ignem charitatis divinae, quod ulteriori explicatione non eget, et hinc provocat ad omnem virtutem, cujus parens foecunda est amor divinus: in primis vero ad charitatem mutuam et fraternam, quam secundum patrum expositionem vel ipsa symbola panis et vini insinuant: ad zelum animarum, ad opera misericordiae. Hinc Chrysostomus[1]) quo efficacissime ad eleemosynas elargiendas stimulet, ad eucharistiam appellat. „Cum ali te opus fuerit, ita ille, ne carni quidem suae parcit ipse (Christus); cum potum tibi dari opus fuerit, ne sanguini quidem suo parcit, nec illum invidet; tu vero ne panem quidem impertis, nec calicem (egenis)! Quam tandem veniam obtinebis, qui tot bonis tam pretiosis acceptis, tam vilibus parcas?« Accendit hoc mysterium et confortat ad strenue subeundum martyrium effundendumque pro Christo sanguinem, ut eloquentissime docet s. Cyprianus seu potius synodus carthaginensis[2]); promovet virginitatis et puritatis

---

surrectionem gloriosam Eucharistiae adscribunt, vel ex eucharistia resurrectionem futuram probant ut Irenaeus l. 4. c. 18. al. 34.

[1]) Hom. de viduis n. 16. (Mig. 51, 337); hom. 77. in Joan. n. 5.

[2]) Ep. 54. ad Cornelium, in nostra edit. t. 21.

studium, est enim *frumentum electorum et vinum germinans virgines* (Zach. 9, 17). Roborat denique, ut in fortitudine cibi hujus ambulare possimus grandem illam, quae nobis restat, viam usque ad montem Dei Horeb (3. Reg. 19, 7 s.).

15. Novo lumine 7. Eucharistiae praestantia perfunditur, si consideremus, hoc inprimis mysterio fieri, ut Christus jugiter suae adsit Ecclesiae, in ea vivat et operetur, singulisque se praebeat consolatorem atque redemptorem. Sane triplici modo haec praesentia et operatio praecellit praesentiam et operationem, quam Christus aliis in sacramentis suae exhibet Ecclesiae[1]). Haec enim praesentia in aliis sacramen-

---

ep. 12. n. 2. s. et ep. 56. in nostra ed. 14. n. 1. et 9. Cf. alios eucharistiae insignes effectus ep. 63. in nostra ed. 17. n. 11.

[1]) Summa sacramentorum dignitas eo continetur, quod in illis et per illa operetur tamquam minister principalis Christus: sunt proinde operationes vicariae ipsius Christi. Quod Christus, cum visibilis in terris degeret in Palaestina, judaeis ipse praestitit, id modo praestat per vicarios suos et sacramentales actiones ubique locorum et temporum singulis hominibus delens peccata, gratiam infundens, donans s. Spiritum etc. Hinc per sacramenta Christus quandam veluti omnipraesentiam in Ecclesia nanciscitur, ejusque virtus non uni tantum loco, genti, aetati alligatur. Cf. annot. ad Algeri l. 3. c. 5.

tis est tantum *κατ' ἐνέργειαν*, secundum virtutem et operationem, in eucharistia *κατ' οὐσίαν* secundum essentiam et personalis: in aliis sacramentis est transiens, in hoc sacramento permanens: in illis ita est transiens, ut si poenitentiam excipias, semel tantum vel rarissime eam singulis exhibeat: in hoc vero quoties volumus, ejus frui licet praesentia.

16. Imo 8. ratione hujus mysterii Ecclesia militans quadantenus Ecclesiam aemulatur triumphantem. Haec saltem mens est Chrysostomi[1]), cum ita loquitur: „Hic tibi terram coelum facit hoc mysterium . . . quod enim illic omnium pretiosissimum est, hoc tibi in terra jacens monstrabo. Sic enim in regia quod omnium magnificentissimum est, non muri sunt, non tectum aureum, sed regium corpus in solio sedens: sic et in coelis regium corpus. Sed hoc nunc tibi licet in terra videre. Non enim angelos, non archangelos, non coelos et coelos coelorum, sed ipsum tibi horum Dominum ostendo. Vidistine quomodo id, quod omnium pretiosissimum est, in terra respicias? Neque vides tantum, sed et tangis; nec tangis tantum sed et comedis et eo accepto domum reverteris. Ab-

---

[1]) Homil. 24. in 1. Cor. n. 5. Cf. etiam catechismum trident. p. 2. c. 4. n. 30.

sterge et munda animam et praepara mentem ad horum mysteriorum susceptionem. Nam si regis filius cum ornatu, purpura et diademate concreditus tibi esset gestandus, omnia, quae sunt in terra, abjecisses. Nunc autem non filium regis, sed ipsum Dei filium accipiens non exhorrescis, dic mihi, et non omnem secularium rerum amorem abjicis etc.?« Duplex tamen est discrimen inter Ecclesiam triumphantem et militantem relate ad Christum, quem utraque possidet; haec enim eo fruitur sed velato, illa facie ad faciem, et hinc eum videndo beatur, dum Ecclesia eum credendo meretur.

17. Tandem hujus mysterii praestantia inde quoque apparet, quod non solum sacramentum sit, sed et oblatio illa munda, quae succedens sacrificiis V. T. typicis a solis ortu usque ad occasum Deo in odorem suavitatis offertur (Mal. 1, 11). Et quantae excellentiae est hoc sacrificium? nam ad ritum quod attinet, res oblata est infinitae dignitatis; modus autem offerendi in se et quoad substantiam est maxime supernaturalis et divinus; quoad actionem vero sensibilem est simplicissimus, mundissimus et facillimus; significatio est praestantissima, est enim expressa quaedam et viva imago passionis Christi: virtus vero maxima, cum in hoc sacrificio conjuncta reperiantur bona omnia, quae in

aliis sacrificiis divisim erant: est enim simul latreuticum, eucharisticum, propitiatorium et impetratorium.

18. Cum ergo tanta sit hujus sacramenti praestantia et dignitas, sponte sua videtur consequi, illud nequaquam symbolum tantum esse vel figuram corporis Christi absentis, sed omnino symbolum esse plenum complectens illud quod significat; sequitur scil. hoc sacramento corpus et sanguinem Christi vere, realiter et substantialiter contineri: hac enim praesentia supposita ratio sufficiens reperitur tantae excellentiae, ea vero rejecta quovis sufficienti caret fundamento. Porro quod conjectando tantum suspicamur, certissimum comprobatur multiplici argumento, quo catholicum fulcitur dogma. Miranda enim plane et laudanda est divina providentia et bonitas, quae quo difficilius est hoc dogma magisque specie tenus contrarium sensuum relationibus judicioque rationis, eo pluribus ipsum stipavit argumentis, adeo ut vix aliud doctrinae catholicae sit caput, quod tot tamque splendidis revelationis radiis fide dignum reddatur [1]). His porro praetermissis argumentis,

---

[1]) Quam lucidissima sint sola verba, quibus Christus sacram eucharistiam instituit, testatur vel ipse Lutherus ad argentinenses scribens: „Hoc diffiteri

quae apud innumeros theologos egregie proposita et illustrata reperies, id unum velim ut consideres, quam ingens sit discrimen inter modum loquendi patrum de hoc mysterio et sacramentariorum disserendi rationem: hoc solum enim evidenter manifestat, majorum fidem toto coelo distare a jejuna, egena, abjecta horum umbraticorum (ita enim belle Guitmundus Berengarianos appellat) opinione.

19. Si enim quaerimus 1. a sacramentariis, quid sit eucharistia, non solent respondere, illam esse corpus Christi, vel significantius illam esse *ipsum corpus Christi*, ipsum sanguinem, qui pro nobis effusus est: sed hoc responso nil frequentius apud patres et in liturgiis antiquis [1]).

---

non possum nec volo, quod si Carlostadius aut alius quispiam ante quinquennium mihi persuadere potuisset, in sacramento praeter panem et vinum esse nihil, ille magno me beneficio sibi devinctum reddidisset. Gravibus enim curis anxius et in hac discutienda materia multum desudans omnibus nervis extensis me extricare et expedire conatus sum, cum ipse perspiciebam, hac re papatui in primis me valde incommodare posse. Verum ego me captum video, nulla evadendi via relicta est; textus enim Evangelii nimium apertus est et patens, qui facile convelli non potest.'

[1]) Apud Assemani in cod. liturg. t. 4. p. 4. p. 78, 128. Similia in liturgiis ap. Renaudot t.

Multa testimonia invenies opusc. t. 7. et in hoc ipso, et in hac praef. Ita profitebatur populus christianus fidem suam in liturgia s. Marci, postquam sacerdos de eucharistia dixit: „Corpus et sanguis Emmanuelis Dei nostri hoc est vere, Amen," respondens: „Credo, credo, credo et confiteor usque ad ultimum spiritum, quod sit ipsa caro vivifica unigeniti Filii tui, Domini Dei et Salvatoris N. J. Christi. Accepit ipsam ex sancta Domina nostra Deipara et semper Virgine Maria etc." In liturgia s. Dionysii Areop. ad consecrationem dicit sacerdos [1]): „Accipite et manducate ex eo et credite, quod corpus meum est, illud ipsum, quod pro vobis et pro multis frangitur et datur." Similia habentur in consecratione vini. In liturgia antiqua gallicana[2]) post orationem dominicam in missa dominicali additur: „Libera nos a malo, Christe Jesu, corpus tuum crucifixum edimus, et sanguinem sanctum tuum pro nobis effusum bibimus." Athanasius ep. 4. festiv. n. 4: „Ipse Salvator noster

---

1. p. 23, 36, 83, 123. De harum locutionum significandi valore cf. Perpetuité de la foi t. 1. l. 8. c. 5.

[1]) Cf. Renaudot t. 2. p. 201 ss. et liturg. alex. s. Basilii apud eundem vel Migne patrol. gr. 31, 1651.

[2]) Migne 72, 113.

a figurato pariter ad spiritale transiens, promisit eis fore, ut non agni carnem comederent, sed suiipsius dicentis: *Accipite, comedite et bibite: hoc est corpus meum* et *sanguis meus.*

20. Conferamus 2. modum instituendi catechumenos. Sacramentarii magna sollicitudine et diligentia exempla corradunt, quibus ostendant, rei significatae nomen tribui ipsi signo, ut inde suadeant, potuisse Christum panem utpote corporis sui symbolum appellare corpus suum. Ejusmodi sollicitudinis nullum apud patres vestigium, sed nude proponunt verba Christi, eadem inculcant citra ullam explicationem. Volunt ergo, ut eadem sensu accipiantur obvio. Lege Ambrosium de mysteriis c. 8. s. et Cyrillum hieros. catech. mystag. 4. n. 6. opusc. t. 7; Caesarium arelat. (vel alium antiquum auctorem) hom. 5. de pasch. infra l. 1. c. 12. Et tamen patres admodum solliciti erant, ne illa Scripturae effata, quibus Deo adscribuntur membra humanique affectus, proprie intelligerentur: advertunt ea esse figurata, cum ergo hoc circa institutionis verba nunquam inculcent, nullam in illis viderunt figuram.

21. Secundum sacramentarios 3. verba Christi difficilia sunt, hinc Zwinglius, licet jam aliquot ab annis fidem excusserat in realem cor-

poris Christi praesentiam, nullam diu rationem reperit, qua verba Christi suae accommodaret negationi: hinc sacramentarii in tot diversas abeunt sententias, ut Lutherus in apol. de coena Dom. belle de iis scribat: „Doctor Carlostadius ex his sacrosanctis vocabulis: *Hoc est corpus meum*, misere detorquet pronomen *hoc*; Zwinglius autem verbum substantivum *est* macerat; Oecolampadius nomen *corpus* torturae subjicit, alii totum textum excarnificant:" hinc Christoph. Rasperger edere potuit l., cui titulus: *Ducentae verborum hoc est corpus meum* etc. *interpretationes*, Ingolstadii 1577. in 4^0. Res vero hisce verbis significata secundum adversariorum explicationem est facilis. Quid patres? Nullam in verbis Christi reperiunt difficultatem, hinc eadem repetunt, inculcant; verum in re, quam significant, maximum cernunt mysterium rationis captum excedens: hinc exigunt fidem, scrutationem damnant, ad Dei omnipotentiam provocant, miraculis illud credibile reddere nituntur. Ita Ambrosius de mysteriis c. 9. n. 50. ss. (opusc. t. 7), et qui illum presse sequitur auctor op. de sacr. l. 4. c. 5. ss.; ita Cyrillus hieros. catech. 4. n. 1. (opusc. t. 7); ita Gaudentius brixianus in Exod. tr. 2: „Ipse naturarum creator et Dominus, qui producit dc terra panem, de pane rursus, quia

et potest et promisit, efficit proprium corpus, et qui de aqua vinum fecit, facit et de vino sanguinem suum . . . Si qua mysteriorum superaverint in mane illius futurae resurrectionis manifestanda, quae capere modo non possumus (modo enim scio ex parte, inquit Apostolus 1. Cor. 13, 12) . . . haec igne cremanda sunt, i. e. divina tradenda Spiritui, ut ea, quorum rationem modo non capimus, ardentis fidei spiritu consumantur.« Praeclarius s. Ephraem [1]): „Quid scrutaris inscrutabilia? si ista curiose rimaris, non jam fidelis vocaberis, sed curiosus. Esto fidelis atque innocens, participa immaculato corpori Domini tui fide planissima certus, quod agnum ipsum integrum comedis. Ignis immortalis sunt mysteria Christi, noli temere ea perscrutari, ne in eorum perscrutatione comburaris.« Alter syrus s. Jacobus sarugensis ita habet s. 66. de passione Domini: „Ab illo temporis puncto, quo (Jesus) accepit panem et dixit illud corpus suum, non erat panis, sed corpus ejus, et hoc edebant admirantes. Edebant corpus ejus, qui

---

[1]) De natura Dei minime scrut. c. 5. Cf. quoque Cyrilli egregiam disputationem l. 4. in Joan. 6, 53: *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum;* Basilium Moral. reg. 8. c. 1; Hesychium hierosol. l 2. in Levit. c. 8; l. 6. c. 22; Gregorium M. hom. 22. in Evang.

cum ipsis in mensa accubabat, et bibebant sanguinem ejus, cujus simul audiebant vocem doctrinae . . . Corpus suum Dominus noster suis manibus distribuit in mensa. Et quis rebellis sit, ut dicat nunc, non esse corpus. Ipse (Christus) dixit: Hoc est corpus meum, et quis verum non fateatur.“ Ceterum miracula, ad quae patres provocant, ut credibile reddant hoc mysterium, cf. in annot. opusc. t. 7. p. 85. ss.

22. Secundum patres 4. cavendum sedulo est, ne mysterium hoc dijudicemus secundum sensuum (si auditum excipias) relationem, alioquin fallimur, cum longe aliud sit, quam quod sensus referunt: secundum sacramentarios vel nullum est errandi periculum, cum panis vere sit panis; vel certe hoc erroris periculum majus non est, quam circa baptismi aquam. Quis eorum verba usurpabit sive Cyrilli hierosolymitani cat. mystag. 4. n. 6, vel haec Chrysostomi[1]): „Deo igitur ubique credamus nec contradicamus, etiamsi quod dicit rationibus et sensibus nostris contrarium videatur, sed praevaleat ejus verbum nostris rationibus et sensibus. Sic etiam in mysteriis (eucharistia) faciamus, non solum quae sub sensus cadunt respicientes, sed verba ejus tenentes. Verbum quippe

[1]) Hom. 82. al. 83. in Matth.

ejus infallibile est, sensus vero noster facile decipitur; verbum ejus nunquam excidit, sensus noster in multis fallitur. Cum ergo sermo (divinus) dicat: *Hoc est corpus meum*, obtemperemus et credamus et spiritualibus oculis ipsum respiciamus. Nihil enim sensibus percipiendum Christus nobis tradidit, sed in rebus quidem sensibilibus, omnia vero intelligibilia.“ Egregie quoque Caesarius, frater Gregorii Nazianzeni, seu quisquis est auctor dialogorum, qui ipsi tribuuntur (dial. 3. interrog. 169), ita scribit: „Videmus sanctum illum panem hodie in ara incruenta tempore divini et mystici officii, in impolluta propositum mensa non tamen similem imagini salutiferi corporis Dei et Verbi . . . illud vero (quantum sensibus apparet) rotundum est, non articulatum, inanimatum, exsangue, immobile, neutri simile, non ei qui visibilis est et divinitate invisibilis. Credimus nihilominus divino sermoni et quidem non simile aut aequale, sed proprie et vere ipsum esse divinum corpus, quod in divina mensa sacrificatur, et populo prorsus sine sui divisione distribuitur et sine sui deficientia participatur.“ Similia supra n. 5. audivimus a s. Epiphanio.

23. Secundum sacramentarios 5. ita panis eucharisticus corporis Christi continet virtutem, ut aqua baptismalis sanguinis Christi efficaciam

aut *ἐνέργειαν* s. Spiritus: atqui talis secundum patres comparatio non obtinet; nunquam enim dicunt aquam baptismalem esse ipsum Christi sanguinem vel Spiritum s.; quid vero *sit* eucharistia, ita tradunt cum Justino M. apol. I. n. 65: „Neque enim ut communem panem, neque ut communem potum ista sumimus, sed quemadmodum [1]) per verbum Dei carofactus J. Christus Salvator noster et carnem et sanguinem habuit pro nostra salute, ita etiam illam alimoniam, ex qua sanguis et carnes nostrae per conversionem aluntur, *edocti sumus*, esse incar-

---

[1]) Attendatur sedulo haec comparatio, ea enim, nisi frustra a Justino affertur, evidenter probat, non minus vere panem converti et fieri mediante Christi verbo corpus Christi, ac vera fuit incarnatio, in qua virtute s. Spiritus veram carnem verumque sanguinem Dei Filius assumsit. Huc spectant etiam verba auctoris op. de sacramentis l. 6. c. 1: *Sicut verus est Dei Filius* D. N. J. Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi Filius ex substantia, ita *vera caro*, sicut ipse dixit, quam accipimus, et *verus* ejus est potus.“ Aliud in Justini verbis annotatione dignum est, quod ad illustrandum tantae conversionis miraculum alludat ad quotidianam naturalemque conversionem panis et vini in nostri corporis substantiam, quam analogiam alii dein patres ut Gregorius nyssenus et Joan. damascenus uberius prosequuntur. Cf. annot. ad op. t. 7. p. 88 s.

nati illius Jesu et carnem et sanguinem, postquam ea (alimonia) per precem verba ejus continentem facta est eucharistia," quod allatis institutionis verbis confirmat.

24. Secundum sacramentarios 6. verba Christi Joan. 6, 52 ss. figurate sunt accipienda: sed adversatur Chrysostomus h. 47. al. 46. n. 1. in Joan., qui explicans verba v. 56. *Caro mea vere est cibus*, advertit: „Christus aut vult significare, hunc esse vere cibum, qui animam servet, aut vult dictis suis fidem facere, ne putent id, quod dictum est, aenigma et parabolam esse, sed sciant quod omnino oporteat manducare (ejus) corpus."

25. Secundum sacramentarios 7. verba Christi: *Hoc est corpus meum*, ita sunt exponenda: Hoc est figura (vel signum, symbolum) corporis mei: sed protestatur Epiphanius diaconus[1]) dicens: „Nullus aliquando tubarum

---

[1]) In act. 6. conc. nicaeni II. (apud Hard. 4, 370). Fatendum tamen est quosdam patres eucharistiam dixisse *figuram, typum, signum corporis Christi.* Huc imprimis referri debent Tertullianus c. Marcionem l. 3. c. 19; l. 4. c. 40; c. Judaeos c. 11; Augustinus in Ps. 3, 1; ep. 98. n. 9 ad Bonifacium; c. Adamantium c. 12. n. 3; Origenes in Matth. t. 11. n. 14; Gelasius c. Eutych. in bibl. max. t. 8. p. 703; Facundus hermianensis

Spiritus, sanctorum videlicet apostolorum, aut illustrium patrum nostrorum incruentum sacrificium nostrum, quod in commemorationem Christi Dei nostri ac omnis dispensationis efficitur, dixit *imaginem corporis ejus*. Nec enim acceperunt a Domino sic dicere vel confiteri, sed audiant evangelice dicentem eum: *Nisi*

---

pro defens. trium cap. t. 9. c. 5. et si qui alii. Verum praeter ea, quae annotavimus ad Cyrilli hieros. catech. mystag. 5. n. 20. (opusc. 7. p. 136), haec advertantur 1. haec non ita obesse doctrinae catholicae, sicut effata, quae attulimus, adversantur sacramentariorum errori: neque enim contraria esse possunt iis, quibus patres sexcenties inculcant, eucharistiam esse ipsum Christum corpus, sed amice cum his componi debent. Amice 2. componuntur, si prae oculis habeatur, quae docet Ecclesia praeeunte revelatione christiana, ita scil. eucharistiam esse corpus Christi, ut tamen simul sit sacramentum, proinde signum symbolum, forma visibilis gratiae invisibilis, seu in nostro casu corporis non absentis, sed praesentis et permanenter sub illo latentis, cum eucharistia sit sacramentum permanens. Hinc 3. sicut baptismus dici potest ratione ritus externi transeuntis symbolum, signum gratiae regenerationis, quam tamen continet et confert, ita et eucharistia secundum elementum visibile et permanens dici potest symbolum, figura, memoria etc. corporis Christi, quamvis modo propter sacramentarios, qui ejusmodi formulis loquendi abutuntur, consultius sit ab iisdem abstinere.

manducaveritis carnem Filii hominis etc. (Joan. 6, 54); *qui manducat meam carnem* etc. (v. 55) et non dixit: Accipite et comedite: hoc est imago corporis mei . . . Ergo liquido demonstratum est, quod nusquam Dominus vel apostoli aut patres sacrificium incruentum per sacerdotem oblatum dixerunt imaginem, sed ipsum corpus et ipsum sanguinem. Et ante consecrationis quidem consummationem quibusdam ss. patrum pie visum est nominare antitypa[1]) . . . post consecrationem vero corpus proprie et sanguis Christi dicuntur et sunt et creduntur etc.«

26. In eundem sensum et alii patres loquuntur. Ita Anastasius sinaita, qui in Hodego disputans cum gajanita c. 7. hunc ita interrogat: »Communio corporis et sanguinis Christi, quam offers et participas, estne verum corpus Christi Filii Dei, an simplex panis, qualis ostiatim venditur, vel figura corporis Christi, ut sacrificium hirci, quod judaei offerunt?« Respon-

---

[1]) Si corpus Christi conferatur cum speciebus, hae sunt *τύπος* et signum, et corpus Christi *ἀντίτυπον*, hoc est significatum et exhibitum per species. Quandoque tamen *ἀντίτυπος* sumitur pro typo vel signo, et hoc sensu loquitur hic Epiphanius, nam hoc sensu panis et vinum ante consecrationem, vel etiam species sacramentales dici possunt *ἀντίτυπα* corporis Christi.

det gajanita: „Absit, ut dicamus, sacram communionem esse tantum figuram (*ἀντίτυπον*) corporis Christi aut simplicem panem, sed vere ipsum corpus et sanguinem Christi Filii Dei suscipimus, incarnati et nati ex s. Dei genitrice semper Virgine Maria.“ Haec approbans et confirmans orthodoxus ita prosequitur: „Sic credimus et sic confitemur juxta dictum ipsius Christi, quod pronunciavit ad discipulos in coena mystica dans eis panem vivificum: *accipite, comedite, hoc est corpus meum*; similiter et calicem tradens illis dixit: *Hic est sanguis meus*. Non dixit: Hoc est figura corporis et sanguinis mei.“ Ita et Joannes damascenus de fide orthod. l. 4. c. 13: „Non panis et vinum est figura corporis et sanguinis Christi, absit! sed ipsum corpus Domini divinitate donatum; cum Dominus ipse dixerit, non hoc est figura (*τύπος*) corporis mei, sed *hoc est corpus meum*; et non figura sanguinis mei, sed *sanguis meus* . . . Si vero nonnulli panem et vinum vocarunt antitypa corporis et sanguinis Domini ut deifer Basilius, non hoc post consecrationem, sed ante consecrationem dixerunt, ipsa oblata ita appellantes . . . Attamen (post consecrationem) antitypa futurorum dicuntur, non quasi vere corpus et sanguis Christi non essent, sed quia nunc quidem per ipsa partici-

pes sumus divinitatis Christi, tunc vero intellectualiter (*νοήτως*) per solam visionem (participes erimus)."

27. Ante hos idem jam sat dare inculcat Cyrillus alexandrinus in Matth. 26, 27: „Demonstrative (*δεικτικῶς*) autem dixit: *Hoc est corpus meum*, et *hic est sanguis meus*, ne figuram (*τύπον*) esse arbitreris ea, quae videntur, sed arcana ratione aliqua transformari (*μεταποιεῖσθαι*) ab omnipotenti Deo in corpus et sanguinem Christi vere (*κατὰ τὸ ἀληθὲς*) oblata, quorum participes effecti vivificam et sanctificantem Christi virtutem suscipimus. Oportebat enim eum per Spiritum s. in nobis prout Deum decet attemperari quodammodo corporibus nostris per s. carnem suam et pretiosum sanguinem, quae utique etiam habuimus ad vivificam benedictionem tamquam in pane et vino, ne ignavi fiamus, carnem illius et sanguinem in ecclesiarum mensis proposita cernentes [1]); accomodans enim sese Deus nostris infirmitatibus immittit propositis virtutem vitae transfertque (*μεθίστησιν*) ad vitae suae efficaciam: ac ne dubites, verum id esse, ipso clare pronunciante: *Hoc est corpus meum, hic est san-*

---

[1]) De hac ratione cf. aliorum patrum effata in annot. ad Algeri l. 1. c. 7.

guis meus. Suscipe autem potius per fidem Servatoris sermonem, veritas enim cum sit, non mentitur.“ Praeclare quoque Macarius Magnes[1]): Dixit (Christus): *Hoc est corpus meum*, non enim figura (*τύπος*) corporis est, neque figura sanguinis, ut quidem stupida mente nugati sunt, sed secundum veritatem (*κατ' ἀλήθειαν*) sanguis et corpus Christi.“ Pariter s. Maruthas tangritensis episcopus et familiaris s. Chrysostomo ita loquitur[2]): „Nunc quoties ad corpus et sanguinem (Christi) accedimus et ea super manus nostras accipimus, sic credimus nos corpus amplecti et fieri de carne ejus et de ossibus ejus, sicut scriptum est. Nam etiam Christus illud non apellavit typum aut figuram, sed (dixit) *vere hoc est corpus meum* et *hic est sanguis meus.*“

---

[1]) Ap. Gallandi 3, 541; Migne patrol. lat. 5, 348 ss. Fuit hic scriptor sec. 3. vel 4, qui inter alia egregia de eucharistia advertit: ‚Quod vero non sit hoc inauditum et horrendum (manducare Christi carnem), considerare licet puerum infantem, quomodo nisi manducet carnem et sanguinem matris, non vivit: natura enim sanguinis est secundum veritatem lac.‘

[2]) Ap. Assemanni bibl. orient. t. 1. p. 180. Ceterum cf. quoque verba praeclarissima Theophylacti in Matth. 26; Chrysostomi hom. 46. al. 45. in Joan. n. 3.

28. Secundum sacramentarios 8. ipsum Christi corpus fide tantum, manducatione spirituali suscipimus, sed adversatur Cyrillus[1]): „Quod vero dicere ausi sunt, nullam esse nobis cum eo carnalis conjunctionis rationem (*ὡς οὐδεὶς ἡμῖν συναφείας τῆς κατὰ σάρκα πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος*), ss. literis dissentire penitus ostendemus . . . Dicat enim nobis aliquis causam et vim eulogiae mysticae obiter doceat. Nam cur in nobis inseritur? Nonne ut Christum inhabitare faciat in nobis etiam corporaliter (*σωματικῶς*) participatione et communione sanctae suae carnis? Praeclare quidem: scribit enim Paulus gentes factas esse concorporales et comparticipes et cohaeredes Christi (Eph. 3, 6). Concorporales autem quonam modo factae sunt? Nempe eulogiae mysticae participatione honoratae unum cum eo factae sunt corpus, sicut et unusquisque ss. apostolorum. Alioqui quam ob causam sua, imo omnium membra, sicut sua, membra Christi nuncupavit? Sic enim scribit:

---

[1]) Lib. 10. c. 2. in Joan. 15, 1. Similia saepe alibi docet, ut l. 11. c. 1. in Joan. 17, 22: „Est in nobis Filius *σωματικῶς* quidem ut homo nobis commixtus et unitus per eulogiam mysticam: *πνευματικῶς* vero ut Deus sui Spiritus virtute et gratia etc.;“ l. 3. de ador. in spir. p. 103; l. 4. adv.

Nescitis quoniam membra vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit (1. Cor. 6, 15). Sed Servator ipse: *Qui manducat meam carnem*, inquit, *et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo* (Joan. 6, 57). Hic enim animadvertere est operae pretium, Christum non dicere se duntaxat in nobis futurum secundum relationem quandam affectualem, sed et per participationem naturalem (*οὐ κατὰ σχέσιν τινὰ μόνην τὴν ἐν διαθέσει νοουμένην, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέθεξιν φυσικήν*). Ut enim si quis ceram cerae indutam igne simul liquaverit, unum quid ex ambabus efficit, ita et per corporis Christi et pretiosi sanguinis participationem ipse quidem in nobis, nos autem rursus in eo simul unimur. Nec enim aliter vivificari potest quod natura sua est corruptibile, quam si corporaliter unitum sit corpori ejus, qui secundum naturam suam est vita, h. e. Unigeniti", quod dein probat ex Joan. 6, 54 s.

29. Si quaerimus 9. a sacramentariis, quare in eucharistia videantur panis et vini species,

---

Nestorium c. 5; in 1. Cor. 5, 15. Cf. quoque Hilarium de Trinit. l. 8. n. 17; Augustinum l. 2. c. adversarium legis et proph. c. 9. etc.

respondent, quia panis et vini substantia manet, nulla enim mutatio substantialis locum habet. Alias reddunt majores nostri rationes, quae omnino realem corporis et sanguinis Christi praesentiam supponunt: manent scil. ne videntes nos carnem et sanguinem in propria specie a tanti mysterii deterreremur participatione[1]); cui aliam adjicit rationem Paschasius Radbertus c. 1. n. 5: „Visu corporeo et gustu propterea non demutantur, quatenus fides exerceatur ad justitiam et ob meritum fidei merces in eo justitiae consequatur.“ Hoc iterum inculcat c. 13. Tertiam rationem congruam infra proponit Algerus l. 2. c. 3.

30. Denique 10. nullus secundum sacramentarios adorationis cultus exhibendus est Christo in Eucharistia, absens siquidem est: secundum patres caro ejus in eucharistia adoranda est, praesentem siquidem illam crediderunt. Praeclarissima sunt quae legimus in Antirhetico II. Theodori Studitae c. 31: „Orthodoxus: Quo in numero habes corpus et sanguinem Domini Jesu Christi? Haereticus: Sancta sunt procul dubio, etenim *sancta sanctis* a sacerdote pronunciatur. O. Haec itaque etiam ado-

[1]) Cf. testimonia in annot. infra ad l. 1. c. 7.

randa judicas? H. Et quis adeo impie sentiat, qui non sancta simul et adoranda confiteatur? O. Non igitur tecum pugnantia loqueris, qui cum antea dixeris, non statim quod sanctum est, idem etiam adorandum esse, nunc rursum affirmas quod negasti? H. Atqui non de mysteriis mihi sermo erat, cum de his omnes consentiant, ut dixi." Ambrosius l. 3. de Spiritu s. c. 11. exponens verba Ps. 98, 5, ita scribit: „Per scabellum terra intelligatur; per terram autem caro Christi, quam hodieque in mysteriis adoramus, et quam apostoli in Domino Jesu adoraverunt." Augustinus vero eadem enarrans verba in Ps. 98. n. 9. hunc in modum disserit: „Converto me ad Christum, quia ipsum quaero hic, et invenio, quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit de terra terram, quia caro de terra est, et de carne Maria carnem accepit. Et quia in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit: nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit; inventum est, quemadmodum adoretur scabellum pedum Domini, et non solum non peccamus adorando, sed peccemus non adorando. Ideo et ad terram quamlibet (i. e. ad quamlibet eucharistiae, quae caro Christi et hinc terra est, portionem) cum te inclinas atque prosternis, non

quasi terram intuearis, sed illum sanctum, cujus pedum scabellum est, quod adoras, propter ipsum enim adoras [1]).“

31. Verum haec sufficiant de dissensu patres inter et sacramentarios, quae invicte simul probant Ecclesiae catholicae cum primis religionis christianae seculis in hac fide consensum. Jam duo de hoc argumento patrum opuscula t. 7. edidimus: sequioris aetatis modo audiemus scriptorem, qui ex patribus quoddam composuit velut florilegium: neque enim jucunditate et fructu caret subinde illorum versasse opera, qui medio aevo patrum vestigia presserunt. Porro is est Algerus sec. 12. scriptor, canonicus et scholasticus leodiensis, natus circa a. 1070. vel 1075, qui postquam diu ecclesiasticis negotiis sub episcopis Otberto et Friderico in ecclesia leodiensi gradu diaconus praefuit, mundo valedicens arctiorem vitae normam sub regula s. Benedicti in coenobio cluniacensi professus est. „Jam senex presbyter ordinatus est et fere per decem annos religiose conversatus bonam, quam et in clericatu duxerat, vitam felici obitu (c. a.

---

[1]) Cf. etiam enarrat. 2. in Ps. 21, 30. et in Ps. 48, 3; Cyrillum hieros. cat. mystag. 5. n. 22. opusc. t. 7; Theodoretum dial. 2. etc; plura vero ap. Muratori in diss. de rebus liturg. c. 19.

1132. vel 1135.) terminavit[1])." Magno encomio illius virtutem et scripta extollit Petrus venerabilis, qui trium sodalium, olim leodiensis ecclesiae canonicorum mentione facta, ita prosequitur[2]): „Tertius (Algerus), cujus vix memoriam sine lacrimis facio, humilitate, vitae totius sinceritate, puritate, secundum meum judicium longe praecedentes exsuperans, ita meo tempore apud nos vixit, in tantum benigne et sancte conversatus est, ut licet a nobis carne recesserit, spiritu tamen et memoria singulari nobiscum semper, dum vivemus, non esse non possit. Qui et librum *de sacramento altaris* auctoritatibus ss. patrum invincibiliter communitum nobis et fidei suae insigne testimonium et contra quorundam modernorum vel imperitiam vel errorem singulare praesidium dereliquit." Comparatione vero instituta inter Lanfrancum, Guitmundum et Algerum ita pronunciat[3]): „Horum primus de veritate corporis et sangui-

---

[1]) Auctor chronici cluniac. in notis biblioth. cluniacensis M. Marrier p. 138.

[2]) In eadem biblioth. cluniac. p. 794. ed. Paris. 1614.

[3]) In tract. de sacrificio missae et de transsubstantiatione contra Petrum Bruis et Henricum, novarum impietatum magistros p. 197. ed. Lovanii 1561.

nis Christi, quae sacramentorum velamine obtegitur, bene, plene, perfecte; sequens melius, plenius, perfectius; ultimus optime, plenissime, perfectissime disseruit, adeo ut nihil etiam scrupulosissimo lectori quaerendum reliquerit [1]).“

32. Operis titulus est: *De sacramentis corporis et sanguinis dominici.* Dividitur illud in 3 libros, in quorum primo veritatem praesentiae realis et substantialis corporis Christi in sanctissimo sacramento explicando probat et discutiendo confirmat. In l. secundo totus est in solvendis quaestionibus, quae de materia, accidentibus et effectibus hujus sacramenti moveri solent. In tertio vero l. impugnat Algerus ex patrum, Augustini praesertim, doctrina waldensium tunc succrescentem errorem de probitate et sanctitate ministri ad sacramentorum valorem requisito. Subjicimus demum *de sacrificio missae* libellum a cl. Aug. Theiner e cod. parisiensi transsumptum et a doctissimo card. Mai in suae script. vet. novae collect. t. 13. tamquam Algeri tractatum genuinum primo editum. In hoc auctor noster orationes in sacrificio recitari solitas ac sacros ritus singillatim explicat.

---

[1]) Aliorum encomia cf. in praefatione edit. hujus operis, quam curavit cl. Malou, qui alia quoque hujus auctoris scripta recenset.

33. Fateor, inquit cl. Malou, auctorem nostrum, quamquam ab eruditione merito laudetur, tamen hic illic scripta patrum apocrypha aut libros genuinos sub nominibus supposititiis allegasse. Sic ex gr. Paschasium sub Augustini nomine frequenter citat. Libros de sacerdotio, quos s. Joannis Chrysostomi fetum esse egregium nemo ignorat, sub s. Basilii nomine semel atque iterum laudat. Sub nomine Eusebii emeseni profert homilias, quae falso Eusebio emeseno, scriptori graeco, adscribuntur, et s. Eucherio lugdunensi, Fausto regiensi, Eusebio cuidam gallicano aut scriptoribus anonymis a peritioribus criticis tribuuntur. Utitur etiam libro sententiarum Prosperi, cujus nulla affinitas cum opere, quod hoc titulo inter scripta s. Prosperi hodie servatur. Sed haec menda Algero facile condonanda sunt, idque non tantum ob summam, qua ipsius aetas laborabat, librorum inopiam, verum etiam quia nunquam testimonia apocrypha profert, quin sententiam suam genuinis iisque perspicuis copiose probet. Hactenus cl. editor.

34. Prodiit eximium hoc opusculum ex recognitione Erasmi Friburgi Brisgoviae 1530. et Coloniae 1535; Antverpiae 1536; cura Vlimmerii Lovanii 1561; in bibl. patrum ed. de la Bigne, Parisiis 1575; in t. 12. bibl. pa-

trum colon. 1618; in bibl. magna t. 6. Parisiis 1644; in bibl. maxima lugd. t. 21. a. 1677, et cura cl. Malou Lovanii 1847, quam editionem potissimum sequemur, sed annotationibus in lectorum utilitatem illustrabimus ad difficiliora patrum et ipsius auctoris de eucharistia effata enodanda.

DIVI ALGERI
IN LIBRUM DE SACRAMENTIS CORPORIS ET SANGUINIS DOMINICI

PROLOGUS.

1. Quia sancti de corpore et sanguine Domini varie scribentes, aliquando de universo Christo, capite scilicet et membris, aliquando non de universo, sed vel de capite, vel de membris loquuntur, aliquando cum sacramento[1]), aliquando sine sacramento, simplicibus (ut de re ineffabili non intellecta) errores, plus autem quam oportet sapere volentibus gignuntur haereses, adeo, ut simplices nisi perfectius instructi, errando pereant, plus quam oportet sapientes nisi correcti fuerint, docendo et defendendo

---

[1]) *Aliquando cum sacramento* i. e. de corpore et sanguine Domini quatenus est in sacramento; *aliquando sine sacramento* seu extra sacramentum, in statu naturali sive glorioso.

quod nesciunt, se et alios perdant. Alii enim quod de membris dicitur, capiti adscribunt; alii, quod de capite, membris imponunt; et de utroque vel alterutro tam confuse sentiunt, ut, vel caput nimis humilient, vel membra nimis glorificent, et sic nec quod verum nec quod dignum est utrimque dijudicent.

2. Nec solum de veritate corporis Christi, sed et de sacramento ipsius, varii errores variaeque proveniunt haereses[1]). Alii enim panem et vinum non mutatum, sed solum

---

[1]) *Variae proveniunt haereses.* Admiranda et laudanda est Dei providentia, quae nullas saltem alicujus momenti de hoc mysterio alioquin difficillimo permisit suscitari haereses usque ad sec. 11. scil. usque ad Berengarium. Fuerunt quidem tempore jam s. Ignatii M. haeretici, qui eodem teste „ab eucharistia et oratione abstinent, eo quod non confiteantur, eucharistiam esse carnem Salvatoris nostri J. Christi, quae pro peccatis nostris passa est, quamque Pater sua benignitate suscitavit (ep. ad smyrnaeos n. 7.)," sed hi erant docetae, qui negantes veritatem carnis a Verbo assumptae, *mediate* tantum eucharistiam rejecerunt; ceterum mox evanuit haec secta. Seculo nono realem Christi praesentiam negasse videtur Joan. Scotus cognomento Erigena, certum id tamen non est. Primus proinde, qui certo et directe hoc dogma impugnaverit et aliquam nominis famam sit consecutus, fuit sec. 11. Berengarius,

sacramentum, sicut aquam baptismatis, vel oleum chrismatis, corpus Christi non vere, sed figurate vocari dicunt, sicut cum dicitur: Accipe vestem candidam, quam perferas ante tribunal Christi, nec tamen ipsam, sed ab ipsa significatam. Alii autem dicunt panem non solum sacramentum, sed in pane Christum quasi impanatum, sicut Deum in carne personaliter incarnatum. Alii autem panem et vinum in carnem et sanguinem mutari, sed non Christi, sed cujuslibet filii hominis sancti et Deo accepti, ut compleatur quod Christus dixit: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6, 54). Alii autem gratiae Dei derogantes, dicunt sacerdotum malis meritis ita invocationem divini nominis annullari, ut eorum indigna consecratione non debeat panis in Christi carnem converti. Alii vero mutari quidem in carnem Christi, sed malis meritis sumentium non permanere carnem Christi, sed iterum reverti in purum sacramentum panis et vini. Alii, quod est deterius, dicunt per comestionem in foedae digestionis converti corruptionem.

---

qui tamen et ipse nullam conflavit sectam, ac demum poenitens in Ecclesiae communione defunctus est.

3. Quia ergo tot haereses. et si quae sunt aliae de sacramento corporis et sanguinis Christi pullulant, de veritate et virtute ipsius, aspirante divina gratia. quanto fidelius potero absolvam; non humana quidem ratione, quae ad hoc non suppetit, sed ipsius Christi sanctorumque testimoniis, quibus Ecclesia roborata consistit, a quibus quo firmius veram obtinet fidem, eo certius aeternam assequitur salutem. *Non enim*, ut ait Apostolus, *in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed per stultitiam praedicationis placuit salvos facere credentes; quia, quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus* (1. Cor. 2, 4). Videtur enim stultum, sed stultis, Christum in specie panis et vini, brutae scilicet rei, praesentem nobis corporaliter fieri; tantilla formula panis tantam majestatem contineri. Sed quis in Deo reprehendere debeat, quod in ipso pium, nobis autem est necessarium? Congruere quidem non videtur ejus dignitati, ut corruptibilis substantia panis incorruptibile ejus corpus fiat; sed congruit nostrae saluti, ut tali sacramento pane angelorum nos reficiat; sapientissime quidem, ut occulto mysterio fides exerceatur

ad meritum; fortissime autem, ut mens tali cibo roborata, hoste devicto, fortius nitatur ad regnum. Sapientissime, inquam, et fortissime, ut tanti sui operis de re minima et maxima nec comprehendi possit potentia, nec artificium. Super omnia enim est mirabile, existentem substantiam panis in coexistentem substantiam carnis suae convertere; quod est non videri, quod videtur non esse, ipsamque carnem, cum sit localis, praesentem in coelo et in terra vere substantialiter esse; et cum vere caro comesta, et sanguis ejus bibitus fuerit a populo, ipsum tamen Christum vivum et integrum suo permanere in regno. Sed haec rationi caeca, fidei sunt manifesta.

4. Quod ergo ex se Christus tam mirabiliter, tamque salubriter dignatur pro nobis operari, non parvipendendum, sed jugiter a nobis venerandum est et colendum, quia cum potens sit de lapidibus suscitare filios Abrahae (Matth. 3, 9), qui elementa bruta panis et vini in suam convertit substantiam, multo magis fideles suos sub tantae spei imagine et virtute, in corporis sui transfigurabit gloriam, non pro merito, sed pro gratia dans gratiam. Unde Augustinus (Serm. 272.): „Mysterium vestrum de mensa

Domini accipitis: estote quod videtis, et accipite quod estis[1]).“

5. De tam mirifico itaque tamque necessario mysterio dicturus, prius fideles admonendos arbitror, ut quamvis sit incomprehensibile, non tamen videatur incredibile; quia etsi capaces non sumus ad intelligendum, Deus utique non est impotens ad peragendum, qui, ut ait Psalmista: *Omnia quaecunque voluit fecit in coelo et in terra* (Ps. 113, 3). Pensare enim debet humana parvitas modum suum, ut quia non accepit ut magnalia Dei valeat comprehendere, non minus credat esse. Cum enim homo creatura sit, sed excellens, sicut praeest quibusdam creaturis, super quas factus est, sic etiam quibusdam nondum aequatus, subest longe dissimilis ei, a quo factus est. Sicut enim lapidi datum non est ut sentiat, nec pecudi ut intelligat, sic nondum homini datum est, ut cum angelis Deum sicut est videat. Cum ergo nec sentiatur a lapide, nec intelligatur a pecude, cui praeest, numquid homo se minus esse intelligit, quia hoc suis inferioribus non innotescit?

---

[1]) *Estote quod videtis.* Verba haec Augustini infra c. 8. clarius exponuntur.

6. Sic igitur Deus, qui incomprehensibilem majestatem suam bestialibus sensibus, vel intellectibus humanis, sicut res terrenas quaslibet communiter non exhibet perceptibilem; numquid a nobis longe suis inferioribus minus esse putandus est, qui longe longius, quam nostra inferiora nostram, comprehendere non possumus suam veritatem? Quanto enim sensu vel intellectu longe sunt a nobis, quae sub nobis facta sunt, tanto et incomparabiliter amplius longe sumus ab eo, qui nos fecit. Ex quo enim *homo cum in honore esset non intellexit, et comparatus jumentis insipientibus similis factus est eis* (Ps. 48, 13): in corpore quidem bestiales sensus recepit, quibus tantum corporalia, nec illa etiam vere perfecteque sentiret; in mente vero ita hebetem intellectum habuit, ut parum corporalia, minus spiritualia discerneret.

7. Non igitur decet, ut bestiali sensu vel modico intellectu nostro, quo nec terrena ista scire sufficimus, immensitatem divinae majestatis comprehendere velimus; cum ipsi angeli, qui adhuc nobis superiores sunt, in eum desiderent prospicere (1. Petr. 1, 12), nec tamen immensitatem ejus majestatis valeant penetrare: quamvis eum sicut est fa-

cie ad faciem contemplentur, et ejus manifesta gloria satientur. Quae enim creatura, cum circumscripta sit, immensum possit comprehendere? Si enim aliquatenus comprehendi potest, immensus non est. Ut ergo ait Apostolus: *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem; et unicuique sicut divisit Deus mensuram fidei* (Rom. 12, 3). Non enim omnia dat omnibus, sed unicuique proprium donum est a Deo.

8. Quod ut in membris Ecclesiae congrua corporis nostri probemus similitudine, variis membris varii sensus distribuuntur, per quos color oculis, sonus auribus dissimiliter sentiuntur: et sic in ceteris. Ut igitur figurate loquar, si visus auditui varietatem colorum, et visui praedicaret auditus varietatem sonorum, nonne alterum alteri credere oporteret in his, quae minime sentiret? Non enim deberet esse incredibile, quia ei esset incomprehensibile. Numquid enim minus sunt quae videntur, quam quae audiuntur, et e converso? Ecce oculus plaustri motum videt, auris stridorem ejus tarditate sua non (simul) percipit. Cum ergo motus et stridor sine se non sint, numquid minus simul sunt quia visus et auditus simul ea non percipiunt?

Numquid totus mundus simul non est, quia nulli sicut beato Benedicto simul visibilis est (S. Greg. M. *Dialog.*, l. 2. c. 35)? Dum ergo sensus non debeat praejudicare sensui pari suo, quo minus credat esse, quod non sibi, sed aliis est sensibile, quomodo praejudicare debeat intellectui majori suo, quo minus esse credat, quod sibi non est intelligibile? Sicut enim sonus oculo est invisibilis, color auri est inaudibilis, sic omnibus sensibus corporeis animae intellectus est insensilis. Numquid ergo minus est, quod intellectu suo anima corporalia et spiritualia discernit, in virgultis vel herbis naturam caloris vel frigoris, humoris vel siccitatis deprehendit, cogitationes a se dissidentes insensibili sua discretione compescit, ad corporeos etiam sensus regendos insensibiliter se afficit, et in his omnibus sola a se intelligitur et intelligit? Quorsum haec? Ut, sicut illa quae incomprehensibilia sunt sensibus non minus esse creduntur, sic quae sunt incomprehensibilia intellectibus humanis non minus esse credantur. Ut igitur ait Apostolus, Deum nunc *per speculum et in aenigmate* (1. Cor. 13, 12) contemplantes, multum de ipso cognoscimus, si ipsum nobis incomprehensibilem, in his, quae ex ni-

hilo fecit, mirabilem, in seipso credamus mirabiliorem.

9. Hortando quidem et inducendo ad fidem, modum prologi excedere visus sum: sed ideo, quia fidem magis vidi necessariam ad percipiendam veritatem sacramenti, unde acturus sum. Nunc igitur primam portiunculam hujus operis, Deo annuente, expediam de veritate dominici corporis; secundam, de ipsius sacramenti variis quaestiunculis.

DIVI ALGERI
DE SACRAMENTIS CORPORIS ET SANGUINIS DOMINICI
LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Quod Deus hominem dominicum pro nobis assumptum super omnia exaltavit.

10. Quia a verae fidei cognitione originalis delicti caecitate tenti, ad varios errores decideramus, ut instigante diabolo idololatriae et peccatorum passionibus deservientes, ad mortem obstinata mente tenderemus, magna sua gratia Verbum Dei caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1, 14): ut qui de suo erat incomprehensibilis, de nostro nobis fieret cognoscibilis, et de nostro quasi e vicino fieret appetibilis, dum germanae carnis nostrae gloriam in ipso, gloriam quasi Unigeniti a Patre, videremus: et ex ipsius jam quasi cooriginalis gloriae visibilibus signis in invisibilium

amorem rapti, ad vitae aeternae patriam reduceremur.

11. Dominicae igitur Incarnationis opus, sicut ipsi Deo prae ceteris omnibus operibus suis proprie proprium, sic prae omnibus operibus suis praecipue fecit praecipuum: ut hominem in unitate personae suae assumptum, et quasi ex adjuncta divinitate deificatum, ita glorificaret, ut non solum hominibus, sed et omnibus angelicis spiritibus adorandum praeferens, in dextera Dei Patris collocaret. Unde Augustinus in libro contra Maximinum (lib. 2. c. 2): „Ait Apostolus: *Propter quod eum superexaltavit, et dedit illi nomen quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium et infernorum* (Philip. 2, 9): Nec quaeritis cui donaverit, utrum homini an Deo. Quomodo enim donaverit, evidenter apparet. *Humiliavit*, inquit, *semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus superexaltavit illum, et donavit ei nomen, quod est super omne nomen* (ibid.)."

12. Numquid antequam hoc fieret, non erat altus Filius Dei, Verbum Deus apud Deum: sed posteaquam propter hoc exaltatus est, quia factus est obediens usque ad

mortem crucis, tunc coepit esse altus Filius Dei, unicus Dei Deus, tunc coepit habere nomen, quod est super omne nomen? Quis hoc insipientissimus dixerit? Hoc ergo illi donatum est ut homini, secundum quem factus est obediens usque ad mortem crucis, quod jam habebat idem ipse Filius Dei Deus de Deo natus aequalis. Item S. Augustinus in eodem (lib. 2. c. 2): „Homini ergo donavit ista, non Deo[1])“. Neque enim cum in forma Dei esset, non excelsus erat, aut non ei genua flectebant coelestia, terrestria et inferna. Sed cum dicitur: *Propter quod illum exaltavit*, satis apparet propter quid illum exaltaverit. In qua ergo forma crucifixus est, ipsa exaltata est, ipsi donatum est nomen, quod est super omne nomen: ut cum ipsa forma servi nominetur, unigenitus Filius Dei intelligatur. Item Augustinus in tractatu psalmi octavi (n. 11): „*Et constituisti eum super opera manuum tuarum.* Quandoquidem et opera manuum Dei sunt angeli, etiam super angelos constitutum accipimus unigenitum Filium, quem minutum paulo minus ab angelis per humilitatem

---

[1]) Non ad verbum haec dicit, sed secundum sensum.

carnalis generationis et passionis audimus et credimus. *Omnia*, inquit, *subjecisti sub pedibus ejus*. Nihil excipit, cum dicit *omnia*. Et ne aliter liceat intelligi, sic Apostolus credi jubet, cum dicit: *Excepto eo, qui ei subjecit omnia* (1. Cor. 15, 27)."

13. Nec mirum si filius hominis Filio Dei in una persona unitus, sicut participium [1]) divini nominis, sic etiam divinae gloriae assequatur: ut exaltatus super omnem creaturam, flexione genuum ab omnibus adoretur, et Unigenitus Dei per ipsum cui unitus est nominetur. Cur enim hoc minus Deus faceret homini sibi personaliter unito, quam per eum facit anima corpori sibi unito? Confert enim participium nominis et naturae quam habet, ut ab anima animatum vivat et sentiat, quod ex se non habebat. Sed et ignis ferrum transverberans, ignitum reddit; candoremque suum et calorem conferens, ipsum scintillare, flammescere et urere contra suam naturam facit. Cum ergo ignis igniat, anima animet, quid Deus nisi hominem sibi unitum deificet, et super omnem creaturam exaltatum, puri-

[1]) *Participium* i. e. participationem.

tatis, omnipotentiae et Deitatis etiam praerogativa secum glorificet?

CAPUT II.

Quod quoniam Christus exaltatus est super omnia, et in eo nobis cuncta donata sunt, similem etiam gloriam nos sperare debeamus.

14. Sed et ut certius in simili natura nostra per gratiam Christi speremus gloriam, nos ejus fratres fecit et illum, et cum illo omnia nobis donavit (Rom. 8, 32): ut dum dominicum hominem in unitate personae Dei credimus deificatum, non dubium sit, quod, mediante ipsius gratia, teste Joanne, nobis est datum. Ait enim: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui ex Deo nati sunt* (Joan. 1, 12). Unde Augustinus in secundo sermone[1]) super Joannem n. 15: „*Ut homines nascerentur ex Deo, primus ex ipsis natus est Deus* .... Noli ergo mirari, o homo, quia efficeris per gratiam filius, quia nasceris ex Deo secundum Verbum ejus. Prius ipsum Verbum voluit nasci ex homine, ut tu securus nascereris ex Deo.“

---

[1]) *Sermone.* Nunc hi sermones in Joannem dici solent *tractatus*, quod advertimus, ne quis frustra haec verba in Augustini *sermonibus* quaerat.

15. Revera enim ut securiores essemus in ipso de conformitate et unitate tantae gratiae (alias *gloriae*) in humili nostra natura, naturam carnis nostrae sibi univit Deus in eadem persona, ut dum eam tam mirabiliter glorificatam videremus, de germanae carnis nostrae glorificatione non desperaremus. Quia igitur in hanc gratiam nos adoptare voluit, ut qui nec digni servi fueramus, filios Dei faceret, et Christo coheredes ordinaret: ipsum quem primogenitum in multis fratribus et sibi unigenitum esse voluit, in quo erat plenitudo divinitatis corporaliter, privilegio omnis gratiae non ad mensuram, sed super omnem creaturam insignivit, ut ipse de Spiritu sancto conceptus et Dei Filius non renatus, sed natus, nos in iniquitatibus conceptos, et servos diaboli natos, per gratiam filios Dei renasci faceret; et eos secunda nativitate recolligens et immutans, ad suam gloriam proveheret, quibus prima sua nativitate omnimodis praecelleret.

16. Ut ergo deificum corpus Christi cujus esset potentiae claresceret, sicut sol vitrum sine suã vel illius laesione penetrat, sic ipsum non phantasticum, sed verum virginis matris virginalia integra integrum pertrans-

iens, nec ab eis dissipatur, nec ea dissipat. Res quidem stupenda et ineffabilis, sed nobis non incredibilis, quia Omnipotenti non impossibilis. Unde August. (tract. 91. n. 3) super Joannem: „Omnia quidem ceterorum miracula superat, quod est natus ex virgine, matrisque integritatem solus potuit nec conceptus violare nec natus.“

17. Ut autem sic nasceretur Deus, illum decuit, nobis profuit, ut mundus natus nos mundaret, potenter natus infirmos roboraret. Suam enim munditiam, ut conformitate illa sibi uniti placeremus, nostram esse voluit: ne vero contra hostem saevissimum nostra infirmitate deficeremus, suam potentiam nostram fecit, ut dum sua fortitudo promptior est nobis quam nostra, per suam gratiam sibi devotiores; et dum fortior, per suam omnipotentiam contra hostem simus fortiores. Ut enim potentes non tamen omnipotentes creari potuimus per naturam; sed modo dum Omnipotens est fortitudo nostra, quasi omnipotentes efficimur per gratiam. Unde et Dominus in Evangelio: *Omnia possibilia sunt credenti* (Marc. 9, 22). Si ergo, quia nobis omnia possibilia sunt, omnipotentes efficimur, quid, Deo adjutore, nobis nocet nostra infirmitas, quae et humili-

tatis auget meritum, et virtutis nescit detrimentum? Quid enim fortitudinis rusticus amitteret, si in causa sua contra aliquem potentem rex ei patrocinaretur, ubi ipse non posset? Unde et Apostolus: *Si Deus pro nobis, quis contra nos* (Rom. 8, 31)? Item in Psalmo: *In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros* (Ps. 59, 14). Item Dominus in Evangelio: *Confidite, quia ego vici mundum* (Joan. 16, 33). Quod cur diceret, nisi illa sua victoria nostra esset? Unde Augustinus in sermone de natali martyrum (334. n. 2): „*Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quomodo non etiam et cum illo omnia nobis donavit* (Rom. 8, 32)? Quando ipsum nobis donavit, cum illo nobis omnia donavit. Terret te fremitus mundi, cui donatus est artifex mundi? Christum nobis donatum esse gaudeamus, et nullos in hoc seculo inimicos timeamus.“ Quidquid ergo potentiae seu nascendo, seu infirmos curando, mortuos suscitando, ipse a mortuis resurgendo, coelos ascendendo, monstravit, nobis fecit, ut ad roborandam infirmitatem nostram et salutem conferendam potens crederetur et esset, et illuc non desperaret caro pervenire,

quo carnem cognoverat ascendisse. Unde Augustinus in sermone undecimo de verbis Evangelii: „Serpentis astuta pernicies, ut laude Christi te avertat a Christo, dolose praedicat, quem vituperare non audet: exaggerat majestatem ejus, ut singularem faciat: ne tu speres tale aliquid, quale in illo resurgente monstratum est. Excita ergo fidem et dicenti: Christus solus potuit, nos non possumus, responde et dic: Ideo Christus potuit quia Deus. Respondebit ille: Utique quia Deus. Dic et tu: Et quia Deus, quia omnipotens, cur desperabo quod poterit et in me, quod demonstravit in se propter me?“ Revera enim quia, ut ait Isaias, *puer natus est nobis*, *et filius datus est nobis* (Isa. 9, 6): et cum illo, ut dictum est, omnia, quidquid in homine gessit propter nos fecit, ut cum ipse habens omnia, nobis datus esset, in ipso tam abundanti dono, nihil ad salutem pertinens nobis deesset: sed etiam in hac vita, ut ait Apostolus (1. Cor. 15, 28), Deus omnia in omnibus esset.

18. Ut igitur hoc patenter nobis constaret, ne ullatenus de sua gratia diffideremus, doctrinis, exemplis, sacramentis, promissionibus, beneficiis, dilectionem suam nobis commendans et nostram excitans, fragilita-

temque roborans, pietatis affectu se nobis patrem vocari et esse voluit, quaecunque in nomine suo peteremus se daturum promisit: et, quia originaliter et miserabiliter servi eramus hostis nostri, hostes autem Dei Patris nostri, eadem natura qua perieramus, majori nostro honore, majori hostis confusione nos reparans, ad solvendum pro nobis Adae debitum, ipse nihil ex se debens, noster vicarius exstitit: et, ut nos liberos et securos ab hoste redderet, pro voluptate cibi vetiti Adae oblata, facultatem sanguinis sui voluntati ejus permissam recompensans, hoc pretio nos ita redemit, ut quia Dominus a nequam servo suo injuste vita spoliatus est, ipsum jure suis omnibus (nobis scilicet) spolians, et quia nos captivaverat, captivans, simpla morte sua duplam nostram, triduana aeternam auferret: ejusdemque mortis poena sibi indebita Adae peccatum, quod inultum esse non poterat, luens, Patris iram pro nobis satisfaciendo placaret, poenamque sine fine nobis debitam relaxaret: et quia ipsi Patri solus ab origine mundi plenam obedientiam usque ad mortem servando de hoste suo triumphavit, hoc singulari suo merito, in ipso homine, quo mortem pertulit, super omnia, ut dictum est, exaltatus, nos

Patris gratiae reconciliatos de servis diaboli faceret filios Dei, baptismi sacramento regenerans, et spiritu adoptionis filiorum corda fidelium mundans, illuminans et roborans, ac variis charismatibus ornans.

CAPUT III.

Quod ad majorem tantae gratiae certitudinem ipsum caput nostrum Deus, nos membra ipsius ita constituit, ut nos corpus ejus cum ipso capite dicamur Christus, sacramento et veritate corporis sui nos sibi uniens, et incorporans.

19. Ad ultimum etiam ne aliquid in ipso nobis alienum videatur aut arduum, ita vere et perfecte communicavit nobis seipsum, ut visibiliter etiam corporis et sanguinis sui mirifico sacramento, Ecclesiam sibi uniens et concorporans tanta gratia insigniret, ut ipse caput ejus, et ipsa esset corpus suum, non nomine tenus tantum, sed in veritate sui corporis, vere sibi concorporatum: ut in illo nullius gratiae nobis esset divortium, cum quo nos solidaret tam unicae unitatis sacramentum: certumque esset, hoc pacto nos cum ipso per ipsum in vita aeterna similem dignitatis obtinere gloriam, si cum ipso per ipsum in hac vita similem inno-

centiae servare voluerimus gratiam: maxime cum ipse moriturus, sub ipsius sacrosancti sanguinis sui Novo Testamento, cui, ut ait Apostolus (Galat. 3, 15), superordinari aut mutari nefas est, vitae aeternae pactum nobis assignaverit, et ipse a mortuis resurgendo, in se capite nostro, quomodo corpus suum glorificare deberet, ostenderit. Non enim esset misericordiae Dei et justitiae condignum, si eos repelleret a regni sui consortio, quibus tam familiariter uniri dignatur in mundi exsilio; eisque honoris vicissitudinem non rependeret in manifesta visione suae majestatis, a quibus digne susceptus et adoratus est in occultis et peregrinis sacramentorum suorum figuris. Quomodo etiam ibi fieret diversum, quod hic factum est unum? Unde Hilarius in libro octavo de Trinitate n. 13: „Si vere Verbum caro factum est, et vere nos Verbum carnem factum cibo dominico sumimus, quomodo non naturaliter in nobis manere existimandus est, qui et naturam carnis nostrae jam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, et naturam carnis suae ad naturam aeternitatis sub sacramento nobis communicandae carnis admiscuit?“ Ita enim omnes unum sumus, quia in Christo Pater, et

Christus in nobis unum in his[1]) nos esse faciunt. Si ergo nos vere sub mysterio carnem corporis sui sumimus, et per hoc unum erimus, quia Pater in eo est, et ille in nobis, naturalis per sacramentum proprietas perfectae sacramentum est unitatis.

20. Ideoque sancti caput Ecclesiae Christum, Ecclesiam membra vel corpus Christi dixerunt, ipsamque cum ipso capite suo Christum. Unde Augustinus in libro de Trinitate lib. 4. n. 12: „Sicut corpus unum est, inquit, et membra habet multa, ita et Christus[2]). Non dixit, ita et Christi, sed, ita et

---

[1]) *Unum in his* i. e. in Patre et Christo. Quae sequuntur aliquantum obscura sunt. Ultima verba: *naturalis per sacramentum proprietas, perfectae sacramentum est unitatis*, illatio sunt priorum: *si ergo nos vere sub mysterio carnem corporis sui sumimus, et per hoc unum erimus*, et nonnisi alio modo hoc idem enunciant, hinc videtur esse sensus, veritatem corporis Christi seu verum Christi corpus in eucharistia perfectae unitatis esse mysterium efficax seu efficiens perfectam unitatem.

[2]) *Ita et Christus.* Haec verba sunt Pauli 1. Cor. 12, 12. Non solus Augustinus censet nomine *Christi* designari hic caput cum corpore suo, quod est Ecclesia, sed et alii idem tradunt h. in l. ut Chrysostomus, Theodoretus, Primasius, Oecumenius et Fulgentius ad Monimum l. 2. c. 10.

Christus, ostendens Christum recte appellari etiam universum, hoc est, caput cum corpore suo quod est Ecclesia.“ Et multis Scripturarum locis invenimus Christum etiam hoc modo appellari, ut cum omnibus membris intelligatur, quibus dictum est: *Vos estis corpus Christi et membra* (1. Cor. 12, 7). Unde idem Augustinus admirans in sermone 26. super Joannem n. 13. ait: „In corpore esto Christi . . . Non potest vivere corpus Christi nisi de spiritu Christi. Inde est quod exponens nobis hunc panem Apostolus: *Unus panis*, inquit, *unum corpus multi sumus* (1. Cor. 10, 17). O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum charitatis! Qui vult vivere, habet ubi vivat, habet unde vivat. Accedat, credat, vivat in Deo. De Deo incorporetur, ut vivificetur. Non abhorreat a compage membrorum, non sit putre membrum, quod resecari mereatur . . . haereat corpori, vivat Deo de Deo.“

21. Item Augustinus in tract. in Psal. 130: „Loquens Apostolus de membris Christi, non ait: sic et membra Christi, sed totum hoc quod dixit, Christum appellavit. Multa membra unum corpus Christus.“ Ergo simul omnes cum capite nostro Christus, sine capite nostro nihil valentes.

Item idem in sermone 111. super Joannem n. 6: „Quomodo dilectio, qua dilexit Pater Filium, est in nobis, nisi quia membra ejus sumus et in ipso diligimur, cum ipse diligitur totus, id est caput et corpus? Ideo subjunxit: *Et ego in ipsis;* tamquam diceret: Quoniam ego sum et in ipsis. Aliter enim est in nobis tamquam in templo suo; aliter autem nos in eo, quia et nos ipse sumus, cum secundum id, quod ut caput nostrum esset, homo factus est, corpus ejus sumus.“ Item idem in tractatu Psalmi 142. n. 3: „Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus; ita et Christus (1. Cor. 12, 12). Non ait, ita Christus et corpus, sed corpus unum membra multa, ita et Christus. Totum ergo Christus. Et quia totum Christus, ideo caput de coelo: *Saule, Saule,* inquit, *quid me persequeris* (Act. 9, 4)?“ Item in eodem: „Tenete hoc, et fixum omnino mandate memoriae, ut agnoscatis Christum caput et corpus, et inde videatis quanta gratia ad Deum pertineatis, ut ipse voluerit nobiscum esse unus, qui est cum Patre unum. Quomodo cum Patre unum? *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10, 30). Quomodo nobiscum unus? Non dicit, et seminibus quasi in multis, sed tamquam in

uno, et semini tuo qui est Christus. Sed ait aliquis: Si Christus semen Abrahae, numquid et nos (Galat. 3, 16)? Mementote quia semen Abrahae Christus: ac per hoc, si et nos semen Abrahae, ergo et nos Christus.“ Et post pauca: „*Erunt duo in carne una* (Gen. 5, 24). Apostolus dicit: *Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico, in Christo et in Ecclesia* (Ephes. 5, 32). Christus et Ecclesia, duo in carne una.“ Haec autem unitas capitis nostri et corporis Ecclesiae, quomodo in sacramento corporis et sanguinis Christi communicando per geminam dilectionem Dei et proximi solidetur et confirmetur, ait ipse: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo* (Joan. 6, 55).

22. Unde s. Augustinus in sermone 27. super Joannem n. 1: „Signum quia manducavit et bibit[1]), hoc est, si manet et ma-

---

[1]) *Signum quia manducavit et bibit* scil. cum fructu, cum manducationis et potionis effectu a Christo intento, quod infra aliis verbis ita exprimitur: „Qui manducat intus, non foris (ore tantum); qui manducat corde, non qui premit dente (tantum).“ Ceterum ut ea, quae hoc l. Algerus ex Augustino adducit, rite intelligantur, adverti debet: 1. Augustinum pluribus in locis dogma tradere ca-

netur, si habitat et inhabitatur, si haeret et non deseritur.“ Hoc ergo nos docuit et ad-

---

tholicum; cf. Nat. Alexander diss. 12. de praesentia reali in sec. 11. a. 19; 2. s. doctorem saepe in suis sermonibus vel propter arcani disciplinam vel supposita fidelium jam sufficienti de dogmate instructione libenter immorari in explicanda hujus mysterii significatione et fructu in membris Christi. Jam vero 3. tria distinguit in sermonibus, e quibus aliqua hic adducit Algerus, a) id quod *videtur* h. e. species panis et vini: b) id quod *creditur* esse, videlicet corpus et sanguis Christi: c) id quod fide illa supposita *intelligitur* esse, scil. illud corpus in statu sacramentali, in quo est corpus Christi ipsum *mysterium* seu symbolum et signum efficiens unionis fidelium cum Christo et inter se ad unum corpus morale seu mysticum. Praeterea 4. Augustinus libenter quoque inquirit in sensum, quem dicunt moralem, seu in illud, quod certo vel probabiliter Christus significare ad informandos fidelium mores intenderit, cum aliquod sacramentum mandaverit certo quodam confici ritu. Censet autem s. doctor, idcirco Christum sub panis et vini specie suum praebere corpus, ut non solum significaret finem sacramenti immediatum, qui est alere animas in vitam aeternam, sed et finem mediatum, qui est fidelium inter se unio, quam panis significat, quod de multis granis ad unitatem redactis sit confectus. Eo magis autem hanc unitatem ubique inculcat et a Christo insinuatam proponit, quod dirissimo donatistarum schismate africana vexaretur ecclesia. Hoc sensu vocat eucharistiam *unitatis sacramentum* seu symbolum hanc significans et efficiens: ipsam unitatem

monuit mysticis verbis, ut simus in ejus corpore sub ipso capite in membris ejus, edentes carnem ejus, non relinquentes unitatem ejus. Quae unitas vera Dei dilectione servatur, ut corpus suum corpori suo, id est nobis uniatur. Unde Augustinus in S. 229. de sacramentis fidelium feria 2. Paschae: „Quia passus est pro nobis, commendavit nobis in isto sacramento corpus et sanguinem suum, quod etiam fecit nos ipsos. Nam et nos corpus ipsius facti sumus: et misericordia ipsius quod accipimus, nos sumus.“ Quia igitur corpus Christi sumus qui corpus Christi accipimus, non solum capiti per dilectionem, sed etiam cum membris nostris invicem uniri debemus. Unde idem in serm. 26. super Joannem n. 12: „Petra Christus in signo, verus Christus in carne et verbo ... *Hic est ergo panis de coelo descendens: ut si quis manducaverit ex ipso, non moria-*

---

dicit *virtutem* et *rem sacramenti*, quia sacramenti virtute efficitur: ac iterum eucharistiam quatenus continet ipsum corpus Christi seu corpus Christi quatenus exhibetur in eucharistia appellat *mysterium suum* (Christi); eucharistiam vero, quatenus insinuat et efficit nostram unitatem (corpus Christi mysticum), seu ipsam unitatem nostram, quatenus insinuatur et efficitur eucharistia, *mysterium nostrum*. Cf. sequentia.

tur (*ibid.*, 50). Sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum, qui manducat intus, non foris; qui manducat corde, non qui premit dente."

23. Hunc itaque cibum et potum societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia. Hujus rei sacramentum, id est unitatis corporis Christi de dominica mensa sumitur, aliquibus ad vitam, aliquibus ad exitium. Res vero ipsa, cujus sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium quicunque ejus particeps fuerit. Virtus enim et res sacramenti est, ut invicem se diligendo, de unitate corporis Ecclesiae sint quicunque de eo participantur, quod nulli est ad exitium, sed omni credenti ad salutem: quicunque tantae societatis, conformante et uniente Christo, vere particeps esse potuerit (*alias* voluerit). Unde idem Augustinus in sermone de sacramentis fidelium (229): „Ad aquam venistis, conspersi estis, panis dominicus facti estis . . . Quomodo unum videtis esse quod factum est, sic unum estote vos diligendo vos. Haeretici quaerunt divisionem, cum panis iste non indicet nisi unitatem. Sic et vinum in multis racemis fuit, et modo in unum est."

Quia igitur corpus Christi sumus, et Christus sumus, ita ut etiam in altari eodem sacramento signemur, cum panis dominicus corpus Christi sit in seipso, et corpus Christi in Ecclesia mirabili unitatis gratia nos ad se pertinere voluit, cum mysterium nostrum sicut et suum in sacramento altaris, ne moriamur sumere nos concessit[1]): ita ut

---

[1]) Cf. annotationem praecedentem. Sensus vero horum verborum est: Quia igitur sumus corpus Christi mysticum, imo cum capite nostro *Christus* (cf. supra n. 20.) ita, ut eucharistiae sacramentum sit etiam symbolum unitatis ecclesiasticae, nam licet panis dominicus contineat in se ipsum corpus Christi verum, significat tamen etiam corpus Christi in Ecclesia, corpus Christi mysticum (cum panis iste, dixerat supra s. doctor, non indicet nisi unitatem), Christus nos ad se pertinere voluit, cum concessit nos sumere mysterium suum i. e. corpus suum in eucharistia seu eucharistiam, quatenus continet corpus suum (haec enim duo promiscue dicit *mysterium suum* cf. infra), et cum hac ratione nos secum tamquam capite et cum aliis membris intime conjungit, quae unio eucharistia semper magis promovetur, est mysterium nostrum. Tanti autem facit Christus hanc fidelium unionem, hoc mysterium eucharistiae symbolis insinuatum, ut qui absque charitate fraterna susceperit mysterium Christi seu s. communionem, fructu careat, imo exitium sibi accersat.

etiam mysterium suum in veritate corporis sui sumptum nulli prosit, nisi mysterium nostrum, societatem scilicet ecclesiasticam eodem sacramento assumpserit; quia, sicut caput non est vitale sine corpore, sic Christus nulli vitam confert sine unitate corporis Ecclesiae. Sed nec mysterium nostrum ullatenus in sacramento corporis Christi fit sine suo, ut sicut per dilectionem unum sumus invicem, sic et plus etiam cum eo: quatenus, sicut ipse in nobis, sic et nos maneamus in ipso; quia, cum a corpore suo sit indivisus, nec in sacramento suo veraciter sumi dicitur Christus, nisi sumatur universus, suo et nostro mysterio nobis incorporatus. Unde Augustinus in sermone de sacramento (272): „Apostolum audi dicentem: *Vos estis corpus Christi et membra* (1. Cor. 12, 7). Si ergo vos estis corpus Christi et membra, mysterium vestrum in mensa Domini positum est, mysterium vestrum accipitis: ad id quod estis, *Amen* respondetis. Esto membrum corporis Christi, ut verum sit *Amen* tuum. Quare ergo in pane . . . Recolite quia panis non fit de uno grano, sed de multis. Quando exorcizabamini, quasi molebamini. Quando baptizati estis, quasi conspersi estis. Quando Spiritus sanctificationem accepistis,

quasi cocti estis. Estote quod videtis[1]), et accipite quod estis .... Sic et de vino fratres recolite. Grana multa pendent in botro, sed liquor granorum in unitatem confunditur. Ita Dominus Jesus Christus nos significavit, nos ad se pertinere voluit, mysterium pacis et unitatis nostrae in sua mensa consecravit. Qui accipit mysterium unitatis et non tenet vinculum pacis, non mysterium pro se, sed testimonium accipit contra se."

24. Quia igitur per unitatem spiritualem ita concorporales et consacramentales sumus Christo, ut similitudine praedicta dicamur panis dominicus, dicamur etiam corporis Christi cibus, et sanguinis ejus potus; quia scilicet, sicut cibus et potus temporalem vitam, sic unitas Ecclesiae confert aeternam:

---

[1]) *Estote quod videtis*, estote corpus Christi mysticum, inter vos uniti, quod insinuat vobis *quod videtis* scil. panis symbolum, *et ita accipite* corpus Christi, *quod estis*, utique alio sensu scil. mystice (cf. n. seq.). Ex his vero Augustini verbis sacramentarii nil in rem suam extundere possunt, cum nemo non videat, Augustinum non *dogmatice* exponere, quid sit eucharistiae sacramentum (tunc enim doctrinam plane singularem et inauditam traderet), sed sufficienti hac de re institutione supposita, allegorice hoc mysterium exponit ingenioseque ludit verbis. Cf. duas annotationes praecedentes.

ideo sancti eandem unitatem vocant virtutem et rem sacramenti, rem, quia ab eo significatur; virtutem, quia effectum divinae gratiae cum Christo maxime operatur: quamvis Christus ut caput nostrum virtus principalis et res sacramenti sit substantialiter et vere, societas vero et unitas ecclesiastica figurate.

25. Non igitur errorem generet, quod sancti aliquando de corpore Christi, aliquando per se loquuntur de corpore Ecclesiae in eodem sacramento; quia etsi in unitate et effectu salutis [1]) utriusque corporis est similitudo in eminentia dignitatis, in veritate substantiae, soli capiti nostro Christo servanda est suae singularitatis summa discretio. Quamvis enim hoc sacramento reformet corpus humilitatis nostrae, etiam in hac vita configuratum corpori claritatis suae,

---

[1]) *In unitate et effectu salutis.* Utrumque corpus Christi verum et mysticum conveniunt *in unitate* non obstante membrorum multitudine et in efficacia, cum conjunctio cum vero Christi corpore et cum ecclesia sit salutaris; sed maxime distinguitur, discernitur corpus Christi verum a mystico *eminentia dignitatis* utpote Verbo hypostatice unitum et *veritate substantiae*, corpus enim mysticum est tantum corpus morale.

non tamen nos usque adeo superextendere debemus, ut quantumcunque nos sua humanitate vel similitudine exaltet, usque ad ejus dignitatem pertingere praesumamus; sed sic suscipiamus misericordiam suam in medio templi sui, ut usque in fines terrae sit laus sua secundum nomen ejus. Ipse enim est caput corporis Ecclesiae, non unitate personae, sed gratiae.

CAPUT IV.

Quid sit sacramentum, et quot modis accipiatur.

26. Quia igitur hoc suo sacramento Christus Ecclesiam suam unit sibi et concorporat, de veritate ejus et virtute, quasi de re ineffabili, quantum Deus dederit disseramus: si tamen prius quid sacramentum sit discutientes, quomodo figura a veritate rei, quam significat, discernenda sit, ostenderimus. Augustinus in libro 10. de civitate Dei (cf. c. 5): „Sacramentum visibile invisibilis rei sacramentum est, id est sacrum signum.“ Item Augustinus in lib. 2. de doctrina Christiana c. 1: „Signum est res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cognitionem venire.“ Item alibi (Quaest. in Levit. 84): „Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma.“

27. Sciendum autem, quod sacramentum et mysterium in hoc differunt, quia sacramentum signum est visibile aliquid significans, mysterium vero aliquid occultum ab eo significatum. Alterum tamen pro altero ponitur, ut superius dictum est: mysterium vestrum accipitis, ut sit mysterium occultans et occultum, et sacramentum signans et signatum. Unde Maximus in quadam homilia Epiphaniae (hom. 10): „Mystica ejus nativitas sempiterno gaudio et terram laetificavit et coelum. Hunc ergo regem coelestium hominumque rectorem sub carnis mysterio venientem, impius tremit Herodes.“ Nec solummodo sacramentum pro alterutro, id est, vel pro signo vel pro signato invenitur, sed etiam pro utroque. Sicut cum dicitur: *Verbum caro factum est* (Joan. 1, 14), caro pro carne et anima. Itemque: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* (Rom. 13, 1): anima pro carne et anima accipitur.

28. Nec mirum, si sacramentum pro sacramento et re sacramenti saepius ponitur; quia et corpus Christi pro sacramento et corpore Christi invenitur. Augustinus de sacramentis altaris: „Corpus Christi et veritas et figura est. Veritas, dum corpus

Christi et sanguis virtute Spiritus in verbo ipsius ex panis vinique substantia efficitur. Figura vero est id, quod exterius sentitur [1]).“

29. Sciendum etiam quod sacramentum in sacris codicibus non semper pro sacro signo, sed sacramentum aliquando jusjurandum, aliquando res sacrata accipitur. Unde Ambrosius in libro ad Gratianum apparuisse dicit hominibus unigenitum Patris per sacramentum assumpti hominis, quasi diceret: Per hominem, quem sibi sacravit, quia homo non signum, sed potius occultatio divinitatis fuit.

CAPUT V.

Quod visibile sacramentum panis et vini nuncupative dicatur corpus Christi.

30. Quia igitur sancti sacramentum pro

---

[1]) Haec Augustini verba non puto reperiri in operibus s. doctoris, quae supersunt. Sed similia apud Paschasium Radbertum leguntur c. 4. n. 1: „Illud fidei sacramentum jure veritas appellatur, veritas ergo, dum corpus Christi et sanguis virtute Spiritus in verbo ipsius ex panis vinique substantia efficitur: figura vero, dum sacerdote quasi aliud exterius gerente ob recordationem sacrae passionis ad aram quod semel gestum est, quotidie agnus immolatur.

sacramento et re sacramenti, et corpus Christi pro veritate et figura indifferenter usurpant, ne errorem generent, quid in pane dominico sacramentum, et quid corpus Christi vere et proprie sit, discernamus. Formam panis et vini et ceteras elementorum remanentes et visibiles qualitates sacramentum tantummodo vere dici et esse: substantiam autem illam invisibilem, quae ipso sacramento operta est, et in quam panis et vini substantia translata est, vere et proprie dici et esse corpus Christi testatur Augustinus in libro Sententiarum Prosperi, ita ea discernens: „Hoc est quod dicimus, quod modis omnibus approbare contendimus, sacrificium Ecclesiae duobus confici, duobusque constare: visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Jesu Christi carne et sanguine; sacramento et re sacramenti, id est Christi corpore: sicut persona Christi constat et conficitur ex Deo et homine, cum ipse Christus verus Deus sit et verus homo, quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur. Conficitur autem sacrificium Ecclesiae duobus, sacramento et re sacramenti, id est, Christi corpore.“ Quae ergo duo esse approbat, visibile scilicet sacramentum et invisi-

bilem rem sacramenti, non unum et idem, sed aliud et aliud esse demonstrat.

31. Unde item Augustinus in sermone de verbis Domini (272): „Quod videtis in altari, panis et calix est, quod etiam vobis oculi vestri renunciant: quod autem fides postulat instruenda, panis est corpus, calix est sanguis.“ Et paulo post: „Ista, fratres, ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spiritualem. Quia igitur aliud est corporale quod videtur, aliud spirituale quod intelligitur, aliud ergo est sacramentum quam res sacramenti, id est corpus Christi.“ Item Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: „Caro ejus est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus.“ Non dicit ergo formam panis esse carnem Christi vel formam, sed operimentum carnis Christi. Unde etiam in fine cujusdam missae oratur et dicitur: „Perficiant in nobis, Domine, quaesumus, sacramenta tua quod continent, ut quod nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus[1]).“ Postulat quippe sacerdos, ut corpus Christi, quod sub specie panis et vini

[1]) Sabbato quatuor Temporum Septembris.

nunc geritur, manifesta visione, sicuti revera est, quandoque capiatur. De qua visione Dominus in Evangelio secundum Joannem: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* (Joan. 15, 21). Et de hoc eodem sacramento legitur in passione beati Dionysii, cui, dum sacrum mysterium celebraret in carcere, apparuit Dominus, dansque illi sancta dixit: „Accipe hoc, chare meus, quod mox complebo tibi una cum Patre meo.“ Ac si diceret: Quod tibi do modo in viatico, non mutabo in praemio, ut dem aliud; sed id ipsum complebo, meipsum manifestans.

32. Cum igitur sacerdos dicat sacramenta non corpus Christi esse, sed in se continere, nec etiam ipsius corporis veram formam, sed tantummodo similitudinariam speciem et figurativam illius, quod in rerum veritate, id est in vera suae claritatis specie capere desiderat: quod etiam Dominus beato Dionysio non perfectum esse in hac vita, sed in alia complendum asseverat: quomodo sacramenta quae visibilia et mutabilia sunt, erunt verum corpus ejus, vel vera species corporis illius, in quo post resurrectionem invisibilis et immutabilis est Christus? Unde Augustinus contra Faustum (lib. 19,

cap. 16): „Quid enim aliud sunt quaeque sacramenta corporalia, nisi quasi quaedam verba visibilia, sacrosancta quidem, et tamen mutabilia et temporalia?“ Absit ergo, ut transitoria species panis et vini sit vera substantia vel vera species immutabilis corporis Christi. Sed si aliquando dicitur corpus Christi, nuncupative et non vere oportet intelligi. Unde Augustinus ad Bonifacium (epist. 23, n. 2): „Si sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi, corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi, sanguis Christi est; sic sacramentum fidei fides est. Ac per hoc parvulus, qui non habet fidei affectum, respondetur credere, et fidem habere propter fidei sacramentum.“

33. In quo notandum est, sacramentum corporis Christi secundum quendam modum, id est similitudinarie et nuncupative, non proprie corpus Christi vocari, quantum ad elementorum speciem et formam: quod tamen vere et proprie corpus Christi vocatur et creditur quantum ad substantiam,

quam continet et in quam panis et vini substantia conversa est. Unde Eusebius Emissenus: „Vere unica et perfecta hostia fide aestimanda, non specie, nec exteriori censenda visu, sed interiori affectu. Cum enim exterius non videatur nisi species panis, interius creditur veritas dominici corporis.“ Et, ut ait Augustinus (lib. Sententiarum Prosperi), sanguis Christi est, quem sub vini specie ac sapore potamus.

CAPUT VI.

Quod Christus in pane sacramentali non ita personaliter sit impanatus, ut in carne incarnatus.

34. Quamvis autem sacramentum superius a re sacramenti, tamquam figura a veritate, satis distinctum sit, errantes tamen quidam de quibusdam sanctorum verbis dicunt, ita personaliter in pane impanatum Christum, sicut in carne humana personaliter incarnatum Deum. Quae haeresis[1]),

---

[1]) *Quae haeresis.* Perstringit hic Algerus alium errorem: scil. corpus Domini esse vere in eucharistia simul cum pane, quam haeresim adoptarunt quidam ex Berengarii discipulis, qui hanc fuisse subtiliorem ipsius sententiam jactitabant teste Guitmundo l. 1. de corporis et sanguinis Chr. in euch. veritate.

quia nova et absurda est, rationibus et auctoritatibus, prout Deus aspiraverit, radicitus est exstirpanda. Ex quadam enim similitudine beati Augustini in libro Sententiarum Prosperi, suam sumunt et defendunt haeresim, qua dicit: „Sacrificium Ecclesiae duobus confici duobusque constare, sicut persona Christi constat et conficitur ex Deo et homine.“ Dicunt enim male subaudiendo, ita personaliter sacrificium Ecclesiae, id est Christum in altari sacrificatum, duobus constare in eadem persona, sicut persona Christi constat ex Deo et homine. Si autem opponitur illis, quod illa elementorum species non sit cum Christo una persona, sed tantum sacramentum ejus, mysterium et figura, nec sic desistunt, dicentes quia ita dicit beatus Ambrosius ad Gratianum: Sicut dicitur sācramentum assumpti hominis, sic dicitur sacramentum dominici corporis. Et beatus Maximus, Deum sub carnis mysterio venientem; itemque in multis Scripturis dicitur Deus opertus humana forma vel figura, sicut Christus in altari panis forma vel figura. Qui error nulla quidem sanctorum auctoritate adstruitur, sed ex indifferenti et impropria usurpatione nominum vel similitudinum concipi videtur: qua de sacramento et re sa-

cramenti ita loquuntur, ut prave intelligentibus quasi in unum quid accipiantur. Sed cum dicitur: Corpus Christi est veritas et figura, numquid pro una persona accipiendum est, sicut cum dicitur: Homo est corpus et anima? Similis quidem est grammatica, sed non similis intelligentia. Non enim dicitur quod haec duo sint in corpore Christi personaliter unum facta, sed ita aequivoce dicitur corpus Christi veritas et figura, quasi de vero homine et picto diceretur, homo dicitur homo verus et pictura, quamquam familiarior sit figura panis cum veritate corporis Christi, quam pictura cum homine: cum non solum repraesentet ut sacramentum, sed ipsum etiam contineat, et snbstantialiter conversus sit in ipsum. Item non omnifaria similitudo accipienda est, qua dicit Augustinus, sacrificium Ecclesiae ita constare duobus, sicut persona Christi duobus constat: cum non utrobique personalis unitatis contulerit similitudinem, sed qualiter tantum utraque duobus constent, fecerit collationem.

35. Sed item opponunt, quia ita dicitur Christus assumere speciem vel formam panis in altari, sicut Verbum Dei speciem vel formam carnis in utero virginali; et sicut

Verbum fit caro, sic panis fit eadem caro. Sed numquid vel sic vincent, qui confusione similitudinum pervertere quaerunt Dei veritatem? Revera enim Verbum fit caro, et panis fit eadem caro; sed longe diverso modo. Verbum fit caro, et nascitur caro de carne, assumendo carnem, non mutatum in carnem: sic factum quod non fuerat, ut non desisteret esse quod erat. Panis autem fit eadem caro, non nascitur caro, nec assumit carnem, sed mutatur in carnem; sic factus quod non erat, ut desistat esse quod fuerat: pulchra spe nostra pulchroque mysterio, ut in corpus Christi trajici non desperet rationalis natura, in quod trajicitur et bruta; si desistat esse quod ex se male fuerat, et sit in Christo quod bene non erat.

36. Quod autem panis non nascitur, testatur Augustinus contra Faustum l. 20. c. 13: „Panis et calix non qualibet, sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde quod ita non fit, quamvis sit panis et calix, alimentum est refectionis, non sacramentum religionis, nisi quod benedicimus, gratiasque agimus Domino in omni ejus munere, non solum spirituali, verum etiam corporali.“ Cum ergo panis mysticus non nascatur, nec aliqua naturae terrenae

origine vel conditione in hoc divinae gratiae sacramento creetur, sed ita corpus Christi fiat, ut panis esse desinat, quomodo res, quae jam non est, vel ipsa alicui, vel aliquid ei impersonari potest?

37. Sed quomodo Christus in pane, qui jam non est, impanari dicitur, cum Christus in panem nec convertatur, nec aliquatenus panis fiat; sed e converso, panis in corpus Christi convertatur, et corpus Christi fiat, ita ut panis non remaneat? Non enim ita sumere dicendus est in altari speciem vel formam panis, sicut in utero virginali speciem vel formam carnis: cum in utero sumpserit speciem vel formam cum substantia, in altari vero speciem vel formam panis mutata et non permanente substantia. Cum enim dicitur species vel forma panis et vini, haec illarum rerum sunt vocabula, quae ante fuerunt, scilicet panis et vini. Panis enim et vinum in sacramento jam non sunt, sed ante fuerunt. Quam igitur in sacramento Christi possunt creare novam personam, in quo nec antiquam suam retinent substantiam? Unde notandum est, cum divina pagina corpus Domini panem vocat, non substantialiter, sed mystice et figurate dici: vel quia ex eo conficitur, ejus-

que nonnullas retinet qualitates, vel quoniam animam pascit, eique vitae aeternae ministrat substantiam, vel quoniam panis est angelorum. Solent enim Scripturae quaslibet res vocare nominibus illarum rerum, ex quibus fiunt: ut cum dicitur homini, quid superbit terra et cinis, cum homo non sit cinis, sed ex cinere factus; seu quae putantur esse et non sunt, ut cum legitur Abraham vidisse tres viros, cum essent angeli (Gen. 18, 2); seu quibus similes aliquo modo existunt, ut cum Deus dicitur leo propter fortitudinem. Sic igitur corpus Domini panis vocatur, vel quia, ut dictum est, ex pane conficitur, vel quia intuentium oculis, cum sit caro, panis videtur; vel ea similitudine qua sicut panis materialis carnem, sic ipse spiritualis alit mentem [1]).

---

[1]) His plane similia habet Lanfrancus de corpore et sanguine Domini c. 6: „Solemus enim aliquas res illarum rerum, ex quibus efficiuntur, nominibus appellare, quamvis in aliam naturam translatae jam non possint esse illud, quod sunt res illae, ex quibus probantur effectae . . . eodem modo cum divina pagina corpus Domini panem vocat, sacrata ac mystica locutione id agit, seu quoniam ex pane conficitur ejusque nonnullas retinet qualitates; seu quia animam incomprehensibiliter pascendo satiat ei-

38. Sed opponunt, quia, sicut Verbum assumpsit veram speciem carnis cum substantia, sic Christus in altâri veram speciem panis cum substantia. Cum enim dicat Augustinus in sermone de verbis Domini (272): „Quod videtis in altâri calix et panis est, quod etiam vobis oculi vestri renunciant,“ testimonio oculorum veritatem panis astruere conantur. Quod autem subsequenter ait: „Panis est corpus, calix est sanguis,“ unitatem personalem mentiuntur [1]), quamvis ipsis sensibus corporeis per omnia credendum non sit: ut cum oculi in aqua ramum fractum putant, vel longinquitate victi, quod magnum est parvum renunciant, vel obscuritate aliud quam sit, ut Maria in tenebris Jesum hortulanum, et discipuli nocte super mare ambulantem phantasma aestimant. Sed quae perfectio possit esse humani visus, cum ad ea penetranda, quae superficie tenus videt, lynceis oculis non aequetur? Quis ergo dubitet de veritate corporis et sanguinis Domini, quae spiritualiter credi-

---

que aeternae vitae substantiam subministrat; vel quod corpus est Filii Dei, qui est panis angelorum.« Cf. et c. 14.

[1]) *Mentiuntur*, excludunt.

tur, quidquid sensus corporei de ipso vel forma, vel odore vel sapore extrinsecus mentiantur? Non minus vere erat Christus, cum Maria putaret hortulanum, quam cum recognovit eum.

CAPUT VII.

Quod remanentibus qualitatibus suis substantia panis et vini in verum corpus Christi mutetur.

39. Sed iterum, teste beato Ambrosio, ubi ait sermonem Christi operatorium esse, ut panis et vinum sint quae erant, et in melius commutentur, videtur adstruere, ut sint substantialiter quae erant, et in aliud mutentur. Quod tamen tolerabiliter dictum est, nisi a pravo interprete intolerabiliter exponatur. Si enim intelligatur, ut panis et vinum sint quae erant non secundum substantiam, sed secundum formam et ceteras suas qualitates ibidem remanentes, et secundum substantiam in aliud mutentur: quamvis aliquantulum improprie, tamen tolerabiliter et vere dictum erit. Et revera, ne suis et ceterorum sanctorum auctoritatibus contradicat, ita necessario est exponendum. Quidquid enim mutatur in aliud, in aliquo desinit esse quod fuerat, sive substantialiter, sive acci-

dentaliter. *Sed in pane et vino cum in corpus Christi mutantur, accidentia esse non desinunt, sed omnia remanent: ergo panis et vini substantia esse desinit.*

40. Quia igitur sane expositum est, ut sint quae erant secundum visibilem speciem remanentem, et mutentur secundum interiorem essentiam ineffabiliter, ut et invisibili sacramento vera probetur elementorum species esse quae fuerat, et interius substantia eorum mutari in melius quod prius non fuerat, ut videamus B. Ambrosium sibi vel aliis sanctis non esse contrarium, verba sua in ordine suo ponamus. Ait enim in libro de sacramentis (lib. 4. c. 4): „Tu forte dicis: Meus est panis usitatus. Sed panis iste panis est ante verba sacramentorum: ubi accesserit consecratio, de pane fit corpus Christi. Consecratio igitur quibus verbis est, et cujus sermonibus? Domini Jesu. Ergo Christi sermo hoc conficit corpus. Quis sermo Christi? Nempe is quo facta sunt omnia. Si ergo tanta vis est in sermone Domini Jesu, ut inciperent esse quae non erant, quanto magis operatorius est, ut sint quae erant, et in melius commutentur? Ergo ut tibi respondeam, non erat corpus Christi ante consecrationem, post consecrationem

jam corpus est Christi. Ipse dixit et factum est, ipse mandavit et creatum est.“

41. Ergo didicisti, quod ex pane fiat corpus Christi, et quod vinum et aqua in calicem mittitur, sed fit sanguis consecratione verbi coelestis. In quo notandum est B. Ambrosium comparatione a majori ita usum, ut quandoquidem Deus de nihilo fecit substantiam et formam, multo magis altera manente, in melius mutare possit alteram. Unde idem in eodem lib. 4. cap. 5: „Antequam consecretur panis est; ubi autem verba Christi accesserint, corpus est Christi. Et ante verba Christi calix est vino et aqua plenus: ubi autem verba Christi operata fuerint, ibi sanguis Christi efficitur, qui plebem redemit. Ergo vide, quantis generibus potens est sermo Christi universa convertere. Deinde ipse Dominus Jesus testificatur nobis, quod corpus suum accipiamus et sanguinem. Numquid debemus de ejus fide et testificatione dubitare?“

42. Item Eusebius Emissenus (hom. 5. de Paschate): „Nec dubitet quisquam primarias creaturas, nutu potentiae, praesentia majestatis in dominici corporis transire posse naturam, cum ipsum hominem videat artificio misericordiae coelestis Christi cor-

pus effectum. Sicut autem quicunque ad fidem veniens ante verba baptismi adhuc in vinculo est veteris debiti, his vero commemoratis, mox exuitur omni faece peccati; ita benedicendae verbis coelestibus creaturae sacris altaribus imponuntur, et antequam invocatione summi nominis consecrentur, substantia illic est panis et vini: post verba autem Christi, corpus et sanguis est Christi. Quid autem mirum est, si ea, quae potuit verbo creare, verbo possit creata convertere? Imo jam minoris videtur esse miraculi, si id quod ex nihilo condidisse agnoscitur, jam conditum in melius valeat commutare. Require quid ei possit esse difficile, cui facile fuit visibilia et invisibilia voluntatis imperio suscitare: cui facile fuit hominem de limi materia figuratum, imaginem etiam suae divinitatis induere, corpus humanum conforme corpori suae claritatis reddere[1]).

43. Item Augustinus in homiliis[2]): „Ante verba, quando offertur panis, dicitur: ubi

---

[1]) Ab aliis hic sermo adscribitur Caesario arelatensi vel Isidoro hispalensi. Iterum infra n. 73, 102, 106, 113. et 118. citatur.

[2]) Est sermo 84. Appendicis op. S. Aug. exscriptus ex s. Ambrosii libro 5. de sacram., c. 4.

verba Christi deprompta sunt, jam non est panis, sed corpus Christi appellatur.“ Quia sancti dicunt, quod post consecrationem jam non est panis, sed corpus Christi, nihil omnino de pane in sacramento remansisse aliqui autumant; sed sicut virga mutata in serpentem, jam non virga, sed serpens vocatur, quamvis in serpente non virgae substantia, ex qua factus est, sed tantum forma periisse creditur; ita in sacramento panis non est panis, quamvis in eo non forma panis, sed substantia mutari credatur. Cur enim Deus, qui utramque ex nihilo creavit, non possit aeque mutare substantiam, vel etiam ad nihilum redigere sicut et formam? Unde et B. Ambrosius[1]): „Vide quantis generibus potens est sermo Christi universa convertere, quia vel in diversam formam, ut virgam in serpentem; vel in diversam gloriam, ut hominem de mortalitate in immortalitatem; vel in diversam substantiam, ut panem in corpus Christi; vel in aliud quam sint, sive melius sive pejus multis modis

---

[1]) Hisce similia leguntur apud Ambrosium de mysteriis c. 9. (opusc. t. 7.) et auctorem operis de Sacramentis (Ambrosio olim communiter adscripti) l. 4. c. 4.

aliis, sibi tantum cognitis.“ Unde divus Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: „Nos autem in specie panis et vini quam videmus, res invisibiles, id est Christi carnem honoramus et sanguinem; nec similiter pendimus has duas species, quemadmodum ante consecrationem pendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem esse panem et vinum, quod natura formavit, post consecrationem vero carnem Christi et sanguinem, quod benedictio consecravit.“ Quod quamvis ideo dicat, ne quis putet pro remanente elementorum visibili specie ipsorum etiam suostantiam, quae jam corpus Christi facta est, remansisse: evidenter tamen astruit ante et post consecrationem easdem esse species, quas propter substantiae mutationem ante et post non similiter se dicit pendere. Quia tamen ex ipsis elementorum visibilibus speciebus erratur a multis, cum satis constet, quod de eorum substantia corpus Christi fiat, quia, ut ait Augustinus, corpus Christi et sanguis ex panis et vini substantia efficitur, de ipsis speciebus videamus.

44. Si enim panis omnino ita mutetur in corpus Christi, ut nihil ex ipso supersit vel appareat, aut, si quod apparet, non verum, sed phantasticum fiat, rationi videtur con-

trarium. Si enim pane mutato nihil visibile reservaretur, minueretur fidei meritum, vel pro evidenti miraculo, quia in consecratione sacramenti panis omnino evanesceret, vel quia oblivione sopita fidei devotio torperet, cum in tanto mysterio signum aliquod unde memoria admoneretur non superesset. Non enim superesset aliquod visibile, circa quod mystica passionis signa et crucifixionis Christi in missa possent celebrari; nec unde in perceptione corporis et sanguinis ejus incorporationis suae et nostrae mysteria compleri, vel infirmis viaticum dari; nec cetera quae visibiliter et salubriter per ipsum in sancta Ecclesia fiunt, valerent administrari. Non enim frustra dixit Dominus: *Hoc facite in meam commemorationem* (Luc. 22, 19), sacramentum exhibens sicut verum fidei, sic vere visibile excitandae commemorationi: ut quod fidei certum est, mentem pascat, quod visui certum est, devotionem accendat. Quia enim illum secundum carnem coelos oportuit penetrare, ut illuc confidentius tenderemus, reliquit nobis carnalibus hujus sacramenti visibilem figuram et characterem carnis et sanguinis sui, ut suae passionis memoria incitati, constantius hoc faceremus.

45. Item, si elementa omnino mutarentur[1]) in Christi carnem, nihil amplius esset

---

[1]) *Item si elementa* etc. Sensus videtur esse: Si panis et vinum omnino i. e. etiam secundum species, accidentia, mutarentur in carnem Christi, caro Christi adesset absque alio scil. velamine, symbolo, talis qualis est: quod si tunc species humana appareret, caro haec tamen credenda esset alterius conditionis status (ac nostra quam quotidie videmus), scil. spiritualis et gloriosa. Quod dein advertit, in hac hypothesi impediri perceptionis ejus commoditatem, alii quoque tradunt, docentes propterea Christum sub panis et vini specie tradidisse corpus suum manducandum et sanguinem bibendum, ne visa carne et sanguine horrore afficeremur et hinc a communione refugeremus. Ita auctor op. de sacramentis l. 6. c. 1. n. 3, ubi respondens ad exceptionem: „Quomodo vera (verba Christi), qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem", inter alia dicit: „Ne igitur plures hoc dicerent, velut quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptionis, ideo in similitudinem quidem accipis sacramentum, sed vere naturae gratiam virtutemque consequeris etc." Cyrillus alex. in Luc. 22, 19: „Oportebat vero ipsum intra nos per s. Spiritum eo qui Deum decet modo versari, nostrisque velut contemperari corporibus per sanctam carnem suam sanguinemque pretiosum: quae sane in vivificam benedictionem (*εὐλογίαν*) habemus tamquam in pane et in vino. Ne forte enim obtorperemus, si carnem et sanguinem in sanctis ecclesiarum mensis proponi nobis aspiceremus, indulgens nostris infirmitatibus Deus vitalem vim propositis rebus inspirat easque

Christi caro, quam modo est. Sed etsi propria species humanae carnis corporaliter

---

ad corporis sui efficientiam (*ἐνέργειαν*) transmutat, ut easdem ad vivificam habeamus participationem et tamquam semen vivificans sit in nobis corpus vitae. Neque dubites, id quippe verum est, ipso manifeste dicente: *Hoc est corpus meum*, et: *Hic est sanguis meus.* Imo potius Servatoris verba cum fide recipe, qui cum sit veritas non mentitur.« Haec vero tacito nomine Cyrilli transcribit ad verbum Elias cretensis in or. 1. Gregorii Nazianz. Cf. de hoc effato Perpetuité de la foi T. 2. l. 5. c. 10. Alcuinus in l. ei quondam tributo de divinis officiis c. 40: »Consulens Deus infirmitati nostrae, qui non habemus usum comedere carnem crudam et sanguinem bibere, facit, ut in pristina remaneant forma duo illa munera et est in veritate corpus Christi et sanguis sicut ipse dicit,« quae desumpta sunt ex Remigii antisiodorensis l. de expositione missae; Theophylactus in Marc. 14: »Hoc est corpus meum. Hoc, inquam, quod sumitis. Non enim figura et exemplar quoddam dominici corporis panis est, sed in illud ipsum convertitur corpus Christi: Dominus enim dicit: *Panis, quem ego dabo, caro mea est* (Joan. 6, 62). Non dixit: Figura est carnis meae, sed *caro mea est.* Et iterum: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis* (ib. v. 54). Et quomodo, inquis, caro non videtur? O homo, propter nostram infirmitatem istud fit! Quia enim panis et vinum ex his sunt, quibus assuevimus, ea non abhorremus; sanguinem vero propositum et carnem videntes non ferremus, sed abhorreremus, idcirco misericors Deus nostrae infirmitati condescendens, spe-

appareret, nihilominus spiritualis crederetur quam creditur et est. Et quid prodesset videre eum in propria specie humanae carnis, qui tamen credendus esset vere habere spiritualem speciem resurrectionis? Ut autem in sequenti astruetur, minueretur fidei meritum pro tam manifesto veritatis experimento; vel impediretur perceptionis ejus commoditas pro humani corporis comedendi horrore injecto.

46. Cum autem in sacramento forma panis, soliditas, color, sapor sentiatur, vel verum hoc esse, vel phantasticum dicitur[1]). Sed absit ut perfecta veritas phantasiae fal-

---

ciem quidem panis et vini servat; in virtutem autem carnis et sanguinis transelementat.« Similia habet in Matth. 26, 26. et Joan. 6, 48 s. Petrus venerab. adv. Petrobrusianos (cf. annot. ad opusc. 7, 137); Lanfrancus, de corpore et sanguine Domini c. 18.: „Credimus terrenas substantias, quae in mensa dominica per sacerdotale ministerium divinitus sanctificantur, ineffabiliter, incomprehensibiliter, mirabiliter operante superna potentia converti in essentiam dominici corporis reservatis ipsarum rerum speciebus et quibusdam aliis qualitatibus, ne percipientes cruda et cruenta horrerent, et ut credentes fidei praemia ampliora perciperent.«

[1]) *Cum autem* etc. Scopus hujus n. est, probare panis species non mutari, non evanescere, vere ma-

lacia astruatur, maxime cum ipsi angeli, et ipse Spiritus sanctus in columba vel linguis igneis, quoties apparuisse leguntur, non phantastica, sed vera corpora in aere assumere astruantur; et in ceteris omnibus sacramentis Novi Testamenti et Veteris nihil phantasiae, sed omnia vera inveniantur. Absurdum enim revera est, ut quod non vere est, veritatem approbet; et quod de se fallit aestimationem, de alio veram exhibeat fidem. Phantastica enim illusio magicis congruit et diabolicis fraudibus: veritatis autem assertio divinis sanctionibus. Ne ergo phantastica species, sacramento Christi aliena prorsus et indigna, superinduci credatur, quae magis novit fallere quam veritatem astruere, quomodo id non solum rationi, sed et auctoritati sit contrarium, videamus.

47. Ut ait Augustinus: „Caro ejus est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus; sanguis ejus est, quem sub vini specie ac sapore potamus.“ Sed quia, ut supra dictum est, in fine missae oratur, ut corpus Christi, quod sub specie panis et vini

---

nere, alioquin species, quas videmus, essent tantum apparentes, phantasticae, quod Christum, qui veritas est, non deceret.

nunc geritur, rerum veritate capiatur, ne putetur ipsa species panis et vini, quam corpori Christi non dicit veram vel propriam, similiter in seipsa non esse vera, sed phantastica, sicut solent videri phantasticae species rerum in somniis, vel magorum praestigiis, quid est quod S. Augustinus approbare contendit modis omnibus, sacrificium sanctae Ecclesiae duobus confici, duobusque constare, visibili elementorum specie, et invisibili Christi carne et sanguine? Si falsum et frivolum erat, frustra hoc tantus vir omnibus modis approbare contendebat, frustra ad confectionem sacramentalem veram ex veris rebus ostendendam personalem confectionem Christi ex vero Deo et vero homine in similitudinem adducebat. Frustra etiam universalem propositionem (qua utramque confectionem, sacramenti scilicet et personae Christi, ex veris rebus constare astrueret) subdebat dicens: „Quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur.“ Quod absit! Sacrificium enim Ecclesiae revera veritatem et naturam in se continet earum rerum, ex quibus conficitur, quia vere et naturaliter continet corpus Christi et sanguinem, et nihilominus vere et naturaliter elementorum

eandem quae fuerat speciem. Alioquin quomodo verum erit, quod de elementis sacramentalibus Ambrosius dicit, ut sint quae erant, et in aliud commutentur, nisi de eis in sacramento et aliquid reservetur, ut sit quod fuerat et aliquid mutetur, ut melius fiat?

48. Item quomodo verum erit, quod praesente Nicolao papa, et 113 episcopis sancta synodus Romae Berengario haeretico de hujus rei catholica fide scriptum tradidit et ille jurejurando firmavit, *panem scilicet et vinum post consecrationem non solum sacramentum, sed et corpus Christi esse et sanguinem. Si panis post consecrationem utrumque est, sacramentum scilicet et corpus Christi*, oportet quod sacramentum sit specie, et corpus Christi factum sit substantiae mutatione. Unde Augustinus (S. 272): „Quod videtis in altari, panis est et calix, quod etiam oculi vestri renunciant," oculorum testimonio non phantasiam, sed speciei veritatem approbans. Et subdidit: „Quod autem fides postulat, panis est corpus, calix est sanguis," mutatione scilicet substantiae. Alioquin, si ex phantasia et veritate sacramentum Christi confici creditur, jam confectio non erit, quum ex aliqua re et nulla confectio

constare non possit. Conficitur ergo sacramentum ex vero corpore Christi et sanguine, et ex veris speciebus panis et vini.

CAPUT VIII.

Quomodo sacramentum corporis Christi a ceteris sacramentis differat vel conveniat.

49. Sed quia de confectione sacramenti dictum est, quomodo sacramentum corporis Christi ab aliis differat sacramentis, vel quomodo conveniat, videamus.

Cetera enim sacramenta Novi Testamenti et Veteris figurae tantum fuerunt; nec aliquae species eorum, ut id fierent, quod significabant, ab hoc quod fuerant, ut manna, petra, aliquatenus mutatae sunt. Aqua vero baptismatis, et oleum chrismatis in sacramento ab hoc, quod est, non mutatur; nec Spiritum sanctum, quem significat aqua abluentem, emundantem, oleum vero roborantem, illuminantem, quamvis credentibus suo mysterio exhibeat, non tamen continere essentialiter, sed figurative tantum creditur. Solum sacramentum panis et vini ita mutatur, ut substantialiter non sit quod ante fuerat; sed substantia ejus corpus Christi fiat, forma vero remanens ipsum significet et contineat.

50. Hanc autem panis et vini substantiam ideo Christus in suo sacramento remanere non voluit, ne, si duae substantivae veritates, panis scilicet communis noster, et ipse vivus et verus panis in eodem sacramento essent, errorem gignerent veritatis, dum ibi esset et ipse verus panis, quia vita aeterna, et panis communis suo modo verus, quia temporalis vitae substantia. Facilius enim et certius creditur corpus Christi in illo sacramento fieri et esse, ubi corporaliter non fuerat, non solum pro sacramento[1]), sed et pro miraculo, dum ibi panis desinit esse, quod fuerat. Et forsitan, ne haereses impanationis et foedae digestionis huic singulari suo sacramento adscribi possent, ipsum ab omni corruptibilis naturae vel materiae contagio purum esse voluit.

51. Sciendum tamen, quod beatus Augustinus hoc sacramentum in significando Christum aliis comparat, quamvis tanto privilegio, ut dictum est, omnibus tam novis

---

[1]) *Non solum pro sacramento.* Sensus videtur esse: Facilius creditur corpus Christi esse in eucharistia, si non solum adsit eo modo (cum pane), ut species illud sacramentaliter significent ex Christi institutione, sed si adsit tanto miraculo, ut excludat quamlibet aliam substantiam.

quam veteribus praecellat. Ait enim in libro 3. de Trinitate (cap. 4. n. 10): „Si apostolus Paulus, quamvis adhuc ex parte et in aenigmate videret (1. Cor. 13, 12), potuit tamen significando Christum praedicare, aliter per linguam suam, aliter per epistolam, aliter per sacramentum corporis et sanguinis ejus, nec significantes sonos lingua editos, nec signa literarum conscripta pelliculis, corpus Christi et sanguinem dicimus; sed illud tantum, quod ex fructibus terrae acceptum, et prece mystica consecratum, rite sumimus ad salutem, quid mirum, si etiam in creatura coeli et terrae, maris et aeris facit Deus quae vult sensibilia et visibilia ad seipsum in eis, sicut oportere novit, significandum et demonstrandum?“ Cum igitur per sacramentum corporis et sanguinis Domini Christus significari dicatur, et ipsum ceteris significantibus annumeretur, et ejus exemplo ceterae significativae species a Deo posse fieri astruantur, constat ipsum sacramentum sicut cetera esse significativum.

52. Item Augustinus in serm. 26. super Joannem n. 12: „Et nos hodie accipimus visibilem cibum; sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti.“ Et paulo post: „*Hic est panis, qui de coelo descen-*

dit (Joan. 6, 33). Hunc panem significavit manna, hunc panem significat altare Dei. Sacramenta illa fuerunt; in signis diversa sunt, in re quae significatur paria. Apostolum audi: *Nolo enim vos*, inquit, *ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt* (1. Cor. 10, 1). Spiritualem utique eandem; nam corporalem alteram, quia illi manna, nos aliud; spiritualem vero (eandem) quam nos . . . Et omnes eundem potum spiritualem biberunt. Aliud illi, aliud nos, sed specie visibili: quod tamen idem significaret virtute spirituali. Quomodo enim eundem potum? *Bibebant*, inquit, *de spiritali sequente eos petra, petra autem erat Christus* (*ibid.*, 4). Inde panis, inde potus. Petra Christus in signo, verus Christus in Verbo et in carne.“ Manna et speciem visibilem panis et vini corporalem escam dicit, diversa illis et nobis; sed quod credentibus illis et nobis per hanc diversam escam significatur idem est, scilicet Christus; et ideo dicit in signis diversa esse manna et panem, in re, id est in Christo, qui significatur per illa, paria; cum tamen sacramentum panis familiarius significet Christum quam

manna, quia manna futurum, panis praesentem, manna tantum extrinsecus, panis ita ut substantialiter sit conversus in corpus Christi et formaliter significet corpus Christi. Eadem enim fide Christi salvati sunt qui ante Christum, qua salvantur et illi qui modo sunt, quia crediderunt venturum esse, quem nos credimus venisse[1]). Unde Augustinus in libro de poenitentia (tract. 25. in Joan., n. 12): „Utquid paras dentes et ventrem? Credere in eum, hoc est manducare panem vivum. Qui credit in eum, manducat eum[2])." Item Augustinus in psal.

---

[1]) Praeclare plane explicat Algerus Augustini verba, quibus alioquin sacramentarii abuti possent. Sed fatendum est, Paulum non affirmare judaeos *eandem nobiscum* seu *eandem ac nos* escam spiritualem manducasse, quod Augustinus supponit, sed apostolus loquitur tantum de judaeis, atque de iis affirmat, omnes eodem baptismo fuisse baptizatos, de eadem esca i. e. manna manducasse, de eadem bibisse aqua, quae miraculose fluxit de petra. Ceterum haec erant quidem typi nostrorum sacramentorum, sed pro judaeis *non habebant rationem sacramenti*, cum manna et aqua destinata non erant ad conferendam sanctitatem sed ad vitam sustentandam corporalem, hinc et bruta de illa aqua bibebant (Num. 20, 11). Hinc concidit omnis difficultas, quam ex his Pauli verbis urgent adversarii.

[2]) *Qui credit in eum* fide charitate formata, *man-*

104: „Panis coeli est assumptum corpus Agni, quo nos reficimur in Ecclesia, sicut illi refecti sunt manna.“

53. Nec solum comparatur sacramentum corporis Christi ceteris sacramentis consignificando, sed et in corpore Christi aeternaliter non permanendo. Quamvis enim panis substantia mirifice, ut dictum est, in corpus Christi conversa esse credatur, forma tamen in sacramento remanens, non in corpore Christi manere perpetualiter, sed post hanc vitam omnino desinere creditur, sicut et cetera sacramenta. Cum enim scriptum sit: *Panem angelorum manducavit homo* (Psal. 77, 25), quia eodem Christo reficitur homo in via credendo, quo satiantur angeli in patria eum sicut est videndo, cum eodem fruuntur, ut vivant sine sacramento, quo et nos ne moriamur cum sacramento: quando

---

ducat eum cum fructu a Christo intento. Si enim manducatio *plene* accipitur, non solum pro functione mechanica oris, sed quatenus includit manducationis fructum, qui est ali ad vitam temporalem, vel si de cibo spiritali est sermo, ad vitam aeternam, ille non manducat, qui hunc fructum non consequitur vel impedit, et de tali manducatione, quia a Christo intenta, quia sola utilis, libenter loquitur Augustinus. Ceterum haec non leguntur apud ipsum verbotenus.

erimus sicut angeli Dei, numquid eum, quem angeli sine sacramento vident revelata facie, sicut est videre poterimus, nisi ablata umbra sacramenti? Quomodo enim facies sua vel nostra erit revelata, nisi omnis veli umbra rejecta et nos appareamus filii Dei, quod sumus et ipse nobis appareat quod est, sicut est Deus? Frustra oraremus, ut quod nunc specie geritur, rerum veritate capiamus, si ibi etiam hujus sacramenti haberemus umbram, ubi facie ad faciem sicut est videre speramus Christi gloriam. Quae enim remuneratio esset nobis in alia vita, si umbra sacramenti contegente, veritas gloriae Christi nunquam nobis fieret manifesta? Unde Ambrosius in libro de officiis (lib. 1. cap. 48): „Illa igitur sunt nobis expetenda, in quibus perfectio, in quibus veritas est. Hic umbra, hic imago, illic veritas. Umbra in lege, imago in Evangelio, veritas in coelestibus. Ante agnus offerebatur et vitulus; nunc Christus offertur, quasi recipiens passionem et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata dimittat. Hic in imagine, ibi in veritate, ubi apud Patrem quasi advocatus pro nobis intervenit[1]).“

---

[1]) Similia habet in Ps. 38. n. 25. Idem pulcher-

54. In quo notandum est, quia in Veteri Testamento dedit Deus tantum figurae umbram, in Novo veritatem cum figura, in futuro dabit veritatem non cum figura, sed manifestam, ut tali profectu temporum nos perfectae veritati viciniores ostenderet, quibus post umbratam veritatem, nihil nisi eandem manifestam dari restaret. Vetus enim Testamentum veritatem promisit, non dedit; Novum dedit, sed non ostendit. Quid restat, nisi ut eadem veritas in alia vita manifestetur? Unde et venerabilis Beda presbyter ait in expositione hujus evangelici capituli: *Non est arbor bona, quae facit fructus malos* (Luc. 6, 43). In hac vita lumine

---

rime expressit Bruno astensis hom. in sabb. post 1. dom. Quadrag., ubi juxta Apostolum Hebr. 9. distinguens tria tabernacula ita disserit: „Primum igitur tabernaculum est synagoga, secundum Ecclesia, tertium coelum . . . Primum in umbra fuit et figura, secundum in figura est et veritate, tertium in veritate sola. In primo ostenditur vita, in secundo datur, in tertio possidetur. Non enim sacramenta Ecclesiae, ut sacramenta synagogae medicinam docent et ostendunt, sed ipsa potius sunt medicina et remissio peccatorum . . . In tertio vero tabernaculo nihil est in figura, omnia sunt ibi in veritate. Unde et Apostolus ait: *Videmus nunc per speculum* etc. (1. Cor. 13, 12).“

sanctarum Scripturarum et sacramentorum coelestium refectione opus habemus, in futuro autem talibus non egebimus subsidiis, ubi juxta Psalmistae vocem, quicunque apparuerint cum justitia, satiabuntur manifesta gloria Christi. Quomodo enim egebimus refectione ubi sempiterna erit satietas? vel quomodo egebimus sacramento, quod utique oculus corporaliter videt, cum Deus diligentibus se, teste Apostolo (1. Cor. 2, 9), quod oculus non vidit, et auris non audivit et in cor hominis non ascendit, praeparaverit?

55. Item cum ipse Dominus nobis praeceperit, quotiescunque hoc facimus, facere ad suam commemorationem, cum eum videbimus sicut est, quomodo necessaria erit hujusmodi commemoratio[1]), cum in prae-

---

[1]) *Quomodo necessaria erit hujusmodi commemoratio.* Ex eo, quod eucharistia commemoratio sit passionis Christi atque signum corporis Christi, non sequitur abesse ab eucharistia corpus Christi. Nam commemoratio vel memoria non opponitur *absentiae*, sed *oblivioni*: possumus autem oblivisci rerum praesentium, quae non apparent, ut ex gr. Dei. Signa autem duplicis sunt generis, alia enim sunt instituta ad defectum praesentiae supplendum, ut imagines pictae, statuae etc., alia ad supplendum defectum apparentiae et ut sint tamquam vestimenta

sente ejus visione, nulla possit intercidere oblivio? Unde D. Hieronymus in primam Epistolam ad Corinthios: „Hanc ultimam memoriam nobis reliquit, quemadmodum si quis peregre proficiscens, aliquod pignus ei, quem diligit relinquat, ut, quotiescunque illud viderit, possit et ejus beneficia et amicitias memorari; quem si ille perfecte dilexerit, sine ingenti illud desiderio vel fletu videre non potest.“

56. Ideo hoc Salvator tradidit sacramentum, ut per hoc semper commoneamur, quia pro nobis mortuus est. Nam et ideo cum accipimus, a sacerdotibus commonemur, quia corpus et sanguis est Christi, ut non simus ingrati tantis ejus beneficiis. Quia igitur commemoratio mortis non erit necessaria ad concitandum desiderium vel fletum, ubi non peregre profecta, sed praesens semper

---

seu formae visibiles rebus, ut fuere flammae igneae, quae die Pentecostes super apostolorum capita apparebant; columba illa, in cujus specie descendebat Spiritus s. super Christum baptizatum: ita sunt sacramenta signa gratiae: haec autem, ut per se patet, non excludunt rei significatae praesentiam, imo supponunt. Ita eucharistia est corporis Christi signum sed plenum, includens et continens idem corpus.

erit vita aeterna et gaudium, ideo Apostolus huic sacramento, ne aeternum videatur, finem denuncians, ait: *Quotiescunque manducabitis hunc panem et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat* (1. Cor. 11, 26). Quod Augustinus exponens in libro contra Faustum (12. c. 20) ait: „Significat finem seculi, quando erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quando bibitur quod de Christi latere manavit, sed jam in ipsa perfectione salutis aeternae, cum tradet regnum Deo et Patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysteriis corporalibus egeamus."

57. Quia ergo hoc sacramento non est in aeternum mors Christi annuncianda, sed tantum donec veniat, quia postea nullis mysteriis egebimus, constat illud transitorium esse signum et temporale, quo tantum egemus nunc, dum videmus per speculum et in aenigmate. Unde item Augustinus in sermone super orationem dominicam (57. n. 7): „Cum transierit vita ista, numquid petemus panem quotidianum? Tunc enim non vocabitur quotidie, sed hodie. Nunc vocatur quotidie, quando transit dies et venit alius dies. Numquid vocabitur quotidie, quando

erit aeternus unus dies? Sane duobus modis intelligenda est ista petitio de pane quotidiano, sive pro necessitate carnalis victus, sive pro necessitate spiritualis alimoniae. Norunt spiritualem alimoniam fideles, quam et vos, si puri estis, accepturi estis de altari Dei. Panis erit et ipse quotidianus huic vitae necessarius. Numquid enim eucharistiam accepturi sumus, cum ad ipsum Christum venerimus, et cum illo in aeternum regnare coeperimus? Ergo eucharistia quotidianus panis est; sed sic accipiamus eum, ut non solum ventre, sed et mente reficiamur.“ Et paulo post: „Quando illuc venerimus, ipsum Verbum manducaturi sumus et bibituri, quomodo angeli modo . . . Vident enim ipsam veritatem, et ipso fonte satiantur, unde nos irroramur.“ Cum igitur eucharistia sit panis quotidianus, huic vitae necessarius, quem non sumus accepturi, cum ad ipsum Christum venerimus, quando manducaturi sumus ipsum Verbum quomodo angeli modo, constat eam non esse aeternam specie tenus, quam tamen ipsa sui veritate aeternam credimus.

58. Quia igitur panis mysticus fit nobis, non nascitur, nec ipso suo mysterio aeternus habetur, sed temporalis et quotidianus,

quod nec origine, nec aeternitate Christo congruit, quomodo unius personae[1]) cum ipso credendum erit, cum de nostra persona etiam Dominus dixerit: *Quia capillus de capite vestro non peribit* (Luc. 21, 18)? Quapropter de forma hujus sacramenti ita judicemus, sicut B. Augustinum in libro primo contra Maximinum (cap. 17) formam impersonatam et formam mysticam distinxisse cognovimus. Ait enim: „Adhuc in forma humana est Filius, quam levavit in coelum . . . et sempiterna erit in regno, haec eadem forma immortalis . . . Nam de Spiritu sancto, qui nullam suscepit formam ad unitatem personae suae, quamvis se per subjectam creaturam visibiliter et ipse, sive per columbae speciem, sive per linguas igneas sit demonstrare dignatus, nunquam dictus

---

[1]) *Quomodo unius personae.* Impanationem hoc argumento hic impugnat: Eucharistia quotidie conficitur et in aeternum non manet, ut supra ostensum est; jam vero non congruit Christo, si panem hypostatice assumat, non *origine*, quia tunc Christus quotidie cresceret: non *aeternitate*, quia panis eucharisticus in aeternum non manet: cum autem de nostra persona ne capillus quidem capitis pereat, quanto minus panis a Christo semel hypostatice assumptus periturus aliquando foret? — *Impersonatam*, in unitatem personae, hypostatice assumptam.

est minor Patre . . . Ad horam quippe apparuerunt illa, quae Spiritum sanctum significando monstrarent visibiliter invisibilem, columba propter amorem sanctum, ignis autem propter caritatis lumen atque fervorem; et peracto significationis officio corporales illae species transierunt, atque esse ulterius desiterunt, sicut columna ignis nubilosa per diem, luminosa per noctem. Christus autem non humanam ad horam sumpsit effigiem, in qua hominibus appareret, ac deinde species illa periret; sed in unitate personae suae, manente invisibili Dei forma, accepit visibilem hominis formam, non solum natus in ea de homine matre, verum etiam crevit in ea, manducavit, bibit, dormivit, occisus est in ea, resurrexit, ascendit in coelum, sedet ad dexteram Patris in ea, et in regno suo, ei qui illi subjecit omnia, erit subjectus in ea."

59. Sic igitur in sacramento corporis Christi panis formam Christo non dicamus impersonatam[1]). Sed quamvis ipsa panis substantia mirifice in corpus Christi conversa

[1]) Haec opinio Ruperto tribuitur a Bellarmino, quem refellit Gerberon in *Apologia Ruperti* p. 156. t. IV. Op. Rup. ed. Venet. 1751.

sit, panis tamen forma in sacramento remanens, mansura perpetualiter in Christi corpore non putetur; sed sicut cetera sacramenta post hanc vitam omnino desistere credatur, ne de impanatione aliqua haeresis oriatur. Nam si impanatur Christus, vel in panem convertitur, quod est nefarium, cum sit immutabilis, vel fit panis sicut Verbum caro factum est, quod frivolum est, cum non astruat auctoritas evangelica vel prophetalis, cum e contrario etiam panis fiat caro Christi, ita ut non remaneat panis. Non enim esset magnum, quod Apostolus ad commendandum hominibus Dei dilectionem, et humanae naturae dignitatem ait, quia *Filius Dei angelos non apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit*, si ille, qui naturae angelorum contempsit personaliter uniri, brutae panis substantiae impersonatus, panis vellet fieri. Sua enim impersonatio jam non hominibus singularis, quia etiam panibus facta communis, sicut humanae naturae minueret dignitatem, sic etiam Dei erga homines minus commendaret dilectionem.

60. Non ergo moveat quemquam, quod ipse de se ait: *Ego sum panis vivus* (Joan. 6, 51), figurate, quia, si ipse creditur panis fieri vere, quomodo eandem redemptionem,

quam semel fecit in cruce, operari poterit etiam in altari quotidie? Nam qui semel incarnatus, paulo minus ab angelis est minoratus, quia factus passibilis, hic toties impanatus, quoties in altari consecratus, ipsis hominibus multo minor fieret, quia factus irrationalis. Sicut enim impersonationis jure, ut verus homo esset in homine, accepit animam cum ratione sua et carnem cum sensibus suis, ut in ea pati posset, sic panem acciperet cum irrationalitate sua: et ita quia minor fieret suis redemptis, non videretur aequum[1]) et sufficiens esse pretium

[1]) *Non videretur aequum.* Haec ratio non satis efficax est, nam victimae pretium non petitur primo loco e re oblata, sed ex personae offerentis dignitate, quae eadem foret sive Deus Verbum factus sit caro, sive hypostatice assumpserit panem. Alio tamen modo posset haec ratio urgeri, scil. *conveniens* erat, ut victima objective etiam et in se, non solum ob offerentis dignitatem magnum haberet pretium: tale autem non habet panis, sed natura humana: *efficacius* vero urgetur, quod Verbum hypostatice assumens panem ne satisfacere quidem posset: satisfacere enim potest tantum *rationalis* natura eaque creata: neque enim Verbum satisfacere potest secundum virtutem divinam: ergo ut satisfacere possit praeter divinam aliam virtutem operandi habeer debet: tali autem virtute caret panis: ergo in pane et per panem non posset satisfacere.

redemptionis. Si enim neque in coelo, neque in terra, neque subtus terram inventus est dignus, qui aperiret librum nostrae redemptionis (Apoc. 5, 3), quia neque angelus, neque vivus homo, neque mortuus, quanto minus aliquis infra hominem factus. Absurdum est igitur de Dei sapientia tâm stulte sentire, aliquasque Scripturas ad hujusmodi sensum inflectere. Cur enim Deus fieret aliud, quam quod semel factus est, homo scilicet ad nostram salutem: cum nihil aliud operetur in sacramento, quam quod semel operatus est nobis in seipso, in cruce scilicet et altari, nostram redemptionem: ad quam semper digne suscipiendam, semper signo suae praesentiae nostram voluit excitare devotionem, per tanti sui beneficii praesentis et praeteriti commemorationem? Sicut ergo Spiritus sanctus in specie columbae vel linguis igneis sine unitate personae apparuisse creditur, sic Christus in sacramento panis et vini corporaliter confici, sed non personaliter uniri astruatur.

CAPUT IX.

Quod novus panis et vinum in corpus Christi mutata, novam carnem vel sanguinem non generant.

62. Sed iterum hujus mutationis trahunt aliqui nimis simpliciter a communi natura similitudinem: ut sicut panis et vinum in viventem carnem et sanguinem transfertur nostrum, vel etiam in viventem et vivificatricem carnem ipsius Christi, quamdiu nobiscum conversatus est per naturam comestionis; sic etiam in viventem et vivificatricem carnem et sanguinem Christi transferatur per gratiam sacerdotalis benedictionis.

63. Sed longe aliter panis et vinum fit caro et sanguis Christi in sacramento per gratiam, quam in cujuslibet vel etiam ipsius Christi stomacho per naturam. In stomacho enim Christi panis et vinum, non mutata vel deficiente substantia, sed forma, novam carnem et novum sanguinem, corruptioni aliquatenus obnoxium, sicut in ceteris hominibus generavit; in sacramento autem, mutata substantia non forma, panis et vinum non fit nova caro et novus sanguis, sed existens substantia panis et vini mutatur in coexistentem substantiam corporis Christi; ita ut novitate sua nihil in ipso

innovet, mutatione sua nihil immutet. Si enim est mutabilis, vel in augmentum mutatur vel in detrimentum. Sed si eget augmento, non in virum perfectum resurrexit; si detrimento obnoxius est, corruptionem nondum evasit. Sed econtra Augustinus in epist. 205. ad Consentium de corpore Domini post resurrectionem: „Constat itaque, nec ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionis putredinem in sepulcro non viderit, unde scriptum est: *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Psal. 15, 10); clavis tamen et lancea perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere.“

64. Si quaeris itaque quomodo res corruptibilis in incorruptibilem, existens in coexistentem, nova in antiquam sine illius innovatione vel mutatione mutetur, respondet tibi Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: „Si quaeris modum, quo id possit fieri, breviter ad praesens respondeo: Mysterium fidei est, credi salubriter potest, investigari utiliter non potest.“ Item idem contra Felicianum[1]): „Omittamus in Deo corporalis

[1]) Cap. 8. Est liber Vigilii, S. Augustino falso ascriptus. Vid. Append. op. S. Augustini, t. VIII. p. 48.

intelligentiae legem, ne operibus suis similem dicamus esse factorem.“ Et post pauca: „Hoc fides credat, intelligentia non requirat, ne aut non inventum putet incredibile, aut repertum non credat singulare.“ Item Ambrosius in libro de mysteriis initiandis (cap. 9), omnis naturae terrenae originem vel conditionem ab hoc singulari divinae gratiae sacramento excludens ait: „Forte dicas: Aliud video; quomodo tu mihi asseris, quod corpus Christi accipiam? Et hoc superest nobis, ut probemus. Quantis utimur exemplis, ut probemus, non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque esse vim benedictionis, quam naturae, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur! Virgam tenebat Moyses, projecit eam et facta est serpens.“ Et post pauca: „Tetigit Moyses petram et aqua de petra profluxit. Numquid non praeter naturam operata est gratia, ut aquam vomeret petra, quam non habebat natura? Advertimus igitur majoris esse gratiam, quam naturam. Quod si tantum valuit humana benedictio, ut naturam converteret, quid dicemus de ipsa consecratione divina, ubi verba Domini Salvatoris operantur? Nam sacramentum istud, quod accipis, Christi

conficitur sermone. Sermo igitur Christi, qui potuit ex nihilo facere, quod non erat, non potest ea, quae sunt, in id mutare, quod non erant? Nonne majus est novas rebus dare, quam mutare naturas? Quid argumentis utimur? suis utamur exemplis, incarnationisque exemplo astruamus mysterii veritatem. Numquid naturae usus praecessit, cum Christus Dominus ex Maria nasceretur? Liquet ergo quod praeter naturae ordinem virgo generavit. Et hoc, quod conficimus corpus, ex virgine est. Quid hic quaeris naturae ordinem in Christi corpore, cum praeter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex virgine? Vera utique caro Christi, quae crucifixa est, quae sepulta est. Vere igitur carnis illius sacramentum est. Ipse Dominus Jesus clamat: *Hoc est corpus meum* (Luc. 22, 19). Ante benedictionem verborum coelestium alia species nominatur; post consecrationem corpus Christi significatur. Ipse dicit sanguinem suum. Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur."

65. In quo notàndum est, quia B. Ambrosius ad comprobandum hujus singularis mysterii tertium miraculum, duo mirabilia opera Dei praemisit; unum creationis, qua

fecit existere, quae non erant; alterum mutationis, quae ea qua erant fieri fecit, quod non erant. Quorum quia ab altero quievit, ne deinceps ex nihilo substantias creet ac formas, alterum naturae communicavit, quo ea, quae sunt, in id quod non sunt, mutantur secundum formam, ut virga in serpentem, mirabiliter, et omne semen in fructum sui generis naturaliter. Tertium privilegio divini sermonis adscribens subjecit: „Et hoc, quod conficimus corpus, ex virgine est.“ In praesenti enim, quod dixit, *conficimus*, novitatem panis; in corpore, quod ex virgine est, immutabilitatem antiquae veritatis astruxit, ut, dum panis manente forma sua mutatur in id, quod non erat, corpus scilicet Christi, quod ex virgine erat praeter ordinem naturae, nec de nihilo credatur corpus Christi creari in sacramento, secundum primariae naturae originem, nec panis formam mutari secundum naturae communicatam consuetudinem; sed novo et inaudito modo ita mutari substantiam panis in substantiam corporis Christi, ut panis non sit, sed appareat esse quod fuerat, et corpus Christi non desistat esse, quod erat. Dignum namque erat, ut quia hoc sibi in seipso erat proprie proprium, ceteris suis operibus incom-

municabile faceret tanti sui mysterii miraculum.

66. Quaeritur autem, cum Dominus ante passionem discipulis sacramentum corporis sui dederit, quando erat naturae passionibus obnoxium, si ita incorruptibile et immortale dederit illud in sacramento, sicut datur nobis modo, maxime cum dixerit: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hic est sanguis, qui pro vobis effundetur* (Luc. 21, 19). Sed non est mirum, si ille, qui ante passionem transfiguravit se in tale corpus, quale post resurrectionem habiturus erat et post resurrectionem ostendit corpus suum vulneratum et palpabile, quale ante passionem habuerat: ita immortale dederit corpus suum in sacramento, quod erat moriturum, sicut post resurrectionem idem corpus suum, quod erat invulnerabile, ostendit vulneratum. Sicut hoc, sic et illud divinae potentiae adscribatur. Divina enim operatio, ut ait B. Gregorius (homil. 26. in Evang. n. 1), si ratione comprehenditur, non est admirabilis; nec fides habet meritum, cui humana ratio praebet experimentum.

67. Qui ergo duplici forma, humana scilicet et sacramentali, praesentem se exhibuit quasi alterum, cum omnino idem esset, et

comedendum se distribuit, cum vivus et integer permaneret, nonne in illo sacramento se incorruptibilem et immortalem praebuisse credendus est, in quo nec morsibus attritus corrumpi, nec comestione tot hominum devoratus potuit occidi? Sicut ergo moriturus in seipso, factus est immortalis in sacramento supra naturam, sic etiam tunc cum caro ejus et sanguis cibis et potibus innovari posset, ac mutari per naturam in seipso, non tamen novo vino et novo pane innovari aut mutari potuisse credenda est eadem caro vel idem sanguis in sacramento. Quod autem seipsum distribuerit discipulis, testatur Augustinus in tit. psalmi 33. (enar. 2. n. 10), cum fugeret David Saul persecutorem, inquiens ita: „*Et ferebatur in manibus suis.* Hoc vero quomodo fieri possit in homine, quis intelligat? Quis enim portatur manibus suis? Quomodo intelligatur in ipso David secundum literam non invenimus; in Christo autem invenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis, quando commendans corpus suum ait: *Hoc est corpus meum.* Ferebat enim illud corpus in manibus suis.“

68. Cum ergo constet, quia seipsum moriturus immortalem, visibilis invisibilem in

sacramento dederit, constat, quia illud corpus suum, quale nos modo sumimus, tale fuit, unum idemque omnino in substantia et tunc et nunc: sed tunc tamen differens mortalitate et immortalitate, in hominis et sacramenti forma, nunc hominis tantum et sacramenti forma. Quam identitatem substantiae diversitatemque formae Augustinus discernens, de identitate substantiae, ut omnem novitatem vel diversitatem excludat, ait in serm. ad Neophytos: „Hoc accipite in pane, quod pependit in cruce; hoc accipite in calice, quod effusum est de Christi latere. Erit enim (ei) mors, non vita, qui mendacem existimaverit vitam."

69. Qui ergo de substantia tam veraciter astruxit, illud idem hic esse quod ibi fuit: de diversitate formae in epistola ad Irenaeum[1]) ita ait: „Non hoc corpus, quod videtis manducaturi estis, nec bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent. Ipsum quidem et non ipsum. Ipsum invisibiliter, non ipsum visibiliter." Quasi diceret: Ipsum quidem secundum invisibilem substantiam, et non ipsum secundum visibilem formam.

[1]) Nulla amplius exstat Augustini epistola ad Irenaeum; similia tamen leguntur in Ps. 98. n. 9.

CAPUT X.

Quod non de quolibet filio hominis, sed de ipso Christo intelligendum est: „Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis.“

70. Sed ex hac beati Augustini sententia, qua dicit: „Non hoc corpus, quod videtis manducaturi estis,“ et ex ipsius Domini verbis nata est haeresis[1]) tempore Coelestini papae et Cyrilli alexandrini episcopi, quibus adnitentibus celebrata est synodus ephesina et destructa est haeresis, quae dicebat,

---

[1]) *Nata est haeresis.* Male intellexit Algerus Nestorii haeresim. Etsi forte Nestorius circa eucharistiam erraverit, tam absurdum errorem non protulit, ut contenderet, panem mutari nescio in cujus hominis justi carnem: neque id erui potest ex verbis concilii ephesini, quod Nestorii haeresim refellens statuit, carnem utpote Verbo hypostatice unitam esse vivificam: vivificam autem non fore si unio inter Verbum et hominem Jesum esset tantum moralis, ut affirmabat Nestorius: hac enim in hypothesi caro hominis Jesu non esset vere caro Dei, caro vitae, sed caro hominis in quo habitat tantum Deus, proinde non alia a carne hominum justorum, quos etiam incolit Deus, caro communis. Hoc ergo Nestorio exprobrant patres, quod ex ejus sententia sequatur, corpus in eucharistia contentum non esse carnem Dei vere incarnati, sed carnem hominis tantum, sed utique hominis Christi Jesu, qui ex ejus haeresi alia erat persona a Verbo.

panem et vinum altaris non in propriam carnem et sanguinem Christi, quae jam in coelo erat, posse in mundo mutari, sed in carnem et sanguinem cujuslibet filii hominis justi et sancti, qui templum Dei et merito suo corpus Christi esset, de quo Christus ipse dixerat: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6, 54). Igitur 150 episcopi in Epheso congregati[1]), contra hanc haeresim ita scripserunt Nestorio episcopo haereticorum: „Sanctificamur participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi, omnium nostrum Redemptoris effecti, non ut communem carnem percipientes, quod absit! nec ut viri sanctificati et Verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentis habitationem; sed vere vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam. Vita enim naturaliter, ut Deus existens, qui eidem propriae carni unitus est, vivificatricem eam esse professus est. Et ideo quamvis dicat: *Nisi manducaveritis*

[1]) Labbe *Concil.* t. III. col. 415. in *Epist.* 5. Cyrill. Alex. anno 431. lecta in conc. ephesino, cui interfuerunt episcopi *ducenti fere numero*, ut scribit Vincent. Lerin. in *Commonit.* c. 29.

carnem Filii hominis, non tamen eam, ut hominis unius ex nobis existimare debemus. Quomodo enim juxta naturam suam vivificatrix esse poterit caro hominis? Sed profitemur vere propriam ejus factam, qui propter nos Filius hominis et factus est et vocatus."

71. Cum ergo hac synodo satis astructum sit, non alicujus de vulgo hominis carnem et sanguinem in mysterio sumi, sed carnem vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam, ne tamen verbis B. Augustini, quibus dixit ex persona Domini, non hoc corpus, quod videtis manducaturi estis, quasi illud removendo a se, et iterum „mysterium vestrum in mensa Domini positum est, estote quod videtis, et accipite quod estis", ne ex hac quasi unitatis familiaritate subrepat, ut ad hanc dignitatem aspirare praesumat aliquis, ut suum vel alicujus corpus de vulgo sumi aestimet in sacramento: quod vere solius Christi corpus ibi sit, astruamus. Augustinus in libro 4. de trinitate (cap. 14): „Quis tam sanctus et justus sacerdos, quam unicus Filius Dei? . . . Et quid tam grate offerri et suscipi posset, quam caro sacrificii nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? ut quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, a quo offera-

tur, quid offeratur, pro quibus offeratur: idem unus ipse verusque mediator per sacrificium pacis reconcilians nos Deo, unum cum illo maneret cui offerebat, unum in se faceret pro quibus offerebat, unus ipse esset, qui offerebat et quod offerebat."

72. Item Leo papa in epistola Anatolio episcopo missa (80. n. 2): „Aliter in Ecclesia Dei, quae corpus est Christi, nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostrae proprietate naturae verus nos pontifex reconciliet, verus immaculati Agni sanguis emundet: qui licet in Patris sit dextera constitutus, in eadem tamen carne, quam sumpsit ex virgine, sacramentum propitiationis exsequitur." Item Leo[1]): „Dicente Domino: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, sic sacrae mensae communicare debetis, ut nihil prorsus de veritate corporis Christi et sanguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur, et frustra *Amen* ab illis respondetur, a quibus contra id, quod accipitur disputatur."

---

[1]) Sermone sexto *de jejunio septimi mensis*, qui est 91.

73. Item Eusebius Emissenus (hom. 5. de Pascha): „Invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui verbo suo secreta potestate convertit, ita dicens: *Accipite et bibite, hoc est enim corpus meum* (Matth. 26, 26), et repetita sanctificatione: *Accipite et bibite, hic est sanguis meus* (*ibid.*, 27). Ergo sicut ad nutum praecipientis repente ex nihilo substiterunt excelsa coelorum, profunda fluctuum, vasta terrarum, pari potentia in spiritualibus sacramentis, ubi praecipit virtus, rei servit effectus.“

74. Quis ergo de vulgo talis, ut unicus Dei Filius, qui in eadem carne, quam sumpsit ex virgine sacramentum propitiationis nobis in dextera Dei sedens exsequitur et invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam sui corporis convertit? A qua praesumptione Eusebius prorsus nos compescens, ait: „Cum ad reverendum altare cibis satiandus accedis, sacrum Dei tui corpus et sanguinem fide respice, mente continge, honora, mirare, cordis manu suscipe et maxime haustu interiori assume.“ Et post pauca: „Ad agnoscendum et percipiendum sacrificium veri corporis, ipsa te roboret potentia consecrantis. Qui tunc latuit praefi-

guratus in manna, est tibi manifestatus in gratia. Ipsum autem in mannae illius specie praesignatum etiam propheta ostendit, dicens: *Panem angelorum manducavit homo* (Psal. 77, 25). Et quis est panis angelorum, nisi Christus, qui eos cibo suae caritatis et lumine suae claritatis exsatiat?“

CAPUT XI.

Quod in sacramento visibili sit spirituale et invisibile corpus Christi.

75. Sed ecce ex verbis Eusebii, quibus astruit, invisibilem sacerdotem visibiles creaturas in substantiam sui corporis convertere, nosque monet ipsum Dei corpus et sanguinem fide, mente, cordis manu, interiori haustu, spiritualiter sumere. Videtur quaerendum, si sacerdos est invisibilis, quomodo sua substantia sunt, cum sint visibilia corpus et sanguis? Sed sciendum, quia post resurrectionem corpus Christi, sicut incorruptibile, ita et invisibile fuit; quia, ut ait Apostolus, non animale, sed spirituale surrexit (1. Cor. 15, 44), et quale prodiit de sepulcro, tale est in panis et vini sacramento. Quod enim legitur post resurrectionem discipulis ostendisse manus et latus

(Joan. 20, 20), beatus Gregorius ita distinguit in homilia paschali (26. in Ev., n. 2): „Corrumpi necesse est, quod palpatur, et palpari non potest, quod non corrumpitur. Sed miro et inaestimabili modo redemptor noster et incorruptibile post resurrectionem et palpabile corpus exhibuit, ut monstrando incorruptibile invitaret ad praemium, praebendo palpabile formaret ad fidem. Et incorruptibilem ergo se et palpabilem demonstravit, ut ostenderet corpus suum post resurrectionem et ejusdem naturae et alterius gloriae.“

6. Quod autem corpus Christi spirituale sit et incorruptibile et invisibile, nec tamen minus substantiale in sacramento testantur ceteri sancti cum Eusebio. Unde Ambrosius in libro de sacramentis (de mysteriis initiandis cap. 9. n. 55): „His sacramentis pascit Christus Ecclesiam suam, quibus animae firmatur substantia. Quid edamus et bibamus, per prophetam Spiritus sanctus expressit, dicens: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (Ps. 33, 9). In illo sacramento Christus est, quoniam corpus est Christi. Non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Corpus enim Dei (*alias* Domini), corpus spirituale est; corpus Christi, corpus

est divini Spiritus.“ Item Augustinus: „Hoc est quod dicimus, sacrificium Ecclesiae duobus constare, visibili elementorum specie et invisibili Domini nostri Jesu Christi carne et sanguine.“ Item idem: „Nos autem in specie panis et vini, quam videmus, res invisibiles, id est carnem Christi et sanguinem honoramus. Sed in ista carne et sanguine nil cruentum, nil corruptibile mens humana concipiat, sed vivificatricem substantiam atque salvatricem et ipsius Verbi propriam factam, in pane et vino, per quae si digne sumantur, nobis est peccatorum remissio collata[1]).“ Item Augustinus ad Irenaeum: „Non hoc corpus, quod videtis manducaturi estis. Ipsum quidem et non ipsum. Ipsum invisibiliter et non ipsum visibiliter.“ Unde et subditur: „Si necesse est visibiliter illud celebrari, necesse est invisibiliter intelligi.“

77. Quia ergo corpus Domini spirituale non est corporalis esca, sed spiritualis et necesse est invisibiliter illud intelligi, ideo Augustinus in libro 3. de doctrina christiana (cap. 16. n. 24) ait: „Locutio, si flagitium aut facinus videtur jubere, aut utilitatem

---

[1]) Ita Cassiodorus *Comm. in psal.* 109. t. 1. col. 379. ed. Rothom. 1679. fere ad verbum.

et beneficentiam vetare, figurata est. *Nisi manducaveritis*, inquit, *carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, facinus vel flagitium videtur jubere. Figura ergo est praecipiens passioni Domini esse communicandum et utiliter recondendum in memoria, quod caro ejus pro nobis crucifixa et vulnerata sit[1]).“

---

[1]) Prima specie haec Augustini verba difficultatem facere videntur, sed 1. illis non negari realem corporis Christi in eucharistia praesentiam oralemque ejusdem manducationem, patet ex tot aliis locis, quae vel in hoc opere, in hoc ipso c., aut in praefatione adducuntur (cf. Borius in diss. de sacramenti altaris fide s. Augustini in Thesauro Zachariae t. 10. p. 2. opusc. 9.); eam 2. vult exclusam manducationem, quae oris comestione tota absolvitur, quae ad altiorem mysterii intelligentiam non assurgit, quae non sit simul symbolum ac velut typus spiritualis manducationis. Semetipsum explicans ita scribit tr. 27. n. 2. de hac ipsa re: „Non crediderunt (capharnaitae) aliquid magnum dicentem et verbis illis aliquam gratiam cooperientem, sed prout voluerunt, ita intellexerunt et more hominum, quia poterat Jesus aut hoc disponebat Jesus carnem, qua indutum erat Verbum, velut concisam distribuere credentibus in se.“ Proinde 3. sicut vero quodam sensu dici potest, baptismum non esse ablutionem corporis, sed animae emundationem (1. Petri 3, 21.), non ut illa excludatur, sed ut significetur, baptismum in illa non terminari, sed eam ulterius desti-

Quod et ipse Dominus praecepit: *Hoc facite in meam commemorationem* (Luc. 22,

---

nari tamquam ad scopum intentum ad emundandam animam, ita et eucharistiae sacramentum non eo continetur, ut manducetur Christi caro aliorum more ciborum, sed in sacramentali consistit refectione, quae dum ore perficitur, internam refectionem significat et efficit. Quod ita clarius significat serm. 131. n. 1: „Tunc vita unicuique erit corpus et sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur.“ Distinguere scil. 4. cum eodem Augustino possumus (ib. c. 12) duplex figuratum loquendi genus, alterum (metaphoricum), in quo verba non significant id, ad quod exprimendum primum sunt instituta, alterum (typicum dicerem), in quo sensus proprius non excluditur, sed id quod verba exprimunt, alterius rei figura et veluti typus est, quam verborum significatio per se non exhibet. In exemplum affert ipse Augustinus unctionem pedum Christi a muliere factam docetque illam, licet vere contigerit, fuisse *figuram*, quia hujusmodi unctio vulgo luxui deputatur, Christus vero illam ad aliquid significandum admisit. Hoc sensu etiam Origenes ait t. 32. in Joan. n. 13. Joannem *symbolice* recubuisse in sinu Christi, non quod revera in sinu Christi non recubuerit, sed quod recubitus ille symbolum esset propensi affectus, quem erga Christum gerebat Joannes. Similiter ib. n. 16. ait, *symbolice* noctem fuisse, cum Jesum proditurus Judas exiit; non quod revera nox non esset, sed quod nox illa symbolum esset noctis alterius, quae Judae animo incubabat etc. Cf. Huetium Origenianorum l. 2. c.

19). Item Hieronymus in homilia super Leviticum: „Non solum in veteri testamento litera occidens deprehenditur; est et in novo testamento litera, quae occidit eum, qui non spirituäliter advertit. Si enim literam sequaris, hoc ipsum, quod scriptum est, *nisi manducaveritis carnem meam et biberitis sanguinem meum*, occidit haec litera. Si enim

---

2. q. 14. n. 2, et ipsum Augustinum c. adversarium leg. et prophet. l. 2. c. 9. n. 34, ubi docet facta quaedam V. T. idcirco non esse reprehendenda, licet turpia videantur, quia a Deo ordinata erant tamquam rerum spiritualium signa, quod ex his iisdem Joan. verbis confirmat. Jam vero hoc sensu manducatio sacramentalis carnis Christi figura est spiritualis manducationis, qua ipsius passioni communicamus et in memoria recondimus, quod caro ejus pro nobis crucifixa et vulnerata sit. Ceterum 5. ut jam rite advertit Guitmundus l. de eucharistiae sacramento, immerito haec Augustini verba Berengariani objiciunt, „cum cibus altaris Domini nusquam ibi figura, nusquam ibi signum dicatur, et quidquid illud sit, quod signum ibi et figura dicitur, non utique signum et figura corporis et sanguinis Domini, sed passionis Domini et nostrae communicationis cum ea certissime demonstretur:“ exhibent scil. Augustini verba difficultatem forte *exegeticam*, sed non dogmaticam, cum ibi non doceat, quid proprie sit eucharistia. Cf. Nat. Alexander diss. 12. in sec. 11. de praesentia reali corp. et sang. Christi in eucharistia a. 2. § 14.

spiritualiter eam intelligas, non occidit, sed spiritus vivificans est in ea.“ Quod Augustinus in expositione psalmi 54. (n. 23) apertius exponens: „Prima, inquit, haeresis in discipulis Christi, velut a duritia sermonis ejus facta est. Cum enim diceret: *Nisi quis manducaverit carnem meam et biberit sanguinem meum, non habebit vitam aeternam* (Joan. 6, 54), illi, non intelligentes, dixerunt ad invicem: *Durus est hic sermo* (*ibid.*, 61), et separaverunt se ab illo.“ Illis discedentibus, instruxit illos, qui remanserant: *Spiritus est*, inquit, *qui vivificat; caro non prodest quidquam. Verba, quae locutus sum ad vos, spiritus et vita sunt* (*ibid.*, 64). Intellexistis spiritualiter; spiritus et vita sunt. Intellexistis carnaliter et sic spiritus et vita sunt, sed tibi non sunt. Spiritualiter intelligite, quae locutus sum [1]). Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, nec bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendavi; spiritualiter intellectum vivificabit vos. *Caro autem non prodest quidquam* (*ibid.*), sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexe-

[1]) S. Aug., tract. 27. in Joan.

runt, quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur. Sciens autem Jesus ait: *Hoc vos scandalizat? si ergo videritis Filium hominis ascendentem, ubi erat prius* (*ibid.*, 62). Quid est hoc? Illi putabant illum erogaturum corpus suum, ille dixit se ascensurum in coelum, utique integrum. Cum videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius, certe vel tunc videbitis, quia non eo modo, quo putatis, erogat corpus suum: certe vel tunc intelligetis, quia gratia ejus non consumitur morsibus. Non enim revera credendum est corpus Christi, cum spirituale sit et invisibile, more ciborum communium dentibus et morsibus nostris posse discerpi et consumi; sed quamvis in sacramento suo vere sit et vere sumatur quantum ad substantiam, verius tamen et perfectius fide ac devotione sumitur quantum ad salutis gratiam. Unde Augustinus in libro secundo de poenitentia (tract. 25. in Joan. n. 12): „Utquid paras dentes et ventrem? Credere in eum, hoc est manducare panem vivum. Qui credit in eum manducat eum.“ Item idem in libro de verbis Domini (Serm. 131. n. 1): „Tunc autem vita unicuique erit corpus et sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumi-

tur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur.“ Quod evidentius Gregorius in hom. paschali (22. in Ev. n. 7) exponens, ait: „Quid sit sanguis Agni non jam audiendo, sed bibendo didicistis. Qui sanguis super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur. In utroque enim poste Agni sanguis est positus, quando sacramentum passionis illius, cum ore ad redemptionem sumitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur.“

78. In quo notandum est, quod Augustinus et Gregorius idem dicunt, in sacramento visibiliter ore corporis sumi, quod in ipsa veritate spiritualiter ore cordis hauritur; non quod substantialiter aliquid verius credatur corde, quam sumatur ore. Sed, ipsa pura veritate sumi veritas dicitur, quando quod spirituale est spiritualiter, invisibile invisibiliter, salutare salubriter, quod est sicut est sumitur interius, amando. Quod idem tamen exterius non in ipsa veritate sumi dicitur in sacramento, quia in eo nec quod est sicut est sumitur, quantum ad extraneam et visibilem formam; nec quod est sicut est male sumentibus operatur quantum ad gratiam. Licet enim alter gustus sine altero non prosit si negligitur, in hoc tamen spi-

ritualis est verior, quia semper salutem operatur bonis, corporalis autem aliquando etiam mortem malis. Quia igitur spirituale corpus Christi et sanguis non carnalis, sed spiritualis cibus et potus est, quo spiritualiter Christus suam sibi, ut corpus capiti unit et incorporat Ecclesiam, ideo Augustinus figuratam locutionem, qua caro Christi manducari jubebatur, allegorice intelligendam dixit.

Item Hieronymus literam occidentem, nisi spiritualiter intelligeretur, vocavit, ut corpus Christi non membratim discerptum et coctum vel crudum manducari debere videretur, sed potius spiritualiter, ut dictum est, incorporari et uniri fidelibus crederetur.

79. Quamvis autem corpus et sanguis Christi spiritualis cibus et potus sit et spiritualiter sumi jubeatur, non tamen ita per omnia accipiendum est spiritualiter, ut tantum animae et non corpori nostro salutem aeternam operetur. Ait enim Ambrosius[1]) in prima Epistola ad Corinthios: „Calicem mysticum ad tuitionem animae et corporis

---

[1]) Ambrosiastrum intellige. Vid. Op. S. Ambrosii, l. 2. p. 149. Appendicis, ubi fere ad verbum haec teguntur.

percipimus. Caro Salvatoris pro salute corporis, sanguis vero pro anima nostra effusus est, ut totum hominem salvum faceret.“ Item Augustinus in sermone 26. super Joannem (n. 16): „Cum dixisset: *Qui manducat carnem meam et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam*, continuo subjecit: *Et ego suscitabo eum in novissimo die* (*ibid.*, 55), ut habeat interim secundum Spiritum vitam aeternam, in requie, quae sanctorum spiritus suscipit.“

80. Quod autem ad corpus attinet, nec ei vita aeterna fraudetur, sed in resurrectione mortuorum in novissimo die. Unde etiam secundum corpus dicimur membra capitis Christi esse. Augustinus in serm. de verbis Apostoli: „Si Dominus noster Jesus Christus animam tantummodo suscepisset humanam, membra ejus non essent nisi animae nostrae. Quia vero et corpus suscepit, per quod etiam caput nobis est, qui ex anima et corpore constamus, profecto membra illius sunt et corpora nostra.“ Quia igitur nos ex corpore et anima constamus, Christus autem ex corpore et anima et deitate, videamus si in tam unico unitatis sacramento, quo Ecclesiae, ut corpori suo corpus suum incorporat, sicut corporis et animae

dominicae, sic etiam ipsius divinitatis suae mereamur habere consortium. Ait Ambrosius de sacramentis (lib. 6. c. 1. n. 4): „Quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est et divinitatis et corporis: et tu, qui accipis carnem ejus, divinae ejus substantiae in illo participaris alimento.“

CAPUT XII.

Quod corpus Christi, cum in sacramento sit spiritualiter et invisibiliter, non tamen minus substantialiter et vere.

81. Quia ergo spirituale et invisibile corpus Christi astruximus et per ipsum tamen non solum spiritualiter, sed et corporaliter humanitatis et divinitatis ejus participamur; eundem habentes ad tuitionem nostram in viatico, quem ad gloriticationem habituri sumus in praemio, ut substantialiter et vere in sacramento suo esse credatur, quo ipse nobis et nos sibi unimur: de veritate corporis ejus, quamvis superius manifeste dictum sit, certius tamen adhuc disseremus.

82. Cum igitur Augustinus dicat: Erit ei mors, non vita, qui mendacem existimaverit vitam, quis non credat ei, quem Pater Deus mundo commendans et ut summum

pontificem praeferens, ait: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite* (Matth. 3, 17; Luc. 9, 35)? Inobedientes erimus Deo Patri, si, ut ipse praecepit, non audierimus Filium auribus audiendi, id est auribus fidei. Ipse autem Filius testatus est mundo, quia *nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6, 54). Et, quia omnis caro in sua est potestate, ne posset alia, quam sua propria caro intelligi, subjecit: *Qui manducat me, vivet propter me* (*ibid.*, 58). Sed quia manducare hominem erat contra humanam consuetudinem et legem, discipuli ejus scandalizati dixerunt: *Durus est hic sermo* et recesserunt ab eo. Unde Augustinus in psal. 33: „Videbantur ignaris infantilia verba Domini haec: *Nisi quis manducaverit carnem meam et biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam aeternam* (*ibid.*, 54). Sed haec verba tegebant virtutem ipsius. Quasi insanus putabatur Dominus, quando haec dicebat; sed norunt fideles, quia sacramenta praedicabat.“ Item idem in libro de verbis Domini[1]): „Audivimus

[1]) Sermo 131. n. 1. de verbis Evangelii t. V. col. 640.

veracem magistrum, divinum redemptorem, humanum salvatorem, commendantem nobis pretium nostrum, sanguinem suum. Locutus est nobis de corpore et sanguine suo: corpus escam dixit et sanguinem potum. Sacramentum fidelium agnoscunt fideles."

83. Cum ergo commendans talem escam et talem potum, dixisset: *Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis* (*ibid.*), et hoc diceret de vita, quis alius loquebatur quam ipsa vita? Erit autem illi homini mors, non vita, qui mendacem putaverit vitam. Scandalizati erant discipuli ejus. Ne ergo, ut isti discipuli putabant, per frusta discerptus et crudus vel coctus manducari crederetur ipse summus sacerdos seipsum pro nobis Patri offerens, sacramentum quo vere et salubriter manducari posset ac bibi, confecit; tradensque discipulis, ne in mysterio mystice et non proprie vel vere loqui putaretur, ait: Non futurum praedico, non absens aliquid denuncio, sed hoc, quod praesentialiter do, est corpus meum, non figuratum, sed verum, ipsum, quod pro vobis tradetur. Hic est sanguis meus, idem ipse, qui pro vobis effundetur, addens etiam proprie proprium suae carnis et sanguinis effectum,

scilicet in remissionem peccatorum. Cum enim solius Dei sit remittere peccata, cui soli peccatorum debetur remissio, cujus sanguis nisi ipsius Dei, posset remissionem peccatorum operari? Ut enim hoc privilegium removeatur ab omni filio hominis, si etiam sine unitate Dei filius esset virginis, quomodo remissionem peccatorum mundo faceret, cum Adam sine patre, sine matre de virgine terra formatus, non modo hoc non praestiterit, sed etiam omnibus peccatum propagaverit, quia nec Deus fuit, nec Dei verbo regi voluit?

84. Cum igitur certissimo sui sanguinis privilegio, veritatem carnis et sanguinis sui astruxerit in mysterio ille, cujus obedientia nobis injuncta est Patris edicto, restat tantum, ut scandalizatorum stultitiam vitantes, ipsum, ut Pater de coelo jussit, audiamus; et quia veritās et vita est, veracem esse sicut vere est, credamus. Quod ut certius et verius fiat, scandalizatis discipulis à Christo recedentibus, princeps apostolorum Petrus requisitus cum aliis num et ipse vellet abire, quid responderit videamus. Ait enim pro se et pro aliis: *Domine, ad quem ibimus! verba vitae aeternae habes* (Joan. 6, 69).

85. Quam ejus responsionem, ne meo sensu interpretari videar, exponit Augustinus in sermone 27. super Joannem (n. 9) ita: „Videte quemadmodum Petrus, dante Deo, intellexerit. Unde, nisi quia credidit? *Verba vitae aeternae habes.* Vitam enim aeternam habes in ministratione corporis et sanguinis tui. *Et nos credidimus et cognovimus .... quia tu es Christus Filius Dei* (*ibid.*), id est, quia ipsa vita aeterna tu es et non das in carne et sanguine tuo, nisi quod es.“ Ecce idem quod Christus de veritate corporis sui testatur et Petrus, et quia pro aliis etiam loquebatur, cum eo et alii apostoli.

86. Videamus itaque, si testimonio Christi cum Petro et aliis apostolis attestentur etiam ceteri sancti. Ait Ambrosius in lib. de sacramentis (c. 5. lib. 4. n. 23): „Dominus Jesus testificatur nobis, quod corpus suum accipiamus et sanguinem. Numquid debemus de ejus fide et testificatione dubitare?“ Item Hilarius in lib. 8. de trinitate (n. 14): „Ipse ait: *Qui edit carnem meam et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in eo* (*ibid.*, 57). De veritate carnis et sanguinis, non est relictus ambigendi locus. Nunc enim et ipsius Domini professione et fide nostra vere caro est et vere sanguis

est; et haec accepta atque hausta id efficiunt, ut et nos in Christo et Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? Est ergo in nobis ipse per carnem et sumus in eo, dum secum hoc, quod nos sumus, in Deo est." Et post pauca: „Haec ergo vitae nostrae causa est, quod in nobis carnalibus per carnem Christum manentem habemus, victuris nobis per eum ea conditione, qua vivit ille per Patrem[1]).

---

[1]) Haec Hilarii verba sedulo sunt notanda, cum luculentissime doctrinam catholicam enuncient, quam generatim s. Hilarius l. c. fuse tuetur. Sicut ergo Pater est in Filio non per naturae divinae figuram, umbram, symbolum, sed per identitatem substantiae, quae vere, realiter et substantialiter inest Filio: ita inest nobis Filius per carnem suam, proinde non per carnis figuram vel symbolum, sed quatenus eadem illa caro, quam hypostatice assumpsit, vere, realiter et substantialiter in eucharistia nobis communicatur. Hinc praeclara cernitur propagatio et derivatio vitae divinae usque ad nos pertingens. Pater aeternus gignendo Filium suam illi communicat per identitatem substantiam et vitam: Filius per unionem hypostaticam naturae assumptae, quantum haec est capax, eandem communicat, et per carnem in eucharistia nobis donatam, in nos derivat nosque ea irrigat, ut qua vita vivit caput, eadem et nos vivamus. Hic est sensus verborum Christi: *Sicut misit me vivens Pater et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me* (Joan. 6, 58).

87. Item Eusebius Emissenus: „Coelestis confirmat auctoritas, quia *caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus.* Recedat ergo omne infidelitatis ambiguum: quandoquidem, qui auctor est muneris, ipse etiam testis est veritatis.“ Item Hieronymus in epist. 120. ad Hedibiam (quaest. 2): „Nos autem audiamus panem, quem fregit Dominus, deditque discipulis, esse corpus Domini Salvatoris, ipso dicente ad eos: *Hoc est corpus meum;* et calicem illum esse, de quo locutus est iterum: *Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* ... Si ergo panis, qui de coelo descendit, corpus est Domini, et vinum, quod discipulis dedit, sanguis est illius novi testamenti, qui effusus est in remissionem peccatorum .... non Moyses dedit nobis panem verum, sed Dominus Jesus. Ipse conviva, ipse convivium; ipse comedens et qui comeditur. Illius bibimus sanguinem, sine ipso potari non possumus et quotidie in sacrificiis ejus de germine vitis verae, et vineae Sorech, quae interpretatur *electa,* novum vinum bibimus in regno Patris, id est in regno Ecclesiae; non in vetustate literae, sed in novitate spiritus.“

88. Testimonio Christi testes alios adhibere praesumpsi; sed quia ipse quidem semper vere, aliquando tamen loquitur proprie, aliquando figurate, auditoresque suos ita discrevit, ut his datum sit nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis, sciens cujus spiritus essent (Matth. 13, 3), quod ipsis sanctis non pigrum fuit scribere, necessarium duxi repetere, ut ipse intellectus veritatis non meae videatur praesumptionis, sed catholicae auctoritatis, eorum, qui ita crediderunt et ita salvari meruerunt; quia fides christiana quo fit certior, eo est utilior. Ut ergo certior sit, aliorum sanctorum subdatur auctoritas.

89. Ait Augustinus in expositione psalmi nonagesimi octavi n. 9: „Invenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit enim Christus de terra terram, quia caro de terra est; et de carne Mariae carnem accepit. Et quia in ipsa carne hic ambulavit et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit; nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit. Inventum est quemadmodum tale scabellum pedum Domini adoremus, et non solum non peccemus adorando, sed et peccemus non adorando.“

90. Hanc filii Dei vere adorandam carnem B. Basilius (Joan. Chrysost., de sacerdot. lib. 3. c. 4) admirans, ait in dialogo suo de dignitate sacerdotii: „O miraculum, o Dei in nos benevolentiam! Qui sursum sedet ad dexteram Patris, sacrificii tamen tempore hominum manibus continetur, traditurque lambere cupientibus eum, et cum benedictione complecti, fitque hoc totum sub oculis humanis.“ Item ipse (lib. 6. c. 4): „Cum sacerdos Spiritum sanctum advocaverit et reverendam illam hostiam immolaverit, communemque omnium Dominum subinde contigerit, ubi illum, dic mihi, nostra aestimatione ponemus? Quantam ab eo integritatem exigemus? quantam religionem? Expende enim quales oporteat ejus esse manus tantarum rerum ministras, qualem linguam verba illa fundentem, aut quo genere non mundiorem et sanctiorem animam talis spiritus receptricem. Tunc etiam angeli circumstant sacerdotem et tribunal atque altaris locus coelestibus virtutibus adimpletur, in honorem illius, qui immolatur etc.“ Item Gregorius in quarto Dialogorum libro (cap. 58): „Quis fidelium habere dubium possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem coelos aperiri, in

illo Jesu Christi mysterio angelorum choros adesse, summis ima sociari, terrena coelestibus jungi, unum ex visibilibus atque invisibilibus fieri? Sed necesse est, ut cum haec agimus, nosmetipsos Deo in cordis contritione mactemus et qui passionis dominicae mysteria celebramus, debemus imitari, quod agimus.“ Tunc ergo vere pro nobis Deo hostia erit, cum nos ipsos Deo hostiam fecerimus. Unde Augustinus in libro 10. de civitate Dei (cap. 20): „In formâ servi Deus maluit sacrificium esse, quam sumere, ne per hanc saltem occasionem quisquam existimaret, cuilibet sacrificandum esse creaturae. Pro hoc et sacerdos est ipse offerens, ipse et oblatio: cujus rei sacramentum quotidianum voluit esse sacrificium Ecclesiae, quae cum capitis ipsius corpus sit, seipsam per ipsum discit offerre.“ In quo notandum est, in sacramento vere Dei carnem esse, quae tantae dignitatis est, ut eam angelicae virtutes honorent ministrando et homines adorando et seipsos hostias offerendo[1]).

---

[1]) *Seipsos hostias offerendo* scil. in honorem tanti sacramenti, quatenus, ut illud digne suscipiant, a peccatis abstinent, puritatem colunt, et si de hujus sacramenti ministris est sermo, vitam ducunt coelibem.

91. Hac certitudine sancti manducari Christum affirmant. Augustinus in serm. 26. super Joannem (n. 20): „Temporaliter hi profecto moriuntur, qui Christum manducant, sed vivunt in aeternum, quia Christus est vita aeterna.“ Item idem in homilia secunda psalmi 33. (n. 10): „Accesserunt judaei, ut Christum crucifigerent; nos ad eum accedamus, ut corpus ejus ac sanguinem accipiamus. Illi de crucifixo tenebrati sunt; nos manducando crucifixum et bibendo illuminamur.“ Et post aliqua: „Vere magnus Dominus et magna misericordia ejus vere, qui nobis dedit corpus suum manducare, in quo tanta perpessus est et sanguinem suum bibere.“ Item Ambrosius de sacramentis (de mysteriis initiand. cap. 8. n. 47): „Ista esca, quam accipis, iste panis vivus, qui de coelo descendit, vitae aeternae substantiam subministrat, et quicunque hunc manducaverit, non morietur in aeternum et corpus est Christi.“ Item idem (de sacramentis lib. 6. cap. 1): „Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non sicut ceteri homines per gratiam, sed quasi Filius per naturam, id est ex substantia Patris; ita vera ejus caro est, sicut ipse dixit, quam accipimus et verus ejus sanguis est,

quem potămus.“ Item Augustinus in homilia psal. 65. (n. 5): „Modo homicidis donatus est fusus sanguis innocentis et ipsum sanguinem, quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt.“ Item idem in psal. 45. ad judaeos (n. 4): „In illius nomine, quem occidistis baptizamini, et dimittuntur vobis peccata vestra. Medicum vel postea cognovistis jam securi bibite sanguinem, quem fudistis.“ Item idem in sermone 38. super Joannem (n. 7): „Crediderunt inde multi; donatus est eis sanguis Christi, ut magis eum biberent, quo liberarentur, quam rei de illo effuso tenerentur.“ Item idem in sermone de quarta feria: „Si sanguinem Christi tota cum reverentia percipis, cognosces per illum tua tibi dimitti peccata.“ Item idem in sermone 31. super Joannem (n. 9): „Illi viderunt Christum suo scelere morientem et crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem. Quousque biberent sanguinem, quem fuderant, de sua salute desperaverunt.“ Item Leo papa in sermone de passione Domini (11): „Fefellit illum malignitas sua, intulit supplicium Filio Dei, quod cunctis filiis hominum in remedium verteretur. Fudit sanguinem justum, qui reconciliando mundo et pretium esset et poculum.“

CAPUT XIII.

Quod veritas corporis Christi visibilibus etiam signis sit saepius ostensa.

92. Quid ergo de veritate corporis et sanguinis Christi in sacramento dici potest certius, nisi forte eam ipsam oculis videre velimus? In quo tamen nec ipse Dominus nobis deesse voluit, sed modicae fidei nostrae per omnia consuluit. Quamvis enim ipsius Christi et tot sanctorum testimoniis et universalis etiam Ecclesiae catholica fide, quae ab initio conversionis suae ita credidit et ita salvata est, sufficienter adstructum sit, quod vera caro Christi verusque sanguis in mensa dominica immoletur; ne quis tamen perversor aliter intelligeret vel exponeret, facta sunt a Deo congrua huic nostrae fidei miracula, quando vel ubi, vel quibus revelare dignatus est hujus mysterii secreta: quae nimirum facta esse non ignorabit, quisquis studiosius sanctorum patrum gesta legerit, quae testantur sacramentum corporis et sanguinis Christi, ablata panis et vini specie, carnem et sanguinem naturali sua specie, sicut esse solet exhibuisse. Ut enim ait Augustinus contra Felicianum (cap. 2. append.): „Si incomprehensibilis est ratio, et veritas prompta est, facilius in negotiis

fidei testimoniis creditur, quam ratio investigatur.“ Hae igitur Scripturae quamvis cum propheticis et apostolicis aequam auctoritatis excellentiam non obtineant, eandem tamen fidem cum fidelibus et sanctis antecessoribus nostris nos tenere sufficienter probant, hujusque probationis in hoc sibi perfectam auctoritatem vindicant, quia nisi ita esset, ut docent, in sacris canonibus vel romanorum pontificum decretis, sicut haeretica vel apocryphä scripta damnatae essent, nec eas in Ecclesia catholici viri vel legerent vel recitarent.

93. Cum ergo praeteriti et praesentes fideles ubique terrarum hoc credant et hoc adstruant, si haec universalis Ecclesiae fides vera ad salutem non exstitit, aut nunquam catholica Ecclesia fuit, aut periit. Sed aut non fuisse, aut periisse Ecclesiam nemo catholicus consenserit[1]). Nam cum Ecclesia

---

[1]) *Nemo catholicus consenserit.* Eodem argumento Berengarium aggreditur Lanfrancus de corp. et sang. Domini c. 22: „Si verum est, quod de corpore Christi tu credis et adstruis, falsum est, quod ab Ecclesia ubique gentium de eadem re creditur et adstruitur. Omnes enim, qui christianos se et esse et dici laetantur, veram Christi carnem verumque ejus sanguinem utraque sumpta de Virgine in

et prophetiis et Evangeliis instituta sit, ubi est quod veritas Abrahae promisit: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. 17, 18)? Itemque ubi est, quod eadem veritas apostolis ait: *Docete omnes gentes. Qui crediderit, salvus erit* (Marc. 16, 16). Cum enim omnes gentes ita se credere glorientur, si salutis benedictione carent, utrobique veritas Dei et in prophetia et in Evangelio periclitatur. Item cum carnem et sanguinem suum naturali sua specie fidelibus suis revelare dignatus sit, si causa desiderii satiandi fecit et ita non est, servorum suorum devotionem non complevit, sed fefellit; si causa dubietatis sanandae fecit et ita non est, infirmorum errorem non abstulit, sed auxit: quod de pietate et veritate divina vel leviter suspicari, non modo sacrilegum, sed et nefarium est. Anathema ergo maranatha

---

hoc sacramento se percipere gloriantur. Interroga universos, qui latinae linguae nostrarumve literarum notitiam perceperunt. Interroga graecos, armenos seu cujuslibet nationis christianos quoscunque homines. Uno ore hanc fidem se testantur habere. Porro si universalis Ecclesiae fides falsa exsistit, aut nunquam fuit catholica Ecclesia aut periit. Nihil namque efficacius ad interitum animarum quam perniciosus error. Sed non fuisse aut periisse Ecclesiam catholicus nemo consenserit.“

sit, qui auctoritati divinae in hoc sacramento contradicere praesumpserit, et corpus Christi, panem verum, qui de coelo descendit et dat vitam mundo, vere ut est esse non crediderit: quem Ambrosius et Augustinus *epiousion*, id est supersubstantialem, appellant, quia caro Christi omnibus creatis substantiis jure praecellit.

CAPUT XIV.

Quod corpus Christi est, cum sit locale, in coelo et in terra.

94. Quia igitur spirituale corpus Christi et sanguinem in sacramento panis et vini vere et substantialiter esse, ipsius Christi et tot sanctorum testimoniis evidenter adstructum est: quod de veritate constat, de ejus etiam potestate videamus. Quamvis enim omne corpus, omnisque creatura localis sit, de hoc tamen supersubstantiali corpore credendum est, quod eodem tempore et vere est in sacramento suo in terris et vere in coelo sedet ad dexteram Patris. Frustra enim immolationis suae tempore diceremus: *Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis*, si quem adoramus in sacramento, mentiremur esse in coelo.

95. Quia ergo adstructum est de sacramento, ubi minus esse videbatur, adstruamus et de coelo, ubi ascendens corpus suum coram testibus suis apostolis levavit et symbolo etiam fidei nostrae attestante, ibi sedet ad dexteram Dei Patris, unde venturus est judicare vivos et mortuos. Cum igitur usque ad diem judicii ibi sedere credatur, quin ibi sit etiam hora immolationis suae nihil dubitationis relinquitur. Unde, ut dictum est, Augustinus libro secundo contra Maximinum: „Adhuc in forma humana est filius, quam levavit in coelum et sempiterna erit in regno haec eadem forma immortalis.“ Et post pauca: „Christus accepit visibilem hominis formam, non solum natus in ea, sed et ascendit in coelum et sedet ad dexteram Patris in ea.“ Item idem in psal. 75. (n. 17): „Si Patrem et Filium secundum divinitatem cogitas, ubique praesens est. Si autem Filium sic intelligis, quomodo visus est in carne inter homines, et crucifixus est et resurrexit, novimus, quia ascendit in coelum et in circuitu ejus sunt angeli.“ Item idem in psal. 54: „Donec seculum finiatur, sursum est Dominus: sed tamen hic etiam nobiscum veritas Dominus. Corpus enim in quo resurrexit, uno loco esse opor-

tet; veritas autem ejus ubique diffusa est.“ Item idem in sermone 27. super Joannem (n. 4): „Christus secundum unitatem personae in coelo erat, quando in terra loquebatur. Sic erat Filius hominis in coelo, quomodo Filius Dei in terra. Filius Dei in terra in suscepta carne: filius hominis in coelo in unitate personae.“

96. In quo notandum est, quia forma illa humana, in qua Christus, coenans cum discipulis, tradidit illis seipsum in sacramento quasi alium et tamen eundem: uno loco est in coelis ad dexteram Patris integra, sicut integra fuit in coena, quando in sacramento comedebatur a discipulis, et tamen et in humana et in sacramentali forma, idem verus utrobique Christus et in coelo et in terris. Unde Leo papa in epistola Anatolio episcopo missa: „Qui licet in Patris sit dextera constitutus, in eadem tamen carne, quam sumpsit ex virgine, sacramentum propitiationis exsequitur.“ Item Basilius in dialogo suo (Joan. Chrysost., lib. 3. de sacerdotio, c. 4): „Qui sursum sedet ad Patris dexteram, sacrificii tamen tempore hominum manibus continetur.“ Unde etiam sacerdos vice Christi corpus dominicum in terreno altari conficiens, nec tamen aliquid suis me-

ritis, sed totum divinae potentiae et gratiae attribuens, orat in Canone Deum Patrem, dicens: Jube haec oblata tibi per manus et virtutem Filii tui, angeli tui, qui est angelus magni consilii, non in hoc humile et visibile altare, ubi modo est, sed in sublime altare tuum, id est Filium tuum, quem usque ad dexteram tuam in conspectu majestatis tuae sublimasti, deferri, ut fiat nobis corpus et sanguis dilecti Filii tui: ostendens ipsum Filium jussione Patris in coelis esse offerentem et hostiam, et id super quod offertur; quia omnino fidei et gratiae ejus innitimur, quod terrena corpora in Christum converti, ipsumque in coelestibus ad dexteram Patris sedentem pro nobis interpellare et in sacramento altaris consecrari et esse credimus.

97. Cum ergo dictum sit, quia corpus Christi tale accipimus in sacramento, quale post resurrectionem est in seipso, cujus gloriae et virtutis corpora nostra post resurrectionem futura sint videamus, ut visis membris, facilius praerogativam tantae dignitatis in capite cognoscamus.

98. Ait Augustinus in libro Enchiridion (cap. 91): „Resurgent sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla corruptione, sine

oneris difficultate. In quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit, propter quod et spiritualia dicta sunt, cum procul dubio sint futura corpora, non spiritus.“ Item Augustinus in libro 13. de civitate Dei (cap. 20): „Surget corpus spirituale, quia spiritui summa et mirabili obtemperandi facilitate subdetur, usque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiae sensu, omni corruptibilitate, omni tarditate detracta.“ Et post pauca (c. 23): „Corpora carnis sunt habitura substantiam, sed nullam tarditatem corruptionemque carnalem spiritu vivificante passura.“

99. Quod si tantae facilitatis futura sunt corpora sanctorum, ut ad implendam voluntatem spiritus nulla sua tarditate impediantur, quid de corpore Christi capitis nostri credendum est, cui non modo facilitas, qua non tardetur ad faciendum, quae voluerit, sed etiam, ut ipse ait, omnis potestas data est in coelo et in terra, ut cum Deo in unitate personae omnia possit? Si corpora nostra spiritualia futura sunt, quia spiritui corporaliter (*alias* personaliter) juncta, quid corpus Dei nisi divinum, quia Deo unitum? Carnem igitur divinam substantialiter qui-

dem eandem cum Deo non dicimus: sed profecto cum Apostolus dicat, quia omnia subjecta sunt ei, praeter eum, qui sibi subjecit omnia (1. Cor. 15, 27), et ipse Filius Dei testetur, quia omnis potestas ei data est, sic in unitate personae Deo conjunctam credimus, ut quod habet Deus per naturam, hoc ipsa per gratiam. Cum ergo nos habituri simus et angeli modo habeant, ut quantacunque intervalla locorum, nullo fere temporis intervallo, nimia sua celeritate pertranseant, non tamen hoc habent, ut unde recedunt, ibi remaneant. Quo privilegio sola caro Christi, quae super omnem creaturam a Deo exaltata est, super omnem et praeter omnem naturam insignita est, ut per omnipotentiam, quae ei data est in coelo et in terra, ubicunque, quomodocunque sibi placuerit, non de loco ad locum transeundo, sed ibi, ubi est, remanendo, et alibi ubicunque voluerit existendo, tota et integra et substantialiter sit et in coelo et in terra. Quam enim omnipotentiam ab eo, qui totus ubique est reciperet, si ipsa ubicunque vellet substantialiter tota esse non posset? Vel in quo differret ab angelis, quibus est superexaltata, si non aliter nisi de loco ad locum recedendo, posset esse in coelo et in

terra? Artificio humano molentis mola circuitus sui nimiam celeritatem stabilitatem esse mentitur. Natura humana in ictu oculi tot terrarum maris et aeris spatia ab occidente ad orientem in videndo solem transvolans atomum momenti aequare videtur, et cum celeritas angelorum sit velocior, in quo his creaturis caro Christi superexaltabitur, si quod est in coelo et in terra, non potestati, sed celeritati adscribitur[1])?

CAPUT XV.

Quod corpus Christi divisum et a fidelibus sumptum permanet incorruptum et integrum.

100. Ut ergo et in coelo et in terra omnipotentiam se habere ostenderet Christus, deificum corpus suum coelo illaturus et mundo daturus, quod quantum ad humanam formam nobis abstulit, non minus tamen substantialiter et vere in sacramento corporis et sanguinis sui nobis obtulit, ut hic et ibi praesens etiam corporaliter, ut-

---

[1]) Auctor perspicax sapienter rejicit opinionem, quam proposuit doct. Stattler in *Theol. dogm. de sacram. euch.*, p. 217, corpus scilicet Christi sisti praesens in SS. sacramento per motum velocissimum.

pote qui unius personae cum illo est, qui nusquam deest, et ibi reconciliationem cum Patre et hic in altari redemptionem remissionemque peccatorum nobis operetur, sicut semel fecit in cruce, dum ipsum corpus suum in ora fidelium datum et singulis dividitur, et unum totum universis individuum et integrum habetur, sumptum non consumptum, ut sicut individuum cum dividitur, sic incorruptum cum sumptum fuerit, credatur. Quomodo enim incorruptionem nobis largiretur, si in seipso corruptionem resurgens pateretur? Aut quomodo sacramento suo nos sibi incorporans, ut corpus capiti, vel nos nobis, ut membra membris unum faceret, si in seipso non unitus, sed divisus et comminutus dentibus sumentium esset? Quomodo tamen corpus Christi et coelo et mundo praesens, et dividatur indivisum et sumatur inconsumptum ratio stupet, fides ipsa miratur; sed ex adjunctae divinitatis potentia, quae ubique tota praesens est in corpore suo spirituali, imo per omnipotentiam sibi collatam, divino jam facto, id fieri posse, non diffidens veneratur. Si enim facta, vel miracula, vel dicta, quibus Filius Dei majestatem suam mundo aperuit, perfecte rimari velimus, inveniemus

hominem, quem sibi univit in una persona, in nulla disjunctum gratia, ut etiam pro parte carnis omnia, ut dictum est, sint ei subjecta, praeter eum, qui subjecit sibi omnia.

101. Sed huic miranti et mirandae fidei, utrum sancti consentiant videamus. Augustinus in sermone de verbis Domini: „Invitat Dominus servos et praeparavit cibum seipsum. Quis audeat manducare Dominum suum? Et tamen ait: *Qui manducat me, vivet propter me* (Joan. 6, 28). Dum enim Christus manducatur, vita manducatur; nec occiditur, ut manducetur, sed mortuos vivificat, quando manducatur, quia surrexit occisus, nec quando manducatur, partes de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit. Norunt fideles quemadmodum carnem Christi manducent. Unusquisque partem suam accipit, per partes manducatur et integer manet: totus in coelo, totus in corde tuo."

102. Item Eusebius Emissenus: „De hoc pane vetus narrat historia: Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus paraverat, reperit minus, eo quod eucharistiae sacra perceptio non in quantitate, sed in virtute consistat. Quod corpus sacerdote dispensante tantum est in exiguo, quantum

esse constat in toto: quod cum Ecclesia fidelium sumit, sicut plenum in universis, ita integrum esse probatur in singulis. De hoc pane cum assumitur, nihil minus habent singuli quam universi. Totus unus, totum duo, totum plures sine diminutione percipiunt, quia benedictio hujus sacramenti scit distribui, nescit distributione consumi.“ Item Augustinus in sermone de verbis Domini: „Putatis, quia de hoc corpore, quod videtis, partes facturus sim, et membra mea concisurus et vobis daturus? Quid ergo, si videritis Filium hominis ascendentem, ubi erat prius? Certi, qui integer ascendere potuit, consumi non potuit. Ergo de corpore et sanguine suo dedit nobis salubrem refectionem, et tam magnam breviter solvit de integritate sua quaestionem. Manducent ergo et bibant; vitam manducent et vitam bibant. Illud manducare refici est. Sed sic reficeris, ut non deficiat unde reficeris. Manduca vitam, bibe vitam, et integra est vita.“

103. Item Ambrosius de mysteriis initiandis (cap. 8): „Considera nunc utrum praestantior sit panis angelorum, an caro Christi, quae utique est corpus vitae. Manna illud e coelo, hoc supra coelum. Illud coeli,

hoc Domini coelorum. Illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur; hoc alienum ab omni corruptione. Quod quicunque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit.“ Item Ambrosius Dominica quinta post Epiphaniam[1]): „Singuli accipiunt Christum Dominum et in singulis portionibus totus est; nec per singulas minuitur, sed integrum se praebet in singulis.“

104. Sed quomodo impossibile videatur, ut caro Verbi Dei, quae multo spiritualior et potentior est verbo nostro, sit tota et integra in ore omnium sumentium, cum verbum nostrum unum idemque totum et integrum sit in auribus omnium audientium? Quod evidentius ipse Christus in seipso manifestans, in coena corpus et sanguinem suum discipulis suis distribuit: et cum ipse a singulis sumptus comederetur et biberetur in sacramento, ipse tamen vivus et integer mansit in seipso. Sed quid mirum si Christus comeditur et integer manet, cum Sareptana vidua non minus oleum comederit; quia, testante sacra historia, *lecytus olei non est imminutus*, cum eadem Scriptura dicat, *abiit et fecit juxta verbum Eliae, et*

[1]) Praefatio missae sec. 11. ubique recepta.

comedit ipsa et domus ejus (3. Reg. 17, 15). Unde Ambrosius (Joan. Chrysostomus) in epistola ad Hebraeos (hom. 17. n. 3): „In Christo semel oblata est hostia ad salutem sempiternam potens. Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus, sed ad recordationem mortis ejus; et una est hostia, non multae. Quomodo una et non multae? Quia semel oblatus est Christus, hoc autem sacrificium exemplum est illius; idipsum, semper idipsum. Proinde hoc idem sacrificium unum solum. Alioquin quoniam multis in locis offertur, multi sunt Christi? Nequaquam, sed unus ubique est Christus; et hic plenus existens, et illic plenus, unum corpus. Sicut enim quod ubique offertur unum corpus est, et non multa corpora, ita et unum sacrificium. Pontifex autem ille est, qui hostiam obtulit nos mundantem. Ipsam offerimus etiam nunc, quae tunc oblata consumi non potest."

105. Quod nos facimus, in commemorationem fit ejus, quod factum est. *Hoc enim facite*, ait, *in meam commemorationem* (Luc. 22, 19). Quod igitur, ut sancti testantur, diversis locis diversisque temporibus sacrificatur: non multa tamen corpora, sed ubique unum Christi corpus est, quod a di-

versis sumitur, et unum idemque corpus integrum est, omnipotentiae, quae Christo etiam pro carnis parte collata est[1]), attribuendum est; qua, ut supra dictum est, et in coelo et in terra praesens etiam corporaliter potest esse, ubicunque, quomodocunque sibi placuerit: ut ideo ubicunque voluerit, sit caro Christi contra naturam carnis integra et praesens, quia facta in coelo et in terra omnipotens. Quod autem Augustinus ait: „Et quidem in sacramento sic fit, unusquisque accipit partem suam et per partes manducatur; ne hoc quidem impedit ejus integritatem aliquatenus.“ Fieri enim hoc dicit in sacramento, quod videtur, non in re sacramenti, quae non videtur, corpore scilicet Christi, quod invisibile est. Cum enim, ut idem Augustinus ait, corporalia sacramenta sint, quasi quaedam verba, quia signa rerum sunt haec ut illa, sicut variis nominibus appellatus Cephas, Simon, Petrus, idem est Petrus, sic Christus non est alius, quamvis variis sacramentis reprae-

---

[1]) *Pro carnis parte collata est.* Omnipotentia divina non ita collata est carni i. e naturae humanae assumptae, ut formaliter ei insit, sed eatenus, quatenus nutui naturae humanae inservit, omnemque ejus voluntatem exsequitur.

sentatus; quia, cum species panis et vini duo sint sacramenta, non tamen in eis duo diversi Christi, sed in utroque unus est Christus, qui nec distributione ipsius sacramenti in seipso dividitur, nec pro quantitate portionis majus vel minus accipitur, quia in spirituali sua virtute semper totus esse creditur, ita ut nec, qui plus sacramenti acceperit, abundet, nec qui minus, deficiat; quia semper idem est totus, in magno totus, in parvo totus, in integro totus, in fracto totus, quia quomodocunque varientur signa, semper idem est in seipso.

106. Unde merito Eusebius ait: „Vere unica et perfecta hostia, fide aestimanda non specie, nec exteriori censenda visu, sed interiori affectu. Unica enim est, quia non varietate locorum vel temporum sunt multae, sed una semper hostia perfecta, quia nec augeri potest nec minui. Et quia species elementorum, panis scilicet et vini, Christi figura est, non veritas, ideo non aestimanda specie, vel exteriori censenda visu, sed interiori fidei affectu; quia, etsi videtur sacramentalis species elementorum variari in signo, corpus tamen Christi immutabile creditur in seipso. Sicut ergo manna specie tenus erat unimodum, sed ita intrinsecus va-

riis saporibus condiebatur pro voluntate, vel voluptate utentium, ut multorum corporum sapor in una esset specie, sic econtrario omnimoda est corporis Christi veritas interius in varia sacramentorum quantitate, ut, sicut legitur de manna, nec qui plus collegerat habuit amplius, nec qui minus paraverat reperit minus. Ita in sacramento corporis Christi nec in minori defectus, nec in majori fit abundantia; quia non in specie vel quantitate sacramenti, sed in virtute Christi est gratia.

CAPUT XVI.

Quod immolatio Christi in altari non dicitur, quod iterum occidatur, sed quod vera ejus immolatio repraesentata idem in altari nunc, quod tunc in cruce operetur.

107. Videndum autem est, cum Ambrosius (Joan. Chrysost.) paulo ante dixerit, quia in Christo semel oblata est hostia ad salutem sempiternam potens, cur quasi quotidiana nostra oblatio post illam semel oblatam veram non esset vera, vel post illam potentem et sufficientem ad salutem esset superflua, quaesierit: Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Sed sciendum quia si nostra quotidiana oblatio alia esset,

quam illa in Christo semel oblata, non vera esset, sed superflua. Cum enim oblatio illa in Christo semel oblata et vere sit vera, quia vere vita aeterna et sufficiens, ut eam nobis conferat, ipsa sola nostra oblatio, quam aliam vitam posset promittere vel conferre, si esset alia? Aliam enim oblationem, aliam oporteret conferre salutem, vel ad eandem, ad quam conferendam sola Christi sufficit oblatio, esset superflua et vana. Quia ergo impossibile est aliam conferri salutem, oportet eandem esse illam semel oblatam et nostram quotidianam oblationem, ut eadem sibi ipsi non sit superflua, sed eadem semper sufficiens et semper necessaria.

108. Primum itaque utrum eadem nostra et illa sit videamus, deinde utrum semper eandem semper idem salutis sequatur effectus. Sed Ambrosius (Joan. Chrysost.), quasi respondens suae quaestioni ait: „Offerimus, sed ad recordationem mortis ejus; et una est hostia non multae, quia semel oblatus est Christus. Hoc autem sacrificium exemplum est illius: idipsum, semper idipsum.“

109. Notandum ergo, quia quotidianum nostrum sacrificium idem ipsum dicit cum eo, quo Christus semel oblatus est in cruce,

quantum ad eandem veram hic et ibi corporis Christi substantiam: quod vero nostrum quotidianum illius semel oblati dicit esse exemplum, id est figuram vel formam; non dicit, ut hic vel ibi essentialiter alium Christum constituat, sed ut eundem in cruce semel, in altari quotidie alio modo immolari et offerri ostendat; ibi in veritate passionis qua pro nobis occisus est, hic in figura et imitatione passionis ipsius, qua Christus non iterum vere patitur, sed ipsius vere memoriae passionis quotidie nobis iteratur. Quod et ipse Ambrosius (Joan. Chrys.) notans subjecit: „Quod nos facimus, in commemorationem fit ejus, quod factum est. *Hoc enim facite*, inquit, *in meam commemorationem*. Non aliud sacrificium, sed ipsum semper offerimus, magis autem sacrificii recordationem operamur.“ Non ergo est in ipsius Christi veritate diversitas, sed in ipsius immolationis actione, quae dum veram Christi passionem et mortem quadam sua similitudine figurando repraesentat, nos ad imitationem ipsius passionis invitet et accendat, contra hostem nos roboret et muniat, et a vitiis purgans et virtutibus condecorans, vitae aeternae nos idoneos ac dignos exhibeat. Licet enim (ejus) oblatio in cruce

semel suffecerit ad omnium salutem et redemptionem, tamen quotidie est etiam necessaria[1]) ad muniendam et mundandam humanam fragilitatem, quae quotidie tentatur et labitur vel criminalibus, vel saltem venialibus peccatis, sine quibus haec vita duci non potest. Non enim hac singulari victima tantummodo peccatorum absolutionem a Deo consequimur, sed et contra tentationes munimur; quia, cum ex perceptione corporis Christi viderit adversarius hospitium nostrum occupatum coelestis fulgore praesentiae, intelligens locum tentamentis suis intercludi per Christum, fugiet ac recedet.

110. Sciendum igitur, quia licet oblatio Christi semel in cruce sit vera, quotidiana autem in altari sit figurata, prorsus tamen eadem hic et ibi nostrae salutis est gratia, hic et ibi vera, sufficiens, et semper neces-

---

[1]) *Tamen quotidie est necessaria.* Oblatio eucharistica non est necessaria per modum redemptionis, satisfactionis et meriti ex parte Christi, sed ut redemptionis fructus in nos deriventur et applicentur. Sacrificium hoc se habet proinde ad crucis sacrificium, ut canalis ad fontem. Eadem habetur aqua in fonte et in canali, sed in illo collecta, in hoc derivata et in alia redundans.

saria, quia hic et ibi idem verus Christus potens est ad omnia.

111. Quod quam evidenter sancti attestentur, subjectis eorum auctoritatibus videamus, tam de Christi hic et ibi essentiali veritate, quam de nostrae salutis hic et ibi vera et aequa utilitate. Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: „Semel oblatus est Christus in seipso, et tamen quotidie immolatur in sacramento. Quod ita intelligendum est, quia in manifestatione sui corporis, in distinctione suorum membrorum omnium, verus Deus et verus homo semel tantum in cruce pependit, offerens Patri seipsum hostiam vivam, passibilem, mortalem, vivorum atque mortuorum redemptionis efficacem: eorum videlicet, quos altitudo divini consilii redimendos judicavit, praescivit, praedestinavit modis atque temporibus, quibus id fieri congruebat.“ Dicit ergo Christum in manifesto corpore suo, et in distinctis membris humanitatis suae, semel passum in cruce: qui non manifeste, sed invisibiliter est in sacramento quotidie, non passus, sed quasi pati repraesentatus. Vera enim passione Christum iterum immolari nullatenus congruebat, tum quia impossibile erat immortalem occidi, tum quia cru-

dele erat in sacrificio Ecclesiae hominem more bestiarum sacrificando laniari dentibusque vorari. Quia itaque in Deum simul esse non poteramus crudeles et devoti, incruentum esse congruebat, quod pium erat fidelibus Christi, ut non vera Christi passione et morte ab eis immolatio compleretur, in qua Christus propitiationem suam exsequi omnibus dignaretur. In quo enim meliores essemus his, qui eum crucifixerunt, nisi pietate et devotione differremus ab eis, qui eum perdere praesumpserunt? Unde Ambrosius in epistolam ad Hebraeos (Joan. Chrysost.): „Sed in ista carne et sanguine nil cruentum, nil corruptibile mens humana concipiat, sed vivificatricem substantiam atque salvatricem et ipsius Verbi propriam factam in pane et vino credat; per quae, si digne sumantur, nobis est peccatorum remissio collata.“ Unde Augustinus in libro de sacramentis altaris: „Veritas ait: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. 6, 56). Alioquin quomodo verum erit: *Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*, nisi vera sit caro?“

112. Sed quoniam Christum vorari dentibus fas non est, voluit hunc panem et vi-

num in mysterio vere carnem suam et sanguinem consecratione Spiritus sancti potentialiter creari, et quotidie pro mundi vita mystice immolari, ut sicut de Virgine per Spiritum vera caro sine coitu creatur, ita per eundem ex substantia panis et vini mystice idem corpus Christi consecretur.

113. Iteratur autem quotidie haec oblatio, licet Christus semel passus sit, quia quotidie peccamus, saltem peccatis, sine quibus mortalis infirmitas vivere non potest. Et ideo quia quotidie labimur, quotidie Christus pro nobis mystice immolatur. Hanc autem immolationem non vero, sed imaginario actu passionis et mortis fieri, et tamen veram salutem operari, testatur Gregorius in quarto libro Dialogorum (cap. 28): „Haec singulariter victima ab aeterno interitu animam sălvat, quae nobis mortem Unigeniti per mysterium reparat. Qui licet surgens a mortuis, jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur (Rom. 6, 9), tamen in seipso immortaliter atque incorruptibiliter vivens, pro nobis iterum in hoc mysterio sacrae immolationis immolatur. Ejus quippe ibi corpus sumitur, ejus caro in populi salutem partitur, ejus sanguis non jam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur.

Hinc ergo pensemus, quale sit pro nobis sacrificium, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur.“ Quamvis ergo non dixerit, passionem Unigeniti operatur vere, sed imitatur imaginarie, tamen testatur, illam victimam nos vere ab aeterno interitu salvare.

114. Unde venerabilis Beda in homiliis suis: „Non solum lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, quando sanguinem suum fudit in cruce, verum etiam quotidie lavat nos in sanguine suo a peccatis nostris, cum ejusdem beatae passionis memoria ad altare replicatur, cum panis et vini creātura in sacramentum carnis et sanguinis ejus ineffabili Spiritus transfertur sanctificatione: sicque corpus et sanguis illius non infidelium manibus ad perniciem ipsorum funditur et occiditur, sed fidelium ore suam sumitur in salutem.“ Item Eusebius Emissenus (hom. 5): „Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis nostris et sideribus illaturus, necessarium erat, ut nobis in hac die sacramentum corporis et sanguinis sui consecraret, ut coleretur jugiter per mysterium, quod semel offerebatur in pretium; ut quia quotidiana et indefessa currebat pro hominum salute redemptio, perpetua etiam esset redemptionis

oblatio, et perennis illa victima viveret in memoria, et semper praesens esset in gratia.“ Item Augustinus in sermone de quarta feria (cap. 4): „Si sanguinem Christi tota cum reverentia percipis, cognosces per illum tua tibi dimitti peccata.“ Item in eodem (cap. 6): „Tu, anima christiana, vide ne deseras mensam sponsi tui, ut pulchra permaneas. Carnes ejus quotidie manducabis, ut vitam aeternam habeas, et sanguinem ejus potabis.“

115. Quotidianam igitur Christi immolationem peccatorum remissioni, vitae aeternae adeptioni necessariam, et sufficientem nobis adstruximus. Ipsi autem Christo non supplicio passionis vel occisionis esse molestam, sed quadam ipsius passionis imaginatione nobis utilem ad memoriam concitandam et devotionem augendam et imitationem provocandam ostendimus. Cur enim beatus Ambrosius (Joan. Chrysost.) ad recordationem mortis ejus hostiam Christi quotidie offerri diceret, et nostrum sacrificium exemplum illius sacrificii, si tantis beneficiis nos vellet esse ingratos et non magis devotione et imitatione nostra tantae gratiae esse obnoxios? Sed tamen quia consacramentales et concorporales sumus Chri-

sto, licet non vera, sed imaginaria passione in seipso immoletur, vera tamen et non imaginaria passione in membris suis immolatur, quando nos, qui in memoriam passionis suae sacramentum tantae suae pietatis agimus sacrificando ipsum, flendo et cor nostrum vera compunctione atterendo, mortem tam pii et dilecti Domini et patris annunciamus. Sicut enim cum Petrus diceret: Domine, quo vadis? Christus respondit[1]): Venio Romam iterum crucifigi, vel sicut Paulus ait: Suppleo ea, quae desunt passionum Christi in carne mea (Coloss. 1, 24): ita et omnibus membris suis compatitur, ut et sibi compatientibus conregnare facilius credatur, quia revera dignabitur eos esse participes suae gloriae, quorum non dedignatur esse particeps aerumnae. Cum enim vinum pro Christo[2]), aqua sacrificetur pro populo et utrumque unus sanguis fiat, quid nisi capi-

---

[1]) *Christus respondit.* Secundum piam traditionem haec Christus dixit occurrens Petro, cum hic Romae discipulorum hortatu se persecutioni subduceret.

[2]) *Cum enim vinum pro Christo.* Cf. de his s. Cyprianum in ep. ad Caecilium 63. in nostra ed. 17. n. 13. Scil. vinum adhibetur in hoc sacrificio, quia aptum sanguinis symbolum, aqua vero, ut s.

tis et membrorum inde compassione et morte unitatem significat? Unde Augustinus in lib. 10. de civitate Dei (c. 20): „Hujus rei sacramentum, quotidianum voluit Ecclesiae esse sacrificium, quae cum capitis ipsius corpus sit, seipsam per ipsum discit offerre.“ Non enim potest corpus crucifixi esse, qui crucifixus non est. Unde Apostolus: *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Galat. 6, 14). Unde Gregorius in Dialogorum libro 4. (c. 59): „Qui passionis dominicae mysteria celebramus, debemus imitari, quod agimus. Tunc ergo vere pro nobis Deo hostia erit, cum nos ipsos hostiam fecerimus.“ Item Ambrosius in libro de sacramentis: „Quia crucis ipsius signatus es forma, ab ipsius passione accepisti signaculum atque similitudinem, ut ad ipsius formam resurgas, ipsius vivas figura, qui peccato crucifixus est et Deo vivit.“

116. Quia igitur beneficiis et exemplis tam eximium, tamque utile nobis est corporis Christi sacramentum, videamus ne nobis tantam gratiam aliquis error supplantet,

---

Cyprianus quoque docet, ad significandum populum. Infusione vero aquae in vinum conjunctio adumbratur corporis, quod sumus nos, cum Christo capite,

sed potius ipsa fidei veritās, sicut certos ad ea, quae exhibet, sic fortes constituat ad ea, quae monet. Infirmi enim, qui circumferuntur omni vento doctrinae, statim ut audiunt quae ignorant, de fidei veritate dubitant, quos, quantum possumus, Deo annuente, sanare studeamus. Quia enim sacramentum est figura veritatis Christi, et in figura sacramenti fit figura imaginariae actionis sacrificii, in tot figuris veritatem latere titubant, maxime cum dicatur Christus semel immolari in seipso, et quotidie in sacramento, quasi verus intelligi debeat, cum dicitur in seipso, et non verus, sed imaginarius in sacramento. Sed sciendum, quia Christus immolari dicitur in seipso, id est in humana forma, et in sacramento, id est in panis et vini forma; non quin tam vere hic immoletur in seipso quantum ad substantiam, sicut ibi, sed ut notet hic et ibi diversam ejusdem substantiae formam.

CAPUT XVII.

Quod dupliciter vel tripliciter dicitur corpus Christi.

117. Hac de causa etiam sancti de corpore et sanguine Domini varie loquuntur, sed non contrarie, adeo ut beatus Hierony-

mus illud dupliciter, Augustinus autem tripliciter adstruat accipi debere. In quo ne sibi vel aliis sanctis dissentire videantur. quomodo corpus Christi duplex credendum sit videamus.

118. Ait Hieronymus in epistolam ad Ephesios (lib. 1. c. 1): „Dupliciter sanguis Christi et caro intelligitur, vel spiritualis illa atque divina, de qua ipse ait: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus*; et: *Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam aeternam:* vel caro illa, quãe crucifixa est, et sanguis, qui militis effusus est lancea.“ Quod non dixisse quantum ad duplicem substantiam credendus est, sed quantum ad duplicem ejusdem substãntiae formam, qua nunc in humana, nunc in panis et vini intelligitur forma. Quod Augustinus apertius ostendit, qui cum tertium modum corporis Christi dixisset Ecclesiam, de eodem duplici corpore, unde Hieronymus, ita disseruit: „Corpus Christi est et illud mysticum, quod ex substantia panis et vini per Spiritum sanctum consecratur.“ Et addidit: „Ceterum illud corpus, quod natum est ex Maria virgine, in quod illud transfertur, etc.“ Quod istud per consecrationem altaris in illud transferri et converti dicit, nota

eandem substantiam. Quod autem discernit dicens, hoc vel illud, facit, ut dictum est, secundum diversam formam. Quam substantiae identitatem perfecte subinnuens, ait de tertio corpore Christi, quod est Ecclesia. Ad quem, si recte communicamus, mentem dirigimus, ut nos corpus ejus ex ipso et ab ipso carnem ipsius illo manente integro sumamus. Cum enim carnem ipsius ex ipso nos monet ab ipso sumere, quid nisi dantem et donum idem significat esse? Et addidit: „Quae nimirum caro ipsa est, et fructus ipsius carnis, ut idem semper maneat, et universos, qui sunt in corpore, pascat.“ Hoc corpus dicit Eusebius sideribus illatum, coli jugiter a nobis per mysterium. De hoc sacerdos in fine cujusdam missae orat, ut quod nos specie gerimus, rerum veritate capiamus; idem quidem notantes in substantia, diversum in forma. Quam suam duplicitatem in coena ipse Christus ostendit, cum ipse in humana forma praesens seipsum in sacramento discipulis exhibuit. Hanc duplicitatem non substantiae, sed formae, sancti notaverunt, quoties de corpore Christi ipsum non ipsum dixerunt, ut ipsum secundum substantiam, non ipsum sit secundum formam.

119. Cum igitur corpus Christi in humana forma, corpus Christi in sacramento, corpus Christi Ecclesia tripliciter dicatur, his qui in sacris Scripturis hoc discernere nequeunt, magna confusio nascitur, ut quod de uno corpore Christi dicitur, de alio dictum esse credatur.

120. Est et alia item confusio[1]); quia, cum corpus Christi tripliciter dicatur, cor-

---

[1]) *Est et alia confusio.* Aliorum confusionem aperit. Aliqui enim audientes corpus Christi dici sacramentum, mysterium, ad ipsum corpus Christi, prout in eucharistia est praesens, transferunt quod est proprium specierum scil. esse signum et symbolum, et quia signum distinguitur a re, cujus est signum, inferunt, corpus Christi eucharisticum aliud esse a corpore Christi in forma humana seu a corpore Christi extra sacramentum existenti. Jam vero contra hos advertit Algerus primo, sacramentum seu species eucharisticas, si dicuntur corpus Christi, *nuncupative* tantum dici corpus Christi, „eo scil. locutionis modo, quo res significans solet rei significatae vocabulo nuncupari.“ Hoc modo eucharistiae sacramentum seu elementum visibile, quo constituitur formaliter signum visibile, proprie non est corpus Christi, licet ita per metonymiae figuram appellari possit, proprie vero continet corpus Christi, et hoc sensu videtur explicandus locus ille Facundi Hermianensis l. 9. c. 5, quo tantopere abutuntur sacramentarii, ubi scribit: „Sacramentum adoptionis suscipere dignatus est Christus, et quando circum-

pori Christi in altari panis et vini attribuunt sacramentum, ipsumque corpus Christi in altari sacramentum faciunt corporis Chri-

---

cisus est et quando baptizatus est. Et potest sacramentum adoptionis adoptio nuncupari (licet formaliter ea non sit, quam tamen vere continet et confert), sicut sacramentum (elementum eucharistiae visibile, quo formaliter constituitur signum et hinc sacramentum) corporis et sanguinis ejus, quod est in pane et in poculo consecrato, corpus ejus et sanguinem dicimus, non quod proprie corpus ejus sit panis et poculum sanguis, sed *quod in se mysteria corporis sanguinisque contineat* (quo nihil verius, cum species eucharisticae non sit ipsum corpus, sed illud contineant). Hinc et ipse Dominus benedictum panem et calicem, quem discipulis tradidit, corpus et sanguinem suum vocavit.« Fatendum tamen est hoc sensu rarius sacramentum eucharistiae dici corpus Christi: fere semper cum ita appellatur, corpus Christi dicitur, quia illud continet, ratione partis seu elementi potioris; sacramenti enim nomen non ita praecisive sed *plene* accipitur, prout est synthesis ex speciebus panis et vini et corpore et sanguine Christi, a quo tamquam ab elemento praecipuo denominatur corpus et sanguis Christi. Capite seq. ostendit dein Algerus, quod quamvis ratio sacramenti in primis conveniat speciebus panis et vini, et hoc sensu sacramentum differat a corpore, cujus est sacramentum, tribui tamen eam posse etiam ipsi corpori Christi sub speciebus contento et eisdem quasi velato, quin tamen sequatur, aliud esse corpus in panis et vini forma a corpore Christi in coelo seu in humana forma exsistenti.

sti in humana forma. Dum ergo forma panis et vini sacramentum corporis Christi in altari, et ipsum corpus Christi in altari sacramentum dicitur humani corporis Christi, quod ipsum est, non idem ipsum esse contendunt, sed hoc quasi diversum ab illo constituunt. Dicet enim aliquis: Illud in altari, quod tu asseris esse verum corpus Christi, in sacris literis appellatur species, similitudo, figura, signum, mysterium, sacramentum. Haec autem vocabula ad aliquid sunt, nulla vero, quae ad aliquid sunt, possunt esse id quod sunt ea, ad quae referuntur: non est igitur sacramentum corpus Christi. Et sic de ceteris vocabulis.

121. Verum his vocabulis in nullo praejudicatur fidei, qua credimus, et veritati quam tenemus. Ut enim superius dictum est, quantum ad visibile sacramentum, species et similitudo illarum rerum sunt nomina, quae ante fuerunt, panis scilicet et vini, non corporis Christi; corpus vero et sanguis Christi vocantur nuncupative eo locutionis modo, quo res significans solet rei significatae vocabulo nuncupari. Unde Augustinus in libro locutionum Genes. 40, 12. n. 143: „Locutio notanda est, ubi aliqua significantia earum rerum quas significant

nomine appellantur: inde est quod ait Apostolus: *Petra autem erat Christus* (1. Cor. 10, 4), non ait: Petra significabat Christum."

CAPUT XVIII.

Quod invisibile corpus Christi in sacramento sacramentum sit visibilis corporis Christi in humana forma, verum veri, idem ejusdem.

122. Et hoc quidem sacramentum vel figura, diversa est a re sua, ut res visibilis ab invisibili, ut supra dictum est. Sed tamen non juste quisquam movebitur, si etiam eadem vera caro, idemque sanguis Christi sui ipsorum sacramenta existant, secundum aliud atque aliud accepta, imaginaria panis fractione et sanguinis de calice effusione, ita repraesentando veram fractionem corporis sui et effusionem sanguinis in passione: verbi gratia, sicut ego senex balbutiendo et reptando et alia puerilia mea imaginando repraesentarem me puerum, non alium tamen, sed me ipsum, essemque ego ipse figura et figuratus: actio tamen, qua meipsum repraesentarem in me sene, esset imaginaria illius, quae in me puero fuisset vera. Sed et Christus post resurrectionem suam diversa actione diversaque temporum ratione sui ipsius typum gessit et figuram. Ut enim ait Augustinus

apparens duobus discipulis, dum finxit se longius ire, significavit se post paucos dies ascensurum in coelum, quod iter longius est remotum a communi hominum vita. Christus itaque longius sese ire fingens, sacramentum est Christi ascendentis in coelum. Idem ejusdem, nec tamen usquequaque ejusdem. Idem namque verus Christus et fingens et ascendens: verumtamen aliud est figmentum terreni itineris, aliud est veritas in coelum ascendentis.

123. Nec aliquis ita desipit, ut propterea neget fingentem se longius ire esse verum Christum, quia figmento longioris itineris significat se verum Christum in coelum ascensurum. Ne ergo in re tanta fide rudes titubent, divina gratia aspirante, quid de hac re sentiendum sit, sanctorum auctoritates ostendent, ut corporis Christi in sācramento sacramentum significans et significatum in panis et vini forma, itemque in hominis forma substantialiter et vere unum eundemque Christum credant esse.

124. Et de sacramento quidem panis et vini, quod significet et sit nuncupative corpus Christi, superius dictum est. Quod vero verum corpus Christi invisibile post resurrectionem sit sacramentum visibilis corpo-

ris Christi, in passione scilicet sui ipsius, testatur Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: „Caro ejus est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus, et sanguis ejus, quem sub vini specie et sapore potamus: caro videlicet carnis, et sanguis sacramentum sanguinis. Carne et sanguine utroque invisibili, intelligibili, spirituali, significatur corpus visibile Domini nostri Jesu Christi et palpabile, plenum gratia omnium virtutum et divina majestate.“

125. Item in eodem: „Sicut ergo coelestis panis, qui vere Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, cum revera sit sacramentum corporis Christi, illius videlicet, quod visibile, palpabile, mortale, in cruce positum est: vocaturque ipsa carnis immolatio, quae sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non in rei veritate, sed significante mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptisma intelligitur, fides est.“ Unde item beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium (98. n. 9): „Nonne semel immolatus est Christus in seipso? Et tamen in sacramento non solum per omnes Paschae solemnitates, sed omni die populis immolatur; nec utique mentitur qui interrogatus, eum responderit immolari. Si enim sacra-

menta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut enim secundum quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est."

126. In quo notandum est, immolationem, quam non rei veritate dixit fieri, sola similitudine sacramenti veram immolationem Christi repraesentantis, mortem, passionem, crucifixionem, ipso mysterio significante debere intelligi: sicque baptisma, quod est sacramentum fidei, non in rei veritate, sed sola similitudine fidem dici. Quod vero veram carnem Christi [1]) suo modo corpus Christi dixit vocari, cum revera sui ipsius

[1]) *Quod vero veram carnem Christi.* Haec subobscura sunt. Sensus videtur esse: Cum Augustinus veram carnem Christi i. e. coelestem panem, eucharistiam (cf. supra Augustini verba) *suo modo* corpus Christi vocavit, cum revera caro Christi in eucharistia sit sui ipsius sacramentum (cf. supra n. 124), hoc non ita intelligendum est, quasi non vere sit corpus Christi, *sed suo modo* i. e. sibi singulariter proprio, scil. caro Christi in eucharistia est corpus et verum corpus Christi, sed in statu plane diverso a statu corporum naturalium.

sacramentum sit, non ita intelligendum est, quasi non vere dicatur corpus Christi, sed suo modo, id est sibi singulariter proprio; quia, cum omne corpus sit visibile atque palpabile, solum corpus Christi post resurrectionem mutata natura non substantia non est corporale, sed spirituale et invisibile, ut dictum est superius. Quod vero dixit ad Bonifacium: „Sicut sacramentum corporis Christi secundum quendam modum corpus Christi est, ita sacramentum fidei fides est;“ intelligendum est de forma panis et vini, quae non vere, sed figurate et nuncupative dicitur corpus Christi. Quia igitur Augustinus ad comprobandum, quod sacramentum fidei fides diceretur, duas similitudines dedit: unam actualis sacramenti, immolationis scilicet imaginariae, alteram vero realis, formae scilicet panis et vini, ut, sicut immolatio imaginaria figurate vocatur mors et crucifixio Christi, et sicut forma panis et vini[1]) figurate vocatur corpus Christi, sic sacra-

---

[1]) *Forma panis et vini* i. e. species panis et vini. — *Duas similitudines dedit, unam actualis sacramenti* seu ex ritu, quo eucharistia celebratur, *alteram vero realis* ex elemento visibili, quo constat eucharistia, derivatam, seu ex speciebus panis et vini (cf. cap. 19).

mentum fidei, scilicet baptisma, figurate vocetur fides. Notandum quod in altera harum similitudinum coelestem panem, qui vere Christi caro est, non communi, sed suo et quasi proprio modo corpus Christi vocari dixit, quia scilicet corpus illud non corporale, sed spirituale et divinum prae omnibus corporibus singulariter vidit (*al.* vivit). In altera autem sacramentum corporis Christi, id est formam panis absolute *secundum quendam modum* corpus Christi dixit, quia communi figura non existentium quod dicuntur, illud dici corpus Christi notavit. Quod autem invisibile corpus Christi sacramentum visibilis corporis Christi dixit, intelligibiliter tantum per exteriorem aliquam actionem, et non sensualiter accipiendum est.

Quomodo enim more ceterorum sacramentorum visibilium, id quod videri non potest, rei visibilis esse poterit signum, nisi per exterioris alicujus actionis circa se imaginem?

CAPUT XIX.

Quod sacramentum duobus modis significat, vel sua ex se similitudine, vel alicujus actionis erga se.

127. Quia itaque de tertio corpore Christi, quod est Ecclesia, superius satis dictum

est, quia scilicet consacramentalis est capiti suo Christo, et ut caput et membra unum corpus cum ipso est per gratiam, aliud tamen per substantiam, quot modis sacramenta suis rebus similentur, et eas significent in triplici corpore Christi videamus.

128. Duobus enim modis id facere videntur, scilicet vel sua ex se similitudine, vel alicujus exterioris actionis circa se[1]). Sua ex se similitudine sacramentum significat, sicut cum Dominus dicit: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus*; et: *Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi* (Joan. 6, 55); quia, sicut cibus et potus temporalem vitam, sic ipse dat aeternam. Unde ait: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum* (*ibid.*). Et merito. Si enim tanta vis est in cibo, qui non vivit,

---

[1]) Varias specierum sacramentalium significationes explicat. Eo ipso quod sunt species panis, qui est cibus, et vini, quod est potus, significant Christum, qui est verus panis vitae alens nos ad vitam aeternam, seu ejus carnem, quae est vere cibus, et sanguinem, qui est vere potus (Joan. 6, 55). Quatenus panis pluribus tritici granis constat, significant species panis (secundario) corpus Christi mysticum, unitatem Ecclesiae, ut passim Augustinus docet.

nec manet, ut labentem vitam hujus temporis foveat et retineat quamdiu Deo placuerit, quanto magis Christus cibus vivens immortaliter vitam aeternam conferre credendus est, quibus sibi placuerit? Magis enim credendus est vitam conferre, qui vitam in se habet et vita est, quam qui non habet. Cum enim sit via, et veritas, et vita, corpus ejus nobis *viaticum* est, ne moriamur et deficiamus in via, sed perducamur ad vitam; *veritas* est, ne ejus promissionibus fallamur; *vita* est, ut ea in perventione feliciter fruamur. In hac ergo mortali vita immortali cibo vitae nos pascit, ne in aeternum moriamur.

129. Nec solum sua ex se similitudine, cibi et potus nomine et specie significari se voluit vitām aeternam, sed etiam ex pānis et vini similitudine significari voluit aliud corpus suum, id est Ecclesiam. Unde Augustinus in sermone de sacramentis fidelium feria 2. Paschae: „Quia passus est pro nobis, commendavit nobis in isto sacramento corpus et sanguinem suum, quod etiam fecit nos ipsos. Nam et nos corpus ipsius facti sumus, et misericordia ipsius quod accipimus, ipsi sumus.“ Et post pauca: „Ad aquam venistis, conspersi estis, panis do-

minicus facti estis. Quomodo unum videtis esse quod factum est, sic unum estote vos diligendo vos.“ Item in sermone 26. super Joannem n. 15: „Hunc itaque cibum et potum, societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est Ecclesia.“ Et post pauca: „Hujus rei sacramentum, id est unitatis corporis et sanguinis Christi, de mensa dominica sumitur, quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium; res vero ipsa, cujus sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunque ejus particeps fuerit.... Cum enim cibo et potu id appetant homines, ut non esuriant neque sitiant, hoc veraciter non praestat nisi iste cibus et potus, qui eos a quibus sumitur, immortales facit, id est ipsa societas sanctorum, ubi pax erit et unitas plena atque perfecta. Propterea quippe Dominus corpus et sanguinem suum in eis rebus commendavit, quae ad unum aliquid rediguntur ex multis.“ Namque aliud in unum ex multis granis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confluit. Ecclesiasticam societatem, cibum et potum ac panem dominicum dixit, tum quia vere satiat in aeterna beatitudine, tum quia multos in unum redigit vera charitate: quam societatem qui vere acceperit, non potest

privari aeterna salute. Quia ergo sacramentum corporis Christi ipsum Christum, vel ejus Ecclesiam sua ex se similitudine signat, videamus si similitudine alicujus exterioris actionis circa se idem faciat.

130. Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: „Dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam dominici corporis in cruce immolatio ejusque sanguinis de latere effusio designatur? Ideo etiam ipse corpus suum fregit et tradidit, ut signaret, quod sponte sua in passione se frangeret et traderet pro nobis, qui solus potestatem habebat ponendi animam suam: quod etiam in altari vice sua imitantur sacerdotes, ut idem repraesentent[1]), id est corpus Christi, sacramentum Christi et Ecclesiae per exteriorem actionem.“ Ait Sergius papa[2]): Triforme est corpus Domini, pars oblatae in calicem

---

[1]) *Ut idem repraesentent i. e. corpus Christi*, scil. quod factum est in corpore Christi repraesentetur per exteriorem actionem in sacramento. Verba (apocrypha) Sergii, quae mox sequuntur, explicationem minus commodam et verosimilem exhibent.

[2]) Apud Gratian., dist. 2. c. 22, t. 1. p. 455. ed. Pithoeor. Paris 1687. Est apocryphum.

missa corpus Christi, quod jam resurrexit, monstrat; pars comesta, ambulans adhuc super terram; pars in altari usque ad finem missae remanens, corpus jacens in sepulcro, quia usque ad finem seculi corpora sanctorum in sepulcris erunt.“ Item Julius papa in decretis episcopis per Aegyptum missis [1]): „Calix dominicus, juxta canonum praeceptum, vino et aqua permixtus debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Ergo cum in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei, in quem credit, copulatur et jungitur: quae copulatio et conjunctio aquae et vini sic miscetur in calice Domini, ut mixtio illa non possit separari. Nam si vinum quis tantummodo offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis; si vero aquam solam, plebs incipit esse sine Christo.“ Sciendum tamen, quia licet prius mystice vinum et aqua misceatur, post consecrationem tamen nonnisi sanguis bibitur, quia prius per aquam baptismatis renati, postmodum non solum

[1]) Falso adscribitur Julio apud Gratianum, can. 7. de consecr., dist. 2. Referendum est ad conc. Bracar., ann. 675, imo ad s. Cyprianum, quem cf. opusc. 21, 208.

concorporales, sed et consanguinei Christo spiritualiter efficimur. Ad signandum autem Christum, vinum, et ad signandum populum aqua miscetur, quia etsi vinum de aqua, dignius tamen per vitem[1]), et Christus de carne nostra per Mariam generatur, et potentius ad reficiendum et inebriandum quam aqua invenitur, quia calix Domini inebrians, quam praeclarus est (Ps. 22, 5), dum sui amoris fervore mens debriata omnium terrenorum obliviscitur? Unde etiam inusitato et stupendo miraculo postquam spiritum emisit, de latere Christi sanguis et aqua contra naturam manavit, ut regenerationis et redemptionis unum nostrae salutis opus esse mystice signaret, dum hoc duplici sacramento unum corpus Christi et Ecclesiae per Spiritum sanctum conformaret. Unde et tria sunt, quae Christo testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis (1. Joan. 5, 7); quia et mirum fuit mortales de coelo secundum promissionem Christi Spiritum sanctum accipere, et mortuum more viventis non saniem, sed sanguinem; imo supra

---

[1]) *Etsi vinum de aqua, dignius tamen*, nobilius et efficacius quam aqua est vinum per virtutem et vim vitis.

morem vivorum et mortuorum cum sanguine aquam de vulnere lateris fundere: quod tamen sicut miraculum, sic constat fuisse et mysterium.

131. Sed quid curram per singula? Quidquid fit in officio missae, sacramentum est Christi et Ecclesiae. Unde et Augustinus in libro de trinitate: „Quia morte Domini liberati sumus, hujus rei memores in edendo et bibendo carnem et sanguinem, quae pro nobis oblata sunt, significamus.“ Quod enim corpus Christi in sacramento manibus fidelium tenetur, frangitur, dentibus atteritur, et ipsis incorporatur, significat eum in passione manibus impiorum tentum, et usque ad mortem fractum, et propter nostra scelera attritum; Ecclesiam vero, corpus suum scilicet, hujus suae passionis imitatione sibi incorporatam et conformatam. Quod ipsi Christo jam immortali et incorruptibili facto nullus putet esse indignum, si fidelium devotio hoc sibi in sacramento repraesentet ad dominicae passionis imitationem, quod ipse dominus passurus fieri praecepit ad suam commemorationem: ut tantae rei memoria excitata, praesentiaeque divinae auxilio et exemplo roborata, velit et possit per ipsius gratiam, quod nullatenus praesumit

per suae fragilitatis naturam. Quod enim in Christi corpore permissum est malis ad suam damnationem, nec ignominiosum visum est Deo Patri propter nostram salutem, multo magis ipsi placitum et gloriosum est, ut fidelium suorum manibus devote in sacramento frangatur, dentibus atteratur, sicut ipse praecepit, in suam commemorationem, non in veritate quidem passionis, crucifixionis, mortis, ut supra dictum est, sed significante mysterio, ut ipse quidem fractus et attritus integer permaneat, et redemptionis suae gratia omnibus divisa proficiat. Quod ut certius innotescat fidelibus, Berengarii andegavensis haeretici confessio, quam de hujus rei catholica fide scripsit, et Romae praesente Nicolao papa II. (an. 1059. Labbe, IX, 1050), coram 113 episcopis jurejurando firmavit, ad medium deferatur.

132. „Ego Berengarius, indignus ecclesiae Sancti Mauritii andegavensis diaconus, cognoscens veram, catholicam et apostolicam fidem, anathematizo omnem haeresim, praecipue eam, de qua hactenus infamatus sum, quae adstruere conatur panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum et non verum corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Chri-

sti esse, nec posse sensualiter[1]) nisi in sacramento solo, manibus sacerdotum tractari,

---

[1]) *Nec posse sensualiter nisi in sacramento.* Cum Berengarius realem corporis Christi sub panis speciebus praesentiam praefracte negaret, negare etiam debuit sacerdotes corpus Christi vere in manus accipere, fideles illud vere suscipere etc. Cum autem patres, imo fideles omnes ita communiter loquerentur, affirmabat, haec tantum de corpore Christi dici posse, quatenus eucharistia est illius signum et ea quae de signo dicuntur quadantenus (sacramentaliter) in rem significatam redundant vel ad illam transferri possunt. Ut vero omne effugium et aequivocatio excluderetur, hanc fidei professionem selegit Ecclesia ac Berengario proposuit subscribendam, in qua clare realis et substantialis praesentia affirmatur, vi cujus quod circa species fit, tribuitur ipsi corpori, quatenus cum illis unum sacramentum et unum totum constituit. Sensus enim proprius harum locutionum est, substantiam, quae subest accidentibus ut objecto immediato visus, tactus, fractionis et quae cum his accidentibus unum sacramentum constituit, esse non aliam quam ipsum Christi corpus. Cum ergo *unus* esset hujus professionis scopus, realem corporis Christi *citra ambiguitatem* statuere *praesentiam*, quam Berengarius negavit, non ita urgeri debent hae locutiones *corpus Christi frangi, fidelium dentibus atteri*, ac si ipsum corpus Christi in se dentibus fidelium attereretur, cum Ecclesia toties docuerit, corpus Christi modo esse gloriosum, impassibile nullique corruptioni obnoxium. Sunt proinde haec ita intelligenda ut cum dicitur de Spiritu s. certe indivisibili eum in linguarum specie in Apo-

vel frangi, vel fidelium dentibus atteri. Consentio autem sanctae romanae Ecclesiae et apostolicae sedi, et ore et corde profiteor de sacramentis dominicae mensae eandem me fidem tenere, quam dominus et venerabilis papa Nicolaus, et haec sancta synodus auctoritate evangelica et apostolica tenendam tradidit, mihique firmavit, scilicet panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et verum sanguinem Domini nostri Jesu Christi esse, et sensualiter non solum in sacramento, sed et in veritate manibus sacerdotum tractari, frangi, et fidelium dentibus atteri; jurans per sanctam homousion trinitatem, et per haec sacrosancta Christi Evangelia, etc.“

---

stolos effundi ac inter eos distribui, ut jam advertit Dionysius alex. vel quicunque est auctor ep. ad Paulum samosatenum (Opp. Dionys. al. ed. Sim. de Magistris p. 233—237), scil. id quod speciebus, quae dentibus atteruntur, subest, non esse amplius panis substantiam, sed ipsum Christi corpus.

CAPUT XX.

Quia in sacrificio est sacramentum corporale, et corpus spirituale, duae sunt etiam ejus comestiones, una corporalis, altera spiritualis; et boni quidem duabus comestionibus sumunt corpus Christi, mali tantum una.

133. Quia igitur assertione Berengarii haeretici in sancta synodo panis et vinum post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguis Domini est, quod etiam Augustinus modis omnibus approbare contendit, sacrificium scil. Ecclesiae duobus confici duobusque constare, visibili elementorum specie et invisibili Christi carne et sanguine, sacramento scilicet et re sacramenti: secundum haec duo sunt etiam duae comestiones corporis Christi in Ecclesia, una corporalis, altera spiritualis; una fit ore, altera fit corde. Quarum corporalis communis est bonis et malis; his ad salutem, illis ad judicium, spiritualis autem tantum bonis.

134. Et corporali quidem ore corporaliter manducamus et bibimus, quoties de altari dominico ipsum dominicum corpus substantialiter per manum sacerdotis in sacramento panis et vini accipimus; corde vero spiritualiter comedimus et bibimus, quoties,

ut ait beatus Augustinus, hoc quod pro salute nostra Filius Dei in cruce pependit in memoria recondimus; et non solum ad hujus rei commemorationem, sed etiam ad imitationem crucifigendo carnem nostram cum vitiis et concupiscentiis, nosipsos accendimus. De corporali comestione ipse Dominus ait: *Accipite et comedite; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Bibite, hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur* (Matth. 26, 26). Item Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit* (1. Cor. 11, 29). De spirituali vero comestione ait Augustinus in serm. 26. super Joannem n. 11: „Panem coelestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate.“ Et post pauca, utramque etiam comestionem discernens, subjecit: „*Hic est panis de coelo descendens, ut si quis ex eo manducaverit, non moriatur* (Joan. 6, 50). Sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum, qui manducat intus, non foris, qui manducat corde, non qui premit dente.“ Item idem in libro de verbis Domini (s. 131. n. 1): „Tunc autem vita erit unicuique corpus et sanguis Domini, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritua-

liter manducetur, spiritualiter bibatur.“ Item Gregorius in Homilia Paschali (lib. 2. h. 22. n. 7): „Sanguis agni super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur. In utroque enim poste Agni sanguis est positus, quando sacramentum passionis illius cum ore ad redemptionem sumitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur.“

CAPUT XXI.

Quod sicut nec minus a malo, nec magis a bono sacerdote consecratur veritas corporis Christi; sic nec minus a malo, nec magis a quolibet bono sumitur quantum ad substantiam.

135. Quamvis igitur spiritualis comestio corporis Christi prior et dignior sit quam corporalis, quia illa tantum bonis, haec autem communis est et bonis et malis, cum utraque tamen sit ad salutem necessaria, et quantum ad substantiam dominici corporis, vera; videtur quaerendum cur B. Augustinus dixerit, quia tunc erit unicuique vita corpus Christi, si in ipsa veritate spiritualiter manducetur; quasi non in ipsa veritate corporaliter sumatur, et mali qui corpus Christi sacramento tenus tantum sumunt,

non verum illud sumant, quia non spiritualiter illud capiunt. Unde etiam aliqui errantes Christum a sacramento suo separari autumant, ita ut malos purum sacramentum et non corpus Christi sumere adstruant, et ipsum Judam proditorem quibusdam sanctorum auctoritatibus contendant in coena Domini communioni corporis Christi non interfuisse, quasi corpus Christi non possit nisi qui incorporatur Christo vere sumere.

136. Propositis itaque his, quibus suum concipere videntur errorem, nos, Deo volente, subsequenter liberius adstruemus ipsam veritatem, qua scilicet bonos vere omnino credamus corpus Christi sumere; malos autem vere quidem quantum ad substantiam, et non vere quantum ad effectus gratiam.

137. Ait Augustinus in serm. 27. super Joannem (n. 10): „Carnem Christi et sanguinem non edamus tantum in sacramento, quod et multi mali, sed usque ad participationem Spiritus, ut in corpore Domini tamquam membra maneamus, ut ejus Spiritu vegetemur.“ Item idem in libro Sententiarum Prosperi: „Escam vitae accipit, aeternitatis poculum bibit, qui in Christo manet, et cujus habitator est Christus. Nam qui discordat a Christo, nec carnem Christi

manducat, nec sanguinem bibit, etiamsi tantae rei sacramentum ad judicium suae praesumptionis quotidie indifferenter accipiat.“ Ecce malos carnem Christi tantum in sacramento quasi non vere, sed tantum figurate sumere; itemque eos, etiamsi sacramentum accipiant, carnem Christi non manducare, adstruere videtur; quod tamen non dicit quantum ad substantialem corporis Christi veritatem, quam licet indigni ad judicium suum, vere tamen sumunt, sed quantum ad gratiae sacramenti virtutem, quam negligunt. Sed iterum B. Hilarium Pictaviensem in expositione super Matthaeum (cap. 30), quasi testem hujus rei faciunt, qui manifeste videtur asserere, a Domino Judam a tanti sacramenti communione exclusum, quia indignum. Ideoque eum non potuisse bibere sanguinem Christi in mysterio, quia eum non erat bibiturus in regno. Dicit enim ita: „Post quae Judas proditor indicatur, sine quo Pascha accepto calice et fracto pane conficitur. Dignus enim aeternorum sacramentorum communione non fuerat, quia aeternae vitae indignus erat. Nam discessisse statim hinc intelligitur, quod cum turbis reversus ostenditur. Neque sane cum eo bibere poterat in mysterio, qui non

erat bibiturus in regno, cum universos tunc bibentes ex vitis istius fructu bibituros secum postea polliceretur."

138. Si itaque Augustinus ita vere et non vere a sacramento malos removisse, et Hilarium ita ipsum Judam a communione exclusisse ostenderimus, ut sibi ipsis vel aliis sanctis non sint contrarii, manifestum erit, Deo volente, quia mali corpus Christi sumunt, vere quantum ad substantiam, et non vere quantum ad gratiam. Et prius quidem verba beati Hilarii concorditer cum aliis sanctis exponantur. Sine Juda enim Pascha, id est transitum ad vitam confici dicit, quia spiritualiter ejus particeps non fuit. Unde etiam subjecit: „Dignus enim aeternorum sacramentorum communione non fuerat, quia aeternae vitae indignus erat. Quod ex effectu operis approbat, quia statim post buccellam ad perditionem exivit." Quod se non secundum corporalem et temporalem communionem dixisse, sed secundum spiritualem et aeternam, cujus tantum boni participes sunt ostendit, cum subjungit: „Neque sane cum eo bibere poterat in mysterio, qui non erat bibiturus in regno." Quomodo enim corporaliter corporale cum eo bibere sacramentum non posset, qui eatenus ab ordine

apostolico et suo consortio remotus non fuerat, cum teste Apostolo et ceteris sanctis malos quotidie videamus sumere indifferenter corpus Domini non ad salutem, sed ad judicium? Nisi ergo Judae illa impossibilitas sumendi corpus Domini spiritualiter ascribatur, cum ceteri mali illud corporaliter sumere possint et consueverint, ipsum solum non potuisse quod ceteri possunt, procedere non videtur. Quia ergo tolerabiliter expositum est, Judam a confectione corporis Christi spiritualiter ut indignum abfuisse, si testantibus aliis sanctis corporaliter adfuerit, et ipsum sacramentum ab ipso Domino sumpserit, videamus.

139. Ait Leo papa in sermone (58) de passione Domini (7. cap. 3), cujus initium est: „Scio quidem, dilectissimi“: „Discumbentibus discipulis ad edendam mysticam coenam, cum in Caiphae atrio tractaretur, quomodo Christus occidi posset; ille corporis et sanguinis sui ordinans sacramentum, docebat qualis hostia Deo deberet offerri, ne ab hoc quidem mysterio traditore submoto, ut ostenderetur nulla injuria exasperatus, qui voluntaria erat impietate praescitus.“ Et post pauca: „Cur, infelix Juda, tanta benignitate non uteris? Non apostolici ordinis

honor, non sacramentorum tibi communio denegatur.“ Item Augustinus in serm. 62. n. 3. super Joannem: „Non ut putant quidam negligenter legentes, tunc Judas corpus Christi accepit. Intelligendum est enim, quod jam omnibus eis distribuerat Dominus sacramentum corporis et sanguinis sui, ubi et ipse Judas erat, sicut S. Lucas evidentissime narrat; ac deinde ad hoc ventum est, ubi secundum narrationem Joannis apertissime Dominus per buccellam intinctam atque porrectam suum exprimit traditorem.“

140. Quia igitur Leo traditorem a mysterio corporis Christi non esse submotum, et ipsam sacramentorum communionem non ei fuisse negatam, itemque Augustinus ipsum Judam interfuisse ubi Dominus sacramentum corporis et sanguinis sui omnibus discipulis distribuerat, Luca enim evangelista teste affirmat, videndum est, quomodo Judas et ceteri mali corpus Christi sumere et non sumere intelligantur, ne tanti patres, in quibus erat unus spiritus, non dissensionis, sed pacis, a se dissentire videantur. Quam quaestionem ipse Augustinus in sermone de blasphemia Spiritus sancti tractans, ait (serm. 71, n. 17): „Illud etiam quod ait: *Qui manducat meam carnem, et*

bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo (Joan. 6, 57), quomodo intellecturi sumus? Numquid etiam illos hic poterimus accipere, de quibus dicit Apostolus, quod judicium sibi manducent et bibant, cum ipsam carnem manducent, et ipsum sanguinem bibant? Numquid et Judas magistri venditor et traditor ipsius, quamvis ipsum manibus ejus confectum sacramentum carnis et sanguinis ejus cum ceteris discipulis, sicut apertius Lucas evangelista declarat, manducaret et biberet, mansit in Christo et Christus in eo? Sed profecto est quidam modus manducandi carnem Christi et bibendi sanguinem, quo modo qui manducaverit et biberit in Christo manet, et Christus in eo.“ Item idem in sermone de verbis Evangelii: „Quid est Christum manducare? Non hoc solum est in sacramento corpus ejus accipere. Multi enim indigne accipiunt, de quibus Apostolus ait: *Qui manducat et bibit calicem Domini indigne, judicium sibi manducat et bibit* (1. Cor. 11, 29). Sed quomodo manducandus est Christus? Quomodo ipse dicit: *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo.* Si in me manet et ego in eo, tunc manducat et bibit. Qui

autem in me non manet nec ego in eo, et si accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum.“ Quod non dicitur quidem quasi Christus a sacramento suo propter malitiam alicujus sumentis separetur quantum ad veritatem suae substantiae, sed quantum ad effectum suae gratiae; quia, cum corpus suum det in sacramento, ut perfecta unitate ita incorporetur corpori suo, ut in se maneat tamquam capite suo, et ipse in eo tamquam membro suo, non potest uniri tam mundum caput foedo et putrido membro. Ait enim Augustinus in sermone super Joan. 26. n. 19: „*Qui manducat me, et ipse vivet propter me.* Participatio Filii per unitatem corporis ejus et sanguinis, quod illa manducatio potatioque significat, nos efficit meliores. Vivimus ergo nos propter ipsum manducantes eum, id est ipsum accipientes vitam aeternam, quam non habebamus ex nobis.“ Quamvis autem ista significatio unitatis non compleatur in malis, ut meliores efficiantur et vivant propter Deum, non tamen minus est substantialiter et vere corpus ejus quod sumunt. Unde Augustinus in libro 5. de baptismo (cap. 8): „Sicut Judas, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed bonum

male accipiendo, locum in se diabolo praebuit, sic indigne quisque sumens dominicum sacramentum non efficit, ut quia ipse malus est, malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini et sanguis Domini nihilominus erat etiam illis, de quibus dicebat Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit.*"

141. Quia ergo superius satis adstructum est, quod corpus Christi manducare in veritate substantiae possunt etiam mali, in veritate autem spiritualis gratiae possunt tantummodo boni, cum etiam superius dictum sit, quod corporalia sacramenta sunt quasi quaedam verba, videamus, si in verbis accedat etiam aliqua similitudo ad hanc rem manifestandam sacramentis. Sicut enim verbum est sonus, significans et continens intellectum, ita sacramentum est species panis, significans et continens Christum. Et sicut verbum a quibusdam auditur et intelligitur, et sic omnimodis percipitur, a quibusdam vero auditur, sed non intelligitur, et tunc percipitur quidem exterius aure quantum ad sonum, non etiam interius corde quantum ad intellectum, nec minus tamen continet intellectum, si non intelligitur, quam

habet sonum, si non auditur; sic incredulus vel indignus, ore quidem sumit sacramentum exterius in panis specie, nec tamen interius sumit corde corpus Christi in unitatis et conformitatis veritate; non tamen sacramentum minus est corpus Christi in veritate substantiae, cum qua percipitur etiam a malis, quam cum et veritate substantiae et veritate spiritualis gratiae omnimodo percipitur a bonis.

142. Unde etiam Augustinus in psal. 54. (tract. 27. in Joan. n. 6): „*Verba quae locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.* Intellexistis spiritualiter, spiritus et vita sunt; intellexistis carnaliter, etiam sic illa spiritus et vita sunt; sed tibi non sunt. Spiritualiter intelligite quae locutus sum.“ Sicut ergo verba spiritualiter intellecta et non intellecta, semper spiritus et vita sunt: sic corpus Christi spiritualiter et non spiritualiter sumptum, non minus est in veritate substantiae, quamvis tibi non, quisquis indigne accipis, in veritate gratiae. Quodammodo enim quasi sentis corpus Christi corporali gustu, sed non sapis spirituali affectu. Et pro quanta parte saporem dulcedinis et suavitatis ejus non percipis, corpus Christi tibi non est, quod tamen pro quanta parte

exterius sumere praesumis, corpus Christi non minus est, sicut et verbum non est verbum audienti et non intelligenti, sed tantum sonus, et tamen non minus est verbum.

143. Cum ergo malos corpus Christi vere sumere, ipsumque Judam a summo sacerdote Christo cum ceteris apostolis accepisse sancti testentur, adstructum etiam videtur, non esse nobis noxium, si a nobis vel nobiscum mali male sumant sacramenta, cum Judas ab ipso Christo cum ceteris apostolis acceperit, nec etiam a pravis minus vere confici ipsa sacramenta, cum ipse proditor tanti officii ministerium a summo pontifice accipiens cum ceteris, *hoc facite in meam commemorationem*, audierit. Si enim, sicut ei a Domino injunctum fuerat, corpus Domini confecisset, numquid vere minus ab ipso pravo, quam a quovis bono factum fuisset? Quia enim Judas accusatus et damnatus non fuerat, ideo Christus conscientiam ejus perversam, quamvis sibi notam, damnare noluit, ut nos instrueret, quod aliquorum pravitas, nec conversatione, nec sacramentorum consecratione vel comparticipatione bonis aliquatenus nocere possit.

144. Unde Augustinus in libro de corpore Domini: „Intra catholicam Ecclesiam

in mysterio corporis Christi nihil a bono majus, nihil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris et in virtute Spiritus sancti. Si enim in merito esset sacerdotis, nequaquam ad Christum pertineret.“ Item Augustinus ad Parmenianum libro 2. (cap. 10): „In omnibus quaestionibus intelligendum admonemus, quia scilicet omnia sacramenta cum obsint indigne tractantibus, prosunt tamen per eos digne sumentibus.“ Item Augustinus contra Donatistas: „Communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum.“ Item idem in homiliis suis: „Ut sufferas etiam eum, quem nosti malum, attende Apostolum dicentem: *Unusquisque onus suum portabit* (Galat. 6, 5). Non enim cum illo communicas avaritiam sed Christi mensam. Et quid obest, si communices cum illo mensam Christi? *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit:* sibi, inquit, non tibi.“

145. Quia igitur, ut ait Leo, Judae Dominus nec negavit apostolici ordinis honorem in conficiendis sacramentis, nec communionem in ipsis percipiendis, multum providit Ecclesiae suae, ostendens per hunc

(*alias* hoc) solum innoxiam ei fore malorum praelationem vel conversationem, in quo nisi esset praecisa tanti causa schismatis, multi magis superbe quam religiose calcibus etiam a se repellerent eos, qui apud se minoris esse viderentur aestimationis. Unde Augustinus in sermone 50. super Joannem (n. 10): „Quid voluit Dominus admonere Ecclesiam suam, quando unum perditum inter duodecim habere voluit, nisi ut malos toleremus, ne corpus Christi dividamus? Ecce inter sanctos est Judas, ecce fur est et sacrilegus; talis cum discipulis ad coenam dominicam accessit, conversari cum eis potuit, inquinare eos non potuit."

CAPUT XXII.

Quomodo vere et salubriter sumi possit corpus Christi.

146. Malos quidem male sumere sacramenta, sed tamen vere ostendimus: nunc qualiter boni non solum vere, sed et salubriter sumere valeant, videamus.

147. Ait Clemens papa in epistola sua: „In perceptione corporis et sanguinis Domini magna discretio adhibenda est, Ca-

vendum est enim, ne si nimium in longum differatur, ad perniciem animae pertineat, dicente Domino: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Si vero indiscrete accipiat, timendum est illud, quod ait Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit.* Ideo juxta ejusdem Apostoli vocem: *Probet seipsum homo et sic de pane illo edat, et de calice bibat* (1. Cor. 11, 28), ut videlicet ab operibus carnis purificans corpus animamque suam, praeparet se ad percipiendum tantum sacramentum.“ Item beatus Hilarius[1]): „Si tanta non sunt peccata, ut excommunicetur quis, non se debet a medicina corporis Domini subtrahere. Unde timendum est, ne diu abstractus a corpore Christi alienus remaneat a salute. Qui peccare quievit, communicare non desinat.“ Item Ambrosius (de sacram. l. 4. c. 6): „Si quotiescunque effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum effunditur: qui semper pecco, debeo semper accipere, debeo semper habere medicinam.“

---

[1]) Hilarius papa, apud Gratianum, de consec. dist. 2. can. 15. p. 455.

148. Item beatus Cyprianus (de orat. Domin.): „Eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus.“ Quod distinguens Augustinus scribit ad Januarium (epist. 54. cap. 3): „Dixerit quispiam non quotidie accipiendam eucharistiam, alius affirmet quotidie: faciat unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri praeposuit Zachaeus et ille centurio, cum alter eorum gaudens in domo sua susceperit Dominum, alter dixerit: *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum* (Matth. 8, 8; Luc. 19, 6). Ambo Salvatorem honorificantes, quamvis non uno modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti.“ Item idem alibi: „Quotidie eucharistiae communionem percipere, nec laudo nec vitupero: omnibus tamen diebus dominicis communicandum suadeo et hortor, si tamen mens sine affectu peccandi sit. Nam habentem adhuc voluntatem peccandi, gravari magis dico eucharistiae perceptione, quam purificari. Et ideo quamvis peccato quis mordeatur, peccandi de cetero non habeat voluntatem, et communicaturus satisfaciat lacrymis et orationibus, et confidens de Domini miseratione, accedat ad

eucharistiam intrepidus et securus. Sed de illo hoc dico, quem mortalia peccata non gravant."

149. Quibus sanctorum verbis, magna nobis indicitur bene operandi necessitas, ne corpus Domini indigne sumendo, sumamus judicium, vel sumere cessando, hoc modo etiam alienati a vita, mortis nihilominus incurramus periculum. Necessario enim Agnus sumendus est, ut a vastante angelo protegamur. Sed si tantam medicinam sumere vel non sumere periculum est, quo evademus? Sed ne his angustiis circumventa humana desperet infirmitas, Augustinus unicuique sumendi et non sumendi propriae discretionis relinquit arbitrium, quamvis pro certo a tanta medicina vel peccati pertinacia, vel ipsius sacramenti negligentia subtrahi, magnum salutis sit detrimentum. Non est enim sine magno gratiae privilegio, quod Deus etiam corporaliter humani corporis et cordis uti dignatur diversorio; nec tantum ad hospitandum ut in templo suo, sed ad incorporandum sibi ut membrum capiti suo. Quid enim ad salutem nobis deerit, cum ille qui salus est omnium, nobis unitus fuerit? Non est ergo desperanda invicta Dei gratia, quantamcunque

hostis fraudem, quantamcunque nostram fragilitatem attenderimus, quia vel hostis fraude, vel nostro vitio angustiorem Dei gratiam constituimus, si hostem potentiorem ad nocendum, quam Deum ad liberandum, nos autem habiliores ad labendum, quam ipsum ad stabiliendum crediderimus. Quid vero est, quod ait Apostolus: *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia* (Rom. 5, 20), nisi haec potentior sit ad salvandum, quam illud ad perdendum? Non est ergo metuenda bene operandi necessitas, quibus in Deo tanta ipsius necessitatis est facultas, ut quidquid bene voluerimus, per eum qui omnia potest possimus. Unde etiam B. Hilarius inchoantibus et imperfectis condescendens, ne quis Dei gratia diffidat, consilium dedit, ut qui peccare quievit, communicare non desinat, quamvis eos qui in affectu peccàndi sunt, vel de criminalibus digne non poenituerunt, vel ab his ministris, qui extra Ecclesiam sunt, conscios sumere interdicat auctoritas. Quia igitur sicut magna spe, sic magna discretione sumendum est corpus Domini, cum de perfectis satis superius dictum sit, quod corpus Domini sint et sumant, quia Christus in eis et ipsi in eo maneant, de imperfectis, qui corpus

Christi fieri et sumere volunt, qualiter hoc idonee faciant videamus.

150. Ut ergo de criminaliter peccantibus [1]) sua decreta serventur, quia etiam in Aegypto datus est agnus Israelitis (Exod. 12, 3), sed inde statim exituris, dandus est item Agnus Dei peccatoribus, ut a vastante angelo protegantur, sed deinceps peccatis renunciaturis. In quo quia ab ipsa figura Agni traximus similitudinem, ab ipsa comparemus etiam sumendi discretionem. In una domo agnus comedi, nec inde aliquid efferri praecipitur, quia cum extra Ecclesiam non sit locus veri sacrificii, quantiscunque polleat moribus quis, non rite dat vel sumit Agnum, nisi catholicus, unitatem scilicet Ecclesiae servans, tam fide ne sit haereticus, quam obedientia ne sit schismaticus. Unde Hieronymus in Isaiam (Comm. in Epist. ad Ephes. l. 3. c. 6): „*Etenim pascha nostrum immolatus est Christus* (1. Cor. 5, 7), qui non foris, sed intus et in domo una comeditur.“ Accinctis autem renibus, calceatis

---

[1]) *Ut ergo de criminaliter* i. e. graviter *peccantibus sua decreta serventur* scil. statuta Ecclesia, ac proinde a communione fideles gravium criminum rei arceantur.

pedibus, baculos tenentes, agnum jubemur comedere cum lactucis agrestibus festinantes, ut castitate praecincti, et ne a serpentibus in via hujus seculi mordeamur, exemplis sanctorum patrum munientes gressus actuum nostrorum, virga disciplinae castigantes carnis intemperantiam; comedamus agnum cum lactucis agrestibus, id est amara compunctione plenis, ita cum desiderii fervore festinantes ad patriam. Est enim phase, id est transitus Domini, quo ex hoc mundo transivit ad Patrem: cum quo desidia tardus, et super ollas carnium in seculi Aegypto remoratus, transire non praevalet, ut illuc perveniat, ubi Christus in dextera Dei sedet. Sed, ut dictum est, ideo se unit nobis in sacramento, ut quod nobis est impossibile, possibile fiat in ipso.

151. Unde etiam ne quod dabat inane videretur et frivolum, nec ante nec post, sed ipsa passionis et transitus sui hora sacramentum corporis sui dedit et sanguinis; ut unde dabat exemplum, daret etiam mysterii exordium, quatenus memoriae nostrae arctius passionis suae characterem imprimeret, spei nostrae certius transitus sui et nostri viaticum delegaret, cum illud sicut primus primum, sic in extremo temporalis vitae suae

sub novi testamenti assignatione daret extremum. Testamento enim sanguinis sui, data redemptione et peccatorum remissione, pactum quod habebamus cum morte delevit, vitae aeternae foedus nobiscum pepigit, et tanti testamenti sacramentum ad confoederandam sibi sanctam Ecclesiam in commune omnibus reliquit, ut unde habemus gustum in via, satietatem quaeramus in patria, et ipsum per ipsum inveniamus, cum in manifesta sua apparuerit gloria. Cum enim corpus Christi sumpserimus, et corpus ejus facti fuerimus, transibit ipse in nobis[1]) ad Patrem, transibimus et nos in illo, ut cum illo in tanti transitus labore unum facti, unum semper simus in perventionis gaudio.

152. Sciendum autem non tantum spiritualiter, sed et corporaliter sumendum esse corpus Domini, quia et agni sanguis, qui a vastante angelo protexit, utroque poste respersus est, ut verum Agnum non minus ore corporis quam ore cordis sumi debere signaret, quia qui utrumque, corpus scilicet et

---

[1]) *In nobis*, tamquam caput in membris, quo sensu a pluribus patribus (cf. annot. ad opusc. 22. p. 168) subjectus etiam dicitur Patri suo coelesti.

animam venit redimere, utrique se voluit in sacramento suo communicare, ut dum anima crederet quod corpus gustaret, utrique una spes salutis aequaliter in Christo proveniret.

153. Videndum autem cum ad edendum agnum lex dederit in calceamentis cautelam, ne a vitiis fallamur, in baculo disciplinam, qua perpetrata corrigamus, in lactucis compunctionem, ut non solum exterius, sed et interius poenitentiam agamus, in festinatione desiderii ardorem, quo ad coelestia suspiremus; cur accinctis renibus abstinentiam libidinis expressius indixerit, cum de ceteris vitiis nihil nominatim, sed communiter omnium vel cautelam vel disciplinam figuraverit?

154. Unde sciendum, quia Agnum Dei sine macula, qui Virginis est filius, luxuriosi et incesti sumunt periculosius; quia, cum in sacramento Christi ei uniri debeamus conformitate passionis et munditiae, nihil sic adversatur passioni crucis, ut voluptas, nihil sic munditiae ut foeditas, nihil sic ejus unitioni ut fornicariae societatis unitas. Libido enim appetitu suo allicit et incendit, actu suo foedat et enervat, usu lubricat et illaqueat: adeo ut placendo displi-

cens, displicendo placens, difficilem aut nullam sui poenitudinem admittat, et nisi valida manu misericordiae Dei subventum fuerit, miserabili fine suo, amatores suos sine fine perdat. Ut enim praetermittam eam, quae extra naturam abominabilis est et nefanda, et intra naturam in incestibus et adulteriis detestanda, vel in fornicationibus et stupris lethifera, illa etiam in conjugiis quae est licita, etiamsi non aufert vitam, adeo tamen minuit coronam, ut cum virginitas centesimum, viduitas sexagesimum, conjugalis copula extremum et tricesimum referat fructum. Si ergo ita humiliat, ubi quod non expedit, sanat indulgentia, quantum nocet illa, cui divinae imminet indignationis censura? Haec enim pestis, quo prae ceteris vitiis est naturae familiarior, eo ad cavendum difficilior; quia, cum repellitur, nolenti se ingerit importuna: cum admittitur, volenti incumbit blande onerosa, et dum sic sensim infundit amorem suum, prorsus exstirpat amorem coelestium.

155. Sed quid econtra faciendum est, ne pereamus? Quia ad vitam non pervenitur nisi per angustam viam, difficilem, sed cooperante Deo non impossibilem ingrediamur semitam, ut quia humana non profici-

mus[1]), angelicam in terris vitam ducamus, quatenus castitatis munditia, corde et corpore Christi munditiae conformes, ne coelesti alimonia indigne reficiamur, simus spe et conversatione coelestes, quia panis angelorum nonnisi angelicae vitae est stipendium. Unde etiam pravi dum communicare praesumunt, cibo qui incommunicabilis est pravitati, ut ait Apostolus, imbecilles fiunt, et dormiunt multi, quia non dijudicant corpus Domini (1. Cor. 11, 30); ut vel corporalis infirmitatis molestia corrigantur per Dei misericordiam, vel dormitione mortis corporalis vitam amittant temporalem et aeternam. Ad quod periculum vitandum consulens Apostolus ait: *Probet se homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat* (1. Cor. 11, 28); quia revera sollicite debet perpendere, cujus sit actionis, vel saltem intentionis, qui tantae vult fieri particeps communionis.

---

[1]) *Ut quia humana non proficimus*, forte, quia more tantum aliorum hominum viventes non multum proficimus in via perfectionis, amplectamur vitam angelicam etc.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Quod sacramentum corporis Christi nullatenus solvatur in digestionem vel aliquam foedam corruptionem.

1. Quia superiori libello de veritate et potestate corporis Christi, aspirante sua gratia, aliquantulum explicuimus, de ipsius sacramenti quaestiunculis, quantum Deus dederit videamus. Diximus superius non minus ore corporis quam ore cordis corpus Domini esse sumendum: sed ex hac ipsa visibili et corporali comestione, quae sacramento tenus fit, nascitur haeresis foedissima stercoranistarum. Dicunt enim tantum sacramentum sicut corporali comestioni, sic et secessui esse obnoxium. Volunt autem hoc adstruere cum multis argumentis, tum ipsius Christi testimonio, ita in Evangelio dicentis: *Omne quod intrat in os, in ventrem vadit, et in secessum emittitur* (Matth. 15, 11), cum constet hoc eum dixisse non de spirituali cibo, sed de communi et carnali. His igitur obscenis haereticis periculosum esset super hoc aliquid respondere, magisque dignum aures nostras obturare, nisi periculosius esset eos in scandalum Ecclesiae

talia proponere, et tantam eorum falsitatem nos nullis fidei catholicae rationibus reverbeare.

2. Quibus primum illud beati Hilarii opponimus (lib. 8. de Trinitate, n. 14), quo non humano aut seculi sensu in Dei rebus monet loquendum. Deinde illud ipsius sapientiae elogium: *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris*: sed quae praecepit Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus (Eccli. 3, 22). Quonam enim modo panis efficiatur caro, vinum vertatur in sanguinem Christi, utriusque essentiae mutata natura, vel utrum vadant in secessum more ciborum communium, justus qui ex fide vivit scrutari et ratione concipere non quaerit. Unde Gregorius in Homilia paschali (hom. 22. in Evang. n. 8): „Quod ex Agno remanet, igne comburimus: quando hoc quod de mysterio Incarnationis ejus intelligere non possumus, potestati sancti Spiritus humiliter reservamus.“ Scimus enim hoc sacramentum omnimoda reverentia esse a communibus escis secernendum. Quia, ut ait Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, non dijudicans corpus Domini*, id est a ceteris escis non discernens etc. Licet enim

simili modo, quantum ad comestionem per os in ventrem mittatur, absit tamen ut tantum sacramentum secessui credatur obnoxium, in quo si hujusmodi naturae ordo compleatur, mysterium fidei nimiâ sua indignitate humilietur. Si enim, ut ait Eusebius, haec hostia fide aestimanda est, non specie, nec exteriori censenda visu, cum hujus hostiae substantia credatur Christus, cur pro specie panis, qua opertus est, adjudicatur ei secessus indignitas, cum exteriori specie vel visu non sit censendus? quod non solum est contrâ fidem, sed et contra naturae rationem. In illis enim speciebus panis et vini, vel nulla est nisi corporis Christi substantia, vel fides nostra est irrita. Panis enim et vini substantia in corpus et sanguinem Christi conversa, dum facta est quod non erat, desistit esse quod fuerat. Si ergo substantia panis ibi non est, quid defoedari (*alias* defecari) et corrumpi usque ad secessum potest? Nam substantiâ Christi, quae vere ibi est, et in quam substantia panis et vini conversa est, nullatenus corrumpi credenda est, quia incorruptibilis est. Unde Ambrosius: „Corpus Christi alienum est ab omni corruptione, quod quicunque religiose gustaverit, corruptionem sentire non pote-

rit.“ Et merito. Quam enim incorruptionis gloriam nobis largiretur, qui in seipso tantam corruptionis ignonimiam pateretur? Sed et qui, quamvis hoc mortis legibus debere videretur, corruptionem videre non potuit in sepulcro, quomodo corrumpi credendus est in hominis stomacho? Cibi corporei qui angelis oblati ad comedendum leguntur, per divinam potentiam prorsus absumpti, secessum naturae suae debitum evaserunt; et cibus spiritualis, qui dat vitam aeternam mundo, incurret secessum naturae suae indebitum, majestate indignum, potentiae omnimodo contrarium? Unde Ambrosius in libro de sacramentis (de mysteriis initiandis c. 9): „His sacramentis pascit Christus Ecclesiam suam, quibus animae firmat substantiam.“ Et post pauca: „Quid edamus et bibamus per prophetam Spiritus sanctus expressit, dicens: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (Psal. 33, 9). In illo sacramento Christus est, quoniam corpus est Christi. Non ergo corporalis esca, sed spiritualis est.“ Si ergo spiritualis et non corporalis esca, quomodo corporali secessui obnoxia? Cibus enim spiritualis nobis communis est cum angelis, quia panem angelorum manducavit homo; cibus carnalis,

communis est nobis cum bestiis. Bestialis defectum patitur digestionis; angelicus gloriam servat incorruptionis.

3. Sed notandum, quia escam quam Ambrosius non corporalem adstruit, Augustinus corporalem dicit: in quo ne dissentiant, sciendum est, quod Augustinus corporalem dicit, quia sacramento tenus corporaliter sumitur; Ambrosius corporalem negat; quia, cum substantialiter spiritualis sit, non corpus, sed animam vegetat. Quia igitur Augustinus secundum sacramenti speciem escam hanc dicit corporalem, ne in ipsis speciebus sacramentalibus corporalis deputetur secessus, quomodo nec in ipsis esse possit videamus [1]).

4. In quibuslibet substantiis formarum,

---

[1]) *Quomodo nec in ipsis esse possit videamus.* Tuetur hic Algerus opinionem, quae communiter a theologis rejicitur, scil. accidentia panis et vini in eucharistia non posse corrumpi, sed simpliciter cessare, sicut absque ulla corruptione cessavit illa columbae species, sub qua apparere dignatus est Spiritus sanctus, et sicut absque ulla corruptione cessat ipsa panis substantia. Hinc infra potius recurrit ad miracula, quam species concedat corrumpi. Opinatur enim illas tantum specie tenus corrodi, corrumpi etc.; cum vero non sint aeternae, simpliciter deficere.

colorum, saporumque qualitates fundantur, quae qualibet alteritate superveniente, non manent in eis, et quod sic mutantur, non fit corruptione secessus, sed sola sui alteratione defectus. Verbi gratia: cum albedo mutatur in nigredinem, numquid in defectu suo alicujus secessus patitur digestionem? Sic in formis et qualitatibus corporis Christi et sanguinis, si aliquis deprehenditur defectus, non usque ad secessum est humiliandus, quia cum à corporibus, quibus naturaliter insunt, sine stercore deficiant, quomodo quae deficientibus substantiis suis in sacramento Christi mirabiliter reservantur, defectu suo indignitatem secessus naturae suae contrarium incurrant? Sed et cum de ceteris sacramentalibus speciebus, columba scilicet et igne, in quibus sanctus Spiritus apparuit, Augustinus contra Maximinum dicat, quia corporales illae species, peracto significationis officio, transierunt et esse ulterius destiterunt, nihil indignius de his corporalibus speciebus, quae Christi contegunt corpus, est sentiendum. Officium enim hujus visibilis sacramenti est corporali comestione et potu ostendere, quod Christus Ecclesiae suae incorporetur: quid deinceps de ipso fiat, si supradictae rationes non videntur

sufficere, Deo cujus est, fideliter et honeste committatur? Melius est enim Deo humiliter committere quod scire non possumus, quam perverse contra eum fingere et sentire quod tamen nescimus.

5. Sed quaerunt dialectici, cum substantia panis in corpus Christi conversa, jam non sit panis, in quo fundamento remanent qualitates, ut idem qui fuerat panis color et sapor habeant fundari et existere, cum substantia ipsius sacramenti, id est, corpus Christi, nec colore panis sit coloratum, nec sapore sapidum. Ad quod respondendum est, quod sicut Deus in omnibus est mirabilis, sic et in istis. Facit enim in suo sacramento accidentales qualitates existere per se, quod in ceteris est impossibile. Sed qui virgini dedit fecunditatem sine semine, quid mirum si sine substantiae fundamento facit qualitates existere? Cum ergo in tanto sacramento non sit quae corrumpi possit panis et vini substantia, sed tantum panis et vini, quae deficere quidem, sed ita defoedari (*alias* defecari) non potest cum suis qualitatibus forma, qua etiam operta creditur, corporis Christi, quae est incorruptibilis substantia, non est tibi de stercore suspicandum, ubi non est aliqua hujus foeditatis

natura, sed tantummodo divinae virtutis miraculum.

6. Non sunt igitur observanda graecorum hãereticorum, qui merito stercoranistae vocantur, deliramenta[1]), qui dicunt participatione corporis et sanguinis Christi solvi ecclesiastica jejunia usque ad crapulam et ebrietatem ventrisque distentionem, putantes coelestem escam velut terrenam indifferenter accipi, et in sordidum ventris secessum emitti. Sed absit a cordibus fidelium, ut in diebus jejuniorum quotacunque hora missae celebrentur, solvi credant jejunium; quia, cum non sit corporalis, sed spiritualis esca, corporalis per eam non solvitur abstinentia.

7. Sed nec observandum est, quod in quibusdam apocryphorum monumentis decernitur, ne scilicet communis cibus accipiatur, donec sumpta sacramenta per se digerantur, ne vel commixtione alterius cibi corrumpan-

---

[1]) *Non sunt igitur observanda.* Falso hunc errorem graecis (saltem in genere) adscribit Algerus. Porro haec accepit ex Humberto cardinali, qui acrius quam par esset ac vehementius in eosdem invehitur in respons. ad Nicetam Petoratum, ex cujus verbis alio detortis hunc errorem inferre videtur. Cf. Mabillon in diss. de controversiis eucharisticis sec. 9. § 5.

tur. Neque enim Dominus in coena post esum agni paschalis sacramenta corporis sui dedisset discipulis, si ex ciborum communium admixtione corruptionem vidisset suis accidere sacramentis, quamvis Ecclesia non hoc imitabile in ipso decernat certis de causis, sed prorsus aliis. Dignum enim erat, ut ipse mediator Dei et hominum, finis legis, initium gratiae, post esum agni paschalis, post completionem legis veteris novo sacramento novum gratiae testamentum institueret ad vesperam, ut utrumque hoc in fine mundi se agere declararet. Dignum nihilominus ut Ecclesia, cui talis officii causa non suppetit, ut post umbram veritatem instituat, talem ordinem in Christo non imitetur, decernens ob reverentiam tanti sacramenti, ut jejuno corpore dum sobrietas viget, carnis fervor quiescit, animus ad intelligendum serenior est, cibo spirituali homo interior prius reficiatur, quatenus ipse, qui in nobis praeeminet, coelestis cibi fortitudine roboratus facilius regat corpus sibi subjectum, ne ad superflua vel noxia relaxetur. Unde Augustinus ad Januarium (54. n. 8): „Placuit Spiritui sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os christiani prius dominicum corpus intraret, quam ceteri cibi.“

Neque enim quia prius cibos dedit Dominus, propterea pransi aut coenati fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debent, aut sicut faciebant quos Apostolus arguit et emendat, mensis suis ista miscere. Sed etsi quis spiritualiter refectus, ob eamdem sacramenti reverentiam aliquamdiu jejunet, ut hospiti suo Christo sobria hilaritate condelectetur, bonum est, quamvis ablata omni suspicione stercoris, sicut ante cibum, sic et post, in periculo vitae constitutis dari concedatur, si necesse est.

8. Sed opponunt haeretici: Si multi panes et multa vina sacrentur, diu hominem inde posse vivere, ut non de praeterito, sed de hoc praesenti et diuturno victu illum adstruant interim secessum habere. Dicunt etiam aliquos per multa tempora hoc expertos, eo desiderio, ut etiam in hac vita cibo alerentur angelico, quos ne defectu propriae carnis, ut in infirmitatibus solet, secessum habuisse videantur, ita eos carne vegetatos his cibis et saginatos, sicut et communibus adstruunt, ut cum negatur defectus carnis, probetur secessus sacrae fuisse communionis.

9. Sed, Deo annuente, nec si vincent haeretici, quia credendum quidem est, quod

coelestis cibus, qui confert vitam aeternam, potest, quibus sibi placuerit, conferre temporalem; sed, ne indigestionem solvi credatur, qui defectu carnis suae secessum facit infirmo, de ipsa carne nec tamen deficiente non potest secessum dare sano? Sareptanae viduae lecythus consumebatur, nec minuebatur; et quid mirum si per tanti cibi virtutem caro alicujus comedentis et vegetetur, et crescat, et digeratur, nec deficiat? Quinque panes hordeacei post saturitatem quinque millium hominum usque ad implendos duodecim cophinos creverunt; et cum illi, Deo jubente, in sua consumptione acceperint augmentum, quid mirum si eodem volente caro humana in sua digestione non patiatur defectum? Aliquos quidem de sanctis patribus legimus nullum aliud edulium sumentes, sola communione dominica diebus dominicis refectos, multis annis vixisse, sicut Eliam in fortitudine cibi illius, quem angelus ministraverat, quadraginta diebus jejunasse (3. Reg. 19), sed cujus potentia, nisi illius, qui omnia quaecunque voluit fecit in coelo et in terra? Qui enim de nihilo fecit omnia, sicut potest carnem alere sine carnali victu, sic etiam ei dare secessum sine carnali defectu.

10. Sed iterum opponunt haeretici ad tanti sacramenti indignitatem, quod panis et vinum in sacramento mucidum vel putridum fiat, panis a muribus corrodatur, et in ventre eorum inveniatur, ignibus etiam comburatur. Sed quia, ut ait Augustinus, ideo sacramenta dicuntur, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur, ita quod fit in eis, aliter videtur, aliud intelligitur. Sicut enim in quolibet corpore sine detrimento substantiae albedo nigredine, vel quaelibet qualitas superveniente contraria qualitate dispellitur, sic in sacramento Christi quidquid mutationis specie tenus, vel formae, vel ceterarum qualitatum seu soricum corrosione, seu vetustatis mucore, vel quibuscunque modis fieri videtur, ad sacramenti substantiam, Christum scilicet, non attinet, quem certissime scimus incorruptum permanere in coelis, quidquid in ejus sacramento contingere videatur in terris. Sicut enim in proprio corpore modo hortulanus, modo peregrinus, modo phantasma, prout fides erat intuentium, apparuit, extrinsecus autem alapas, sputa, flagella sustinuit, sic etiam ad probationem fidelium et scandalum infidelium usque in finem seculi talia fieri permittet in suo sacramento, unde electi exerceantur, re-

probi indurentur. Dum enim Christus in sacramento occultatus, tantaque sua indignitate dissimulatus, non minus tamen ibi creditur esse, nec minore reverentia a fidelibus colitur; fides hoc modo probata, dum contra hoc quod videt de Deo sentit, majora meretur: infidelitas autem majori suo scandalo indurata damnatur, quae ibi contemnit Christi revereri substantiam, ubi in repellenda sacramenti sui indignitate nullam viderit ejus potentiam. Sed si ibi Christus vel suae praesentiae evidentia innotesceret, vel suae potentiae miraculis claresceret, quod fidei esset meritum, cui suae cognitionis tam manifestum daret experimentum?

11. Fit etiam aliquando hujusmodi indignitas, ad puniendam vel corrigendam ministrorum negligentiam pro eo, quod corpus Domini indigne tractaverint, vel contra ecclesiasticas regulas minus attente vel diutius quam deberent servaverint. Nonne enim manna, si in alterum servaretur diem putrifiebat, quia interdictum erat a Domino; et tamen si pridie Sabbati collectum, usque in Sabbatum servaretur, incorruptum permanebat, quia sic erat institutum ab eo?

12. Quidquid ergo deformitatis in Christi sacramento contigerit specie tenus, non de-

bet a nobis fidem extorquere veritatis ejus, quia qui in corpore suo cum verus Deus esset, multa indigna pertulit, nihilominus in sacramento suo perfert, quamvis vere ibi sit. Ut enim ait Gregorius in Dialogo suo (Homil. 39. in Evangelia), in specie leprosi Christus Martyrio monacho apparuit, qui cum bajulatus de collo ejus evanuisset, subsequenter ait: „Quia non me erubuisti, o Martyri, in terra, nec ego erubescere te debeo in coelo.“ Quis igitur in sacramento Christi quaslibet indignitates debeat erubescere, cum pro digna ejus reverentia coelestem remunerationem debeat obtinere? Senex Simeon Salvatoris quasi brutam et insensatam infantiam, ejusque exsilem et debilem quam in ulnis gerebat formam, vilibusque pannis obsitam personam non attendens, majestatem Deitatis in tantillo corpore agnovit et credidit, Dominum vocavit, se ejus servum professus est, ut ab eo in pace dimitteretur oravit, salutare Dei se videre perhibuit, lumen esse ad revelationem omnium gentium, et gloriam plebis suae Israel prophetavit.

13. Ut ergo quaslibet indignitates in sacramento Christi fides vera non erubescat, sciendum est quia, sicut multa aguntur in

sacramento Christi, quae non videntur, sic in eo multa videntur fieri, quae aliter dispensantur. Gregorius enim dicit in ipsa immolationis hora coelos aperiri, angelorum choros adesse etc., quae quamvis vere fiant, non tamen videntur (lib. Dialogorum 4. cap. 28). Item idem ait: „Caro ejus in salutem populi partitur, ejusque sanguis funditur, fitque aliter quam videatur, cum ipse integer perseveret et vivus.“ Sed quid mirum de his? Ipsum corpus Christi videtur panis esse, et non est panis. In eo igitur quod videtur esse et non est, fieri multa videntur quae non fiunt, velut quia Christus Martyrio leprosus apparuit, numquid Christus speciosior sole vera lepra respersus fuit? In vitis Patrum legitur, aspiciente quodam sanctissimo patre angelum Domini quibusdam indigne communicantibus corpus Domini subtrahere, et pro illo carbones porrigere. His igitur aliud videbatur, et aliud fiebat. Item legitur Tharsitius martyr corpus Domini ferens, cum a paganis comprehensus requireretur quid ferret, et sanctum canibus dare nollet, martyrium obtinuisse. Cumque illo mortuo curiose quaererent quid ferret, corpore Christi coelitus sublato, linteamina tantum, quibus ipsum contine-

batur, reperta sunt. Sic et alia multa in hoc spirituali sacramento invisibiliter fieri credenda sunt angelico ministerio.

14. Quidquid igitur in sacramento Christi specie tenus, ut dictum est, fieri etiam monstruose videatur, seu pro aliquorum negligentia punienda vel corrigenda, seu pro fide probanda et instruenda, seu pro perfidorum scandalo et ruina, fidem Christi non evacuat, quiâ, dispensante aliter Deo, nullatenus ad sui corporis indignitatem attinere credendum est. Nec solum corpori Christi, sed et ipsi sacramento visibili eadem causa mucorem negamus et putredinem, qua superius digestionem, quia cum illae species sine panis et vini substantia sint, quomodo mucescere et putrescere magis quam digeri possint, non facilis patet causa. Ipsis vero speciebus, cum non sint aeternae, defectum negare non possumus; sed ipsum defectum ita dicimus simplicem, ut nullam foeditatis admittamus corruptionem. Possunt tamen videri mucidae et putridae, quamvis ita non sint, sicut Christus hortulanus, peregrinus, prout erant intuentium mentes; sed hac visione cum eis quibus fit ita agitur, ut supradictae causae in eis compleantur.

15. Quod autem ventrem distendere vel

inebriare dicuntur, ne hoc quidem suum esse approbamus: sed quando ista (*alias* ita) facere videntur, eisdem supradictis causis id fieri credimus. Si autem in vomitu ebriorum vel infirmorum hujusmodi forma deprehenditur, vel etiam in ventre bestiarum quid aliud protenditur, nisi quia cum ebriosis vel impoenitentibus infirmis, ut dignum est, manere contempsit; vel eos a quibus servari et sumi debuit bestiis deteriores ostendit? Cum enim praeter peccatum Creatori, quì ubiqne est, omnia munda sint, quomodo videtur immundius esse in ventre muris, quam in ventre adulteri impoenitentis?

16. Quod autem etiam a religiosis incendio tradi, et ibi disparere dicuntur ipsae sacramentales species, non ad indignitatem Christi fit, quasi ignibus exurendus tradatur, quod impossibile est, cum sit omnium elementorum Deus, sed quoties aliqua talis indignitas ipsi sacramento negligenter acciderit, ut horrorem sumendi incutiant ipsae sensuales species, quas ibidem Deus altissimo suo consilio post mutationem suae substantiae remanere voluit, ignibus traduntur, ut ostendant quod suum est, deficiendo et disparendo sine omni foeditate in illo purissimo ignis elemento.

17. Quapropter, sicut summa sumi reverentia, sic summa etiam servari debet diligentia; quia res tantae dignitatis tantaeque salutis, negligentiae vel oblivioni subjacere non debet, sed quod magna Dei gratia agitur, decet et oportet, ut magna Ecclesiae sollicitudine, devote et indesinenter super omnia honoretur.

CAPUT II.

Cur visibile sacrificium invisibili Deo fiat.

18. Quaeritur autem cum sacrificium Ecclesiae constet visibili elementorum specie, cur Deus illud visibile esse voluerit, cum ipse invisibilis sit et a veris adoratoribus Patrem in spiritu et veritate adorandum esse dixerit (Joan. 4, 24), et Psalmista sacrificium Deo spiritum contribulatum astruxerit (Psal. 50, 19)? Sed sciendum, quia in sacramento visibili praesentia invisibilis corporis sui exhiberi nobis voluit, ut sic nostram magis excitaret memoriam ad recolendam tantae suae pietatis gratiam. Sicut enim cum omnia posset, non in nobis ipsis, sed in exterioribus alimoniis temporalem vitam nostram retineri voluit, ne nobis debere videremur quod sumus, sed ei potius a quo

sunt illa munera unde vivimus, sic etiam visibili suo sacramento quo vitae aeternae pignus accipimus, admoneri nos voluit ejus gratiae esse referendum, quod ab ipso vitam aeternam accipimus, quam in nobis non habebamus, imo per nos perdideramus. Sicut ergo, teste Apostolo, invisibilia ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur (Rom. 1, 20), sic invisibilis praesentiae suae signum sacramentum suum esse voluit, ut sic intellectum nostrum de sua reddens gratia certiorem, affectum nostrum faceret erga se ardentiorem. Ne autem existimetur, cum ipse invisibilis sit, visibilium sacramentorum sacrificia ei non congruere, ait Augustinus in libro 10. de civitate Dei (cap. 19): „Qui autem putant haec visibilia sacrificia diis alienis congruere, illi vero tamquam invisibili invisibilia, et majori majora meliorique meliora, qualia sunt purae mentis bonaeque voluntatis officia, profecto nesciunt haec ita esse signa illorum, sicut verba sonantia signa sunt rerum.“ Quocirca sicut orantes et laudantes ad Deum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde quas significamus offerimus; ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendum esse noveri-

mus, quam illi, cujus in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus. Sciendum enim est nos, qui non solum spiritus, sed et corpora sumus, corporalia etiam sacrificia exhibere debere, ut sicut ex utrisque consistimus, ne quod otiosum remaneat, ex utrisque Deo corporaliter et spiritualiter serviamus.

CAPUT III.

Cur sacrificium Ecclesiae non constet solo sacramento, vel corpore et sanguine Christi sine sacramento, vel cur utroque.

19. Quaeritur autem quare sacrificium Ecclesiae non constet solo sacramento, vel tantum corpore et sanguine Christi sine sacramento, vel quare utroque?

Ad quod respondetur: Quia si solo sacramento, id est, pane et vino consecrato et non mutato constaret, non esset causa, quare Novi Testamenti sacrificium Veteri Testamento superordinatum esset, cum sicut illud tantummodo fuit umbra et figura futurorum, sic istud tantummodo esset figura et commemoratio praeteritorum [1]). Cum enim Chri-

---

[1]) *Commemoratio praeteritorum.* Optima ratio, quare sacrificium eucharisticum corporis Christi prae-

stus dixerit: *Hoc facite in meam commemorationem*, quid nisi figuraret et repraesentaret praeteritam Christi passionem? Conferamus ergo novam umbram veteribus, simplicem simplicibus, ut quae ex his praepolleant tam corporaliter quam spiritualiter videamus.

20. Cum enim praesens sacramentum, si tantummodo sacramentum est, corporalis cibus sit sicut vetus fuit, nonne manna, quod Deus de coelo pluebat, et omne delectamentum saporis in se continebat, erat dignius et melius? Itemque panes propositionum, similagines, et vituli et cetera, quae ille populus sacrificabat, nonne meliora erant ad reficiendum, quam modicum panis et vini vix

---

sentiam praesupponat, quam etiam synodus graecorum schismaticorum sub Parthenio a. 1642. habita egregie urget contra Cyril. Lucarim realem corporis Christi in eucharistia praesentiam negantem (in 15. capit.): „Divinam autem eucharistiam ita convellit, ut nihil ipse aliud nisi nudam figuram ei relinquat, quasi adhuc in umbra veteris legis serviremus. Negat enim eum, qui videtur et comeditur, panem jam sanctificatum esse verum Christi corpus, sed spiritualiter tantum intellectum aut potius imaginando fictum, quod omni impietate plenum est.“ Ad sequentia vero confirmanda cf. annot. ad opusc. t. 7. p. 77 ss.

ad degustandum? In novo enim sacramento ablata fide gratiae interioris, exterior species in panis mica vel vini gutta nullius est aestimationis, quia et in eo ideo nullius aestimationis exteriora facta sunt, ut ei quae interius creditur gratiae, omnis impenderetur summa devotionis. Cassa enim videretur tot hominum assistentium et huic sacramento ministrantium vel adorantium veneranda sedulitas, nisi ipsius sacramenti longe major crederetur quam videretur veritas et utilitas. Cum ergo exterius quasi nulla sint, quibus tanta impenduntur venerationis obsequia, aut insensati sumus, aut ad intima mittimur magnae salutis mysteria.

21. Sed et sacramentali officio [1]) non praepollet novum veteri. Cum enim sit memoria tantum et figura passionis Christi, tanto indignius est novum renunciando praeterita, quod memoriae cujuslibet hominis est, quanto vetus melius et divinius est, praenunciando eadem futura, quod solummodo

---

[1]) *Sed et sacramentali officio* scil. in munere significandi *non praepollet* in hypothesi, quod eucharistia sit tantum sacramentum seu signum vacuum *novum* sacramentum *veteri*, quod dein ingeniose confirmat.

prophetiae divinae est. Si enim panem non vere carnem Christi sed umbratice tantum in memoriam crucifixae ejus carnis dicimus, nonne novum sacramentum umbra tantum et figura, sicut et vetus erit? Ideo autem deterius, quia illud umbra futurorum fuit spiritualiter[1]), istud praeteritorum carnaliter. Sed et effectu non praepollet, quia nec peccata remittit, nec coeli januam aperit. Cum enim solummodo vetus in cibis et potibus et variis baptismatibus, et justitiis carnis non potuerit juxta conscientiam perfectum facere servientem, ut ait Apostolus, quia umbram quidem futurorum bonorum habebat (Hebr. 10, 1), non ipsam imaginem rerum, quomodo novum, cum similiter sit umbra, remissione peccatorum, profectu virtutum juxta conscientiae munditiam perfectum servientem reddere poterit? Quia ergo

---

[1]) *Umbra fuit futurorum spiritualiter*, quae spiritu tantum prophetico praevideri poterant et hinc typi eucharistiae simul prophetia erant; *istud* eucharistiae sacramentum *praeteritorum carnaliter*, quae quilibet naturaliter commemorare potest. Neque dicant sacramentarii, ingens fore discrimen, cum sacramenta V. T. essent egena elementa, sacramenta N. T. plena gratia, cum ipsi acriter negent sacramentis N. T. vim conferendi gratiam ex opere operato eaque aequiparent sacramentis veteris legis.

vetus in hac vita perfectam meritorum conferre non potuit gratiam, ideo nondum reserata paradisi janua non statim post hanc vitam perfectam mercedem contulit, sed distulit coronam, sanctis quidem animabus requiem tribuens a labore, sed requiem cum gloria non retribuens pro labore. Cum igitur nec ventris saturitate[1]), nec sacramentali prophetia, nec effectu spiritualis gratiae, temporalis et aeternae, novum veteri praepolleat, quomodo magis quâm illud proficere habeat? Nisi enim in hac vita conferat plenitudinem gratiae, post hanc vitam nou conferet plenitudinem quietis et gloriae.

22. Si ergo novum sacramentum neque corporaliter neque spiritualiter melius esset antiquo, quare ei superordinari deberet nulla esset ratio. Quid ergo dignius contulisset Christus quam Moyses, Filius Dei in domo propria, quam servus in aliena? Si autem umbram umbra mutaret nec compleret, quando vel a quo veritas veteribus sacramentis figurata et promissa complenda es-

---

[1]) *Cum igitur nec ventris saturitate*, cum igitur eucharistia nec famem expleat ut ex gr. manna, agnus paschalis; nec sit signum propheticum, si non esset signum plenum, complectens corpus Christi, in quo praecelleret novum sacramentum vetus?

set, si ille qui veritas est, non veritatem, sed umbram pro umbra daret? Dedit ergo Ecclesiae suae Veritas veritatem, Christus corpus suum et sanguinem, ut quod vetus umbra non poterat, ipse redemptionem remissionemque peccatorum, quam semel fecerat in cruce[1]), faceret similiter in altari quotidie, et quotidiano peccatorum contagio salubrius quotidiano subveniret remedio, idemque ipse, qui futurus erat electis vita et praemium, in praesenti esset medicina et viaticum. Nisi enim ipse sacerdos qui coelos penetravit, fieret nobis via ad seipsum, coeli janua nobis clausa foret in aeternum: quae ideo post passionem Christi reserata est credentibus, quia idem qui est sacerdos sacrificium factus unitur sibi commorientibus, ut dum unum fiunt cum ipso, ubi ipse est, ipsi (*alias* ibi) sint in ipso. Unde etiam ad magnam spem justis et peccatoribus in passione Christi, eadem die latro, eadem die justus, eadem die cum Christo in paradisum est assumptus, prae omnibus justis primus; ut non solum constaret eadem die paradisi januam hominibus reseratam, sed et consta-

[1]) *Quam semel fecerat in cruce* satisfaciendo et merendo, *faceret similiter in altari quotidie*, redemptionem remissionemque singulis applicando.

ret Dei gratiam non articulo temporis astringi, non peccatorum quantitate vinci, cui ad aeternae vitae praemia statim conferenda suffecit vix unius horae poenitentia post tot flagitia.

23. Quis ergo dubitet Christi passionem vere omnium peccatorum esse remedium, quae tam sero, tam cito, quasi omnium peccatorum primitias justificavit et salvavit sceleratissimum? Tantam gratiae praerogativam in sacramento Christi beatus Ambrosius intuens, ait in sermone de sacramentis ad neophytos (de myst. c. 8), nova sacramenta veteribus praeferens: „Summo studio volumus comprobare, quod et antiquiora sunt sacramenta Ecclesiae quam Synagogae, et praestantiora quam manna.“ Et paulo post: „Probatum est antiquiora esse Ecclesiae sacramenta, nunc cognosce potiora. Revera mirabile fuit quod Deus manna pluerit patribus, sed tamen qui illum panem manducaverunt, omnes in deserto mortui sunt. Ista autem esca quam accipis, iste panis vivus, qui descendit de coelo, vitae aeternae substantiam subministrat et corpus est Christi. Considera nunc utrum praestantior sit panis angelorum an caro Christi, quae utique est corpus vitae. Manna illud e coelo,

hoc supra coelum. Illud coeli, hoc Domini coelorum. Illud corruptioni obnoxium, hoc alienum ab omni corruptione. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo. Illos ad horam satiavit aqua, te sanguis diluit in aeternum. Judaeus bibit et sitit; tu cum biberis, sitire non poteris. Illud in umbra, hoc in veritate. Si illud quod miraris umbra est, quantum istud est, cujus et umbram miraris? Cognovisti praestantiora. Potior est enim lux quam umbra, veritas quam figura, corpus auctoris quam manna de coelo.“ Et paulo post: „Accipe quod dico, diviniora esse sacramenta christianorum quam judaeorum. Jure ergo nova sacramenta superordinata sunt veteribus, quae ita eis praeeminent veritate, dignitate, potestate et gratia, ut omnia compleant quae illis fuerant impossibilia. Quam vere enim Christus seipsum daturus est sanctis ad gloriam in futuro, tam vere ad omnem gratiam dat seipsum Ecclesiae suae modo, quamvis non ita manifeste sed sub sacramento. Si enim sine sacramenti velamine corpus suum et sanguinem daret, quis sumere non abhorreret?“

24. Ut enim superius ajunt Augustinus et Hieronymus, homines hominem comedere,

flagitium esset aut facinus, quia interdictum est divinis et humanis legibus. Unde etiam discipuli audientes quod carnem suam daret ad manducandum et sanguinem ad bibendum, putantes quod crudum aut coctum aqua, vel veru assum, visibiliter daturus esset seipsum, recesserunt ab eo, dicentes: Durus est hic sermo. „Igitur, ut ait Ambrosius (lib. de sacram. 6. cap. 1), ne plures hoc dicerent, velut quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptionis, ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed verae naturae gratiam virtutemque consequeris.“

25. Et ut probemus Christum salubrius sumi cum sacramento quam sine sacramento, quid inde proveniat, modis omnibus attentemus. Aut enim eum vivum sumeremus aut mortuum. Sed sumi mortuum est impossibile, cum sit immortalis: Christus enim resurgens ex mortuis, jam non moritur (Rom. 6, 9). De cetero, quam vitam ab eo speraremus, quem mortuum sumeremus? Non igitur per partes concisum, vel elixatum, vel assatum, ut illi putabant, possumus eum sumere. Si autem vivum, aut in eo statu, quo fuit ante passionem, aut in eo, quo fuit post resurrectionem. Sed si in eo statu quo fuit ante passionem, quis deglu-

tire posset hominem triginta annorum vivum et integrum? Quod si etiam fieri posset per eandem potentiam, qua ipsum corpus integrum per integra matris virginalia trajecit, non ergo fides haberet meritum, cui tanta evidentiae suae ratio praeberet experimentum. Si autem in eo statu, quo post resurrectionem est, glorificatum ergo corpus suum quale in coelo est ostendens, intolerabilem claritatem suam oculis intuentium offerret, et non sustineret humana fragilitas. Unde Augustinus in libro ad Orosium: „Clarificata carne utique Christus resurrexit, sed noluit in ea clarificatione discipulis apparere, quia non possent oculis talem claritatem perspicere.“ Si antequam moreretur et resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli eum videre non potuerunt, quanto magis clarificata carne Domini eum videre non potuerunt? Si autem sua potentia claritati visum nostrum contemperaret, non suo loco aut tempore in contemplationem suae gloriae remunerationem suam nobis praeordinans, meritum auferret, quia amplius laborare non liberet, sicut et Petrus in transfiguratione dixit: *Bonum est nobis hic esse; faciamus hic tria tabernacula* (Matth. 17, 4). Quod,

ut ait Leo, non erat improbum, sed inordinatum. Unde et ipse Christus filios Zebedaei petentes sibi sedem a dextris ejus vel a sinistris (Matth. 20, 20), prius misit ad laborem quam ad requiem dicens: *Calicem meum bibetis*, quia vidit eis magis expedire, ut per meritorum ordinem dignius et fructuosius ad praemia pervenirent.

26. Quia igitur nec per se sacramentum, nec per se expediebat in sacrificio suo dare corpus suum, sacramentum unum omnibus legalibus sacramentis dignius superordinavit, quo et nobis praedictas incommoditates horroris vel splendoris corpus suum abscondendo auferret, et veritate sui corporis umbras et figuras sacrificiorum veterum complendo ut superfluas repelleret, et eis ipsa sui sacramenti figura, quia plus quam figura est, praecelleret. Licet enim Augustinus dicat, quia sacramenta in signis diversa sunt, in re quae significatur paria, hoc tamen singulare sacramentum, dum figura et corpus Christi est, sicut Joannes, quia quod praedixit ostendit, propheta et plus quam propheta fuit (Matth. 11, 9): ita etiam hoc sacramentum figura est et plus quam figura, significando quidem par consignificantibus, sed significans et significatum existendo, praecellens tan-

tum significantibus. Nec solum pius Dominus umbras et figuras veteres ut superfluas, superveniente novitate et veritate sui sacrificii dispulit, sed et multiplicitatem sacrificiorum veterum singularitate sui sacrificii abbrevians, occupationem exteriorem nobis minuit, beneficiorum nobis gratiam multiplicavit, uno unico suo sacrificio redemptionem remissionemque peccatorum faciens, profectuque fidei ceterarumque virtutum ad vitam aeternam perducens. Sciendum enim quod ideo Deus tam multa sacrificia dedit in lege, ut nullum eorum sufficiens esse ostenderet, quia cetera essent superflua, si unum sufficere posset, ut unum suum sufficiens magis desideraretur, et interim in eis, et si modicum sentirent suffragium, in eorum tamen multitudine majori occuparentur exercitio, quo Deum discerent colere, et ab idolorum cultura recedere, et certiori tot figurarum instruerentur testimonio, quo futuram veritatem non dubitarent sperare.

27. Egregium igitur et super omnia excellens sacramentum nobis providit Deus in sacrificio suo, quo corporis et sanguinis sui veritatem panis et vini qualitatibus tectam abscondit digna causa, ne scilicet infidelibus pateat, et eorum blasphemiis vilescat, neve

nos judicent inhumanos et crudeles, utpote humani corporis comestores et sanguinis bibitores. Fidelibus autem, quibus paravit ad salutem, in panis et vini specie et sapore sumendi fecit aptitudinem, ne, ut superius dictum est, si carnis et sanguinis humani colorem videret saporemque sentiret, humana pietas abhorreret[1]); splendore autem ejus si intolerabili praestringeretur, stuporem mentis incurreret; si glorioso demulceretur, bonorum operum torpore hebesceret. Sicut enim carnalem nobis occupationem abstulit, exstirpata multitudine sacrificiorum veterum, ut mentem spiritualibus expediret; ita inusitatis quibuslibet sacrificii sui circumstantiis impedire noluit, quo spiritualius et liberius nos sibi in suo sacramento uniret. Ne ergo insolita visione mens turbaretur, consuetam suo sacramento reliquit speciem, ut ad interiora contemplanda puriorem fidei dirigeremus aciem. Per acceptionem enim hujus sacramenti Christo perfecte uniri et incorporari debemus, et in hac vita conformitate innocentiae quantum pos-

---

[1]) *Ne . . . humana pietas abhorreret.* Cf. supra annot. p. 112. aliorum patrum effata, quibus haec ratio confirmatur.

sumus, et post hanc vitam simili beatitudine quantum digni fuerimus; nec decet ad exteriora distendi, nec ad multiplicia dissipari, quos ab omnibus, ut unum cum Christo sint, oportet recolligi.

28. Quod tamen Ecclesiae suae Deus voluit esse tam fructuosum, non omnimodo voluit esse otiosum; quia, dum in mysterio, quod non est apparet, quod est occultatur, fidei lucta proponitur ut meritum augeatur; dum contra hoc quod videtur, credens quod non videtur, de credita intus veritate, de superata exterius falsitate duplicem assequitur gratiam. Cetera enim Christi miracula cum sint infidelibus in signum ut convertantur, hoc solum fidelibus datur ad meritum ut illo erudiantur. In illis enim, quae Deus in extrinseca materia fecit, roboratur fides: in hoc autem solo, quod ex seipso facit, fides exercitatur, ut victa et invicta[1]) felicius coronetur. Victa, inquam, ne comprehendat, sed invicta ne diffidat; dum exteriores qui-

---

[1]) *Ut victa et invicta.* Vocat fidem *victam*, quatenus hoc mysterium non comprehendit, ac proinde se illi penitus subjicit: *invictam* vero, quatenus omnes difficultates contra hoc mysterium emergentes superans et spernens vincit et firmissime illud credit.

dem sensus, objecta panis et vini specie, colore, odore et sapore, ipsum quod fuerat mentiendo, panem et vinum quod non est nituntur astruere; interior autem intellectus, ipsum quod est corpus scilicet Christi contemplans, nec comprehendere sufficiens, non tamen desistit credere.

29. Hanc credendi difficultatem sancti attendentes et caventes, de hac sacramentali confectione astruenda diu multumque laboraverunt, quia non solum invisibile, sed etiam inusitatum esse viderunt, et admirabile, ut invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam suae carnis invisibiliter convertat, et quod terrenum est coeleste faciat, ut qui pro nobis tanta in se operatur, nobis de nobis majora promittat. Qui enim aquam pro nobis figurate oblatam sicut et vinum pro se oblatum in veritatem et unitatem sui sanguinis mutat in suo et nostro sacramento, quanto magis nos secum faciet unum in aeternitatis suae praemio? Sed et in tanti mysterii fide, intellectus intrinseci et exteriorum sensuum luctam subinnuens ait Augustinus in sermone de verbis Domini (272): „Quod videtis in altari, panis et calix est, quod etiam oculi vestri renunciant, quod autem fides postulat instruenda, panis est

corpus, calix est sanguis. Sed potest animo cujuspiam cogitatio talis suboriri, Dominus Jesus Christus novimus unde carnem acceperit, de virgine Maria scilicet, nutritus est, crevit, sepultus est, resurrexit, coelum ascendit, illuc levavit corpus suum, unde venturus est judicare vivos et mortuos. Ibi est modo sedens ad dexteram Patris. Quomodo ergo panis corpus ejus, vel quod habet calix, quomodo est sanguis ejus? Ista ideo, fratres, dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur; quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spiritualem.“ In quo videtur innui[1]), quasi quaeratur, cum Christus in humana forma rationabiliter se gesserit, vel natura humana, vel potentia divina, et in coelo usque ad diem judicii corporaliter mansurus sit: quis corpus Christi huc deduxerit, vel panem nostrum illuc levaverit, ut tam subito in corpus Christi mutari possit? Quod quia ineffabile est, quomodo corpus Christi hic fiat, et ibi maneat, ad intelligentiam spiritualem

---

[1]) Sensus sat est obscurus. Videtur significare: Christus semper rationabiliter se gessit i. e. modo, qui potest intelligi: sed omnem intelligentiam superat, quomodo corpus Christi huc deducatur etc.

et fidem talia cogitantes revocat, quia etsi sciri non potest, credi potest; quia quod videtur, non materiale corpus panis est, sed species corporalis; quod autem intelligitur Christus est, qui omnia quaecunque vult in coelo et in terra potest. Sicque dum exteriorum sensuum testimonio non aquiescit, nec interiore inquisitione comprehendens, de veritate tamen non titubat, fit per Dei gratiam, ut in tali suo agone fides nostra exerceatur, exercendo augeatur, augendo perficiatur, perfecta coronetur. Unde Augustinus in sermone super Joannem 68. n. 3: „Fides qua eorum, qui Deum visuri sunt, quamdiu peregrinantur, corda mundantur, quod non videt, credit. Nam si vides, non est fides. Credenti colligitur meritum, videnti redditur praemium. Eat ergo Dominus, eat ne videatur, lateat ut credatur; creditus desideretur, ut desideratus habeatur.“ Quia ergo in hac peregrinatione nostra expedit latere Christum ut credatur etc.

30. Bene igitur Christus sub sacramento dedit nobis seipsum, ut per hoc nobis et fidei meritum, et gratiae suae augeat beneficium: dum in terrena quadam et prorsus stolida panis et vini forma majestatem sapientiae Verbi Dei substantialiter compre-

hensam, incomprehensibilem credere et venerari non erubescimus, quae quantitate et qualitate sua ita ejus excellentiae videtur indigna, ut nullatenus etiam aestimari debeat, nisi quia ipse est Deus, qui omnia quaecunque voluit fecit in coelo et in terra, nisi quia etiam caro ejus ipsa est, cui data est omnis potestas in coelo et in terra, ut potestate tali sit in unitate personae in coelo et in terra quandocunque, quomodocunque sibi placuerit. Hac fide ipsum sacramentum quasi divinum quiddam adoramus, quasi vivum quiddam et rationabile alloquimur et rogamus: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis; quia non quod videtur, sed quod vere est, Christum ibi esse credimus.

CAPUT IV.

Cur fides tantopere exigatur in hoc sacramento corporis Christi.

31. Quaeritur autem quare fides tantopere exigatur in hoc sacramento? Quia videlicet falsa fide mundus periit, quando Adam plus diabolo quam Deo credere praesumpsit, dum in ligno scientiae boni et mali vetito plus speravit divinitatem assequi, quae ab hoste promittebatur, quam incur-

rere mortem quam Deus minabatur. Sicut ergo diabolus non umbram in ligno inobedientiae, sed ipsum verum et visibilem fructum exhibens, promisit id quod non videbatur, scilicet, *eritis sicut dii* (Gen. 3, 5), sic et Deus non umbram, sed ipsum, qui in ligno pependit obedientiae, in suo visibili sacramento exhibens promittit vitam aeternam, quae non videtur, ut dum in ea re plus ei modo creditur quam hosti, ut dignum est, sanetur hac vera fide illa perfida fides, qua olim plus diabolo quam sibi injuste creditum est. Sicut igitur non in ligno vetito, sic nec in Christi sacramento debet visus aut gustus, sed fidei vigere judicium, quia sicut pomum visu decorum et suave ad comedendum cibus vitalis videbatur, et mortem intulit, sic e contrario sacramentum corporis et sanguinis Christi videtur cibus mortalitatis nostrae, cum vere vita aeterna sit. Quapropter utrique rei media vera fides videtur necessaria, Adae, ut crederet mortem esse in pomo, et ita vitaret; nobis, ut in sacramento Christi vitam credamus et ita eam assequamur. Utrique (*alias* utrumque) enim ex se contrarium visui effectum parit, illud dum videtur cibus voluptatis et vitae mortem inferens; istud dum videtur cibus mor-

talitatis vitam aeternam exhibens. Sicut igitur a Petro post trinam negationem trina confessio repetita est, sic ab homine ut salvari possit, pro perfida fide qua periit, vera fides exigenda est, quia tantum sacramentum nec sine fide potest intelligi, nec nos etiam per illud sine fide salvari.

CAPUT V.

Cur magis consecretur in pane et vino et aqua corpus et sanguis Christi, quam in ceteris corporum speciebus.

32. Quaeritur item quare in pane et vino consecretur magis corpus Christi quam in ceteris corporum speciebus, cum cibo mortalitatis non videatur apte vita immortalis designari? Sed sciendum quia Christus in hoc sacramento non se hoc modo significari voluit, quo se habet cum Patre per naturam, sed quo se habet nobiscum per gratiam; quia non scilicet quod sit Patris sapientia, sed quod sit omnium hominum vita, ut sic suam caritatem nobis magis commendaret, et nostram erga se magis accenderet. Vita vero aeterna, cum in corporum speciebus nulla perfecta similitudine exprimi potuerit, nulla tamen aptiori quam illa, quae aliquo modo vita est, quia humanae vitae alendae

et retinendae congruit. Quia enim temporalis cibus et potus noster vita aeterna esse non poterant nec debebant, nomine eorum et specie Christus se significari voluit vitam aeternam, ut non solum consueta cibi similitudine congrueret in sumendo, sed et eadem cibi similitudine nobis proficeret in sperando: dum scilicet, sicut cibus et potus sunt nostra vita temporalis, quamdiu Deo placuerit, sic et multo amplius ipse panis coelestis sit vita aeterna, quibus ipse voluerit.

33. Et quid mirum si Creator creaturae conferre possit vitam aeternam, cum etiam creatura creaturae[1]) retinere potuerit aeter-

---

[1]) *Cum etiam creatura creaturae* scil. fructus ligni vitae in paradiso. Ceterum opinio ea, quam hic Algerus innuit, scil. lignum vitae datum fuisse, quo *aeternaliter* homo in corpore viveret, vix videtur probabilis, cum certo homo in paradiso illo non *in aeternum* mansisset transferendus post elapsum probationis tempus ad coelestia gaudia, nec semper indiguisset fructu ligni vitae, sed tantum pro tempore probationis, quare illa *quo aeternaliter viveret* negative tantum accipi possunt, *ne unquam moreretur*, ne eo scil. tempore, quo nondum confirmatus in gratia et verae immortalitatis munere auctus in probationis stadio degebat, mortem incurreret.

naliter eam? Sicut enim lignum vitae in paradiso positum est, quo aeternaliter homo in corpore viveret, sic Christus in Ecclesia lignum vitae seipsum posuit, ut in se credentibus vita aeterna esset: quod non solum fuit ipsius Christi mysterium, sed et fidei nostrae magnum firmamentum. Quia si hoc creaturae non viventi fuit naturale, ut corpori vitam aeternaliter retineret, quanto magis vero ligno vitae viventis, creatori Christo est omnipotentiale, ut corpori et animae gloriosius conferat aeternaliter vitam? Unde etiam quia cibo et potu ita vivimus, ut alterutro carere nequeamus, utrumque in sacramento suo esse voluit, ne si alterutrum deesset, quasi imperfecto vitae signo, ipse non plena, sed imperfecta vita signari videretur.

34. Dignum etiam fuit, ut eisdem speciebus quibus alitur et creatur caro et sanguis in quolibet homine naturaliter, consecretur etiam in dominico homine spiritualiter, non solum propter commodiorem aptitudinem sacramentalis perceptionis, sed et ut adjuvetur fides aliqua evidentia similitudinis, quia si panis in carnem et vinum in sanguinem cujuslibet transformatur naturaliter, quanto magis, si Deus voluerit, in carnem

et sanguinem suum transfertur omnipotentialiter.

35. Sed et aliis speciebus non potuit aptius significari in nobis unitas suae incorporationis, quam eis, quae in communibus cibis et potibus familiarius et verius solent incorporari nobis. Item ipsius ecclesiastici corporis unitas ad invicem aptius signatur: quia sicut panis ex multis granis, et vinum ex multis acinis, sic Ecclesia ex variis personis colligitur. Item, quia panis et vinum proprie proprius cibus et potus est, non bestiarum sed hominum; ideo Christus utriusque est usus mysterio, ut singularis et propria hominum crederetur refectio, cui etiam postmodum per apostolos aquam admisceri voluit, qui communis potus est bestiarum et hominum, ut ad unitatem tanti mysterii pertinere signaret non solum justorum sed et peccatorum, si poenitere vellent, consortium[1]), ut quod suum erat, ipse per se in

---

[1]) *Si poenitere vellent consortium.* Aliam ritus admiscendi aquam rationem reddit s. Cyprianus ep. 63. in opusc. t. 21. ep. 17. et ipse auctor infra c. 8. *Ut quod suum erat,* scil. ideo in ultima coena panem et vinum adhibuit, ut significaret, se singularem et propriam hominem esse refectionem, quemadmodum supra dixerat: *postmodum* vero *per*

exordio sacramenti prius exsequeretur, et nos quod nostri erat mysterii postmodum adderemus. Idem (*f.* quod) autem cibus mortalitatis videri voluit exterius in sacramento, cum intrinsecus vere vita aeterna sit, nostro contemperavit mysterio, ut quia eodem suo sacramento interius renovamur ad vitam, nec tamen exterius immutamur ad immortalitatis gloriam, ita in suo sacramento nihil exterius immutaretur, sicut et in nobis nihil exterius innovaretur: cum tamen interius idem hoc in nobis inveniremus, quod de ipso crederemus, quia vitam de vita reciperemus. Quia igitur nos necdum apparemus quod sumus, ideo Christus noluit apparere quod est, ut sit desiderabilior, qui tunc quidem apparebit quod est, quando nos apparebimus quod sumus, ut sit gloriosior. Unde divus Joannes in Epistola sua: *Filii Dei sumus, et nondum apparet quid erimus* (1. Joan. 3, 2). Et Paulus: *Cum autem apparuerit Christus vita nostra, tunc et nos cum ipso apparebimus in gloria* (Colos. 3, 4). Sicut

---

apostolos voluit adhiberi aquam, ut hoc aliud, quod ad nos spectat, nostrum mysterium, significaret, i. e. non solum justorum sed et peccatorum, si poenitere vellent, consortium cum ipso.

ergo in Emmaus peregrinis a fide peregrinus apparuit in specie (Luc. 24, 13), sic nobis peregrinis in mundi exsilio peregrina et extranea sibi specie apparet in sacramento, ut quia quod de nobis exterius apparet mortale est, mortalitatis cibus ipse exterius videatur, cum tamen per ipsum, qui immortalitatis est alimonia, intus vere et invisibiliter mors aeterna sanetur.

CAPUT VI.

Cur sumpto corpore Christi non statim etiam in carne vivamus aeternaliter, cum ipsum sit vita aeterna.

36. Quaeritur etiam quandoquidem tantum sacramentum vita est, cum Christus dicat: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam* (Joan. 6, 55), quare non statim etiam in corpore per vim tanti sacramenti vivimus aeternaliter, cum ipse non in futuro dixerit, *habebit vitam aeternam*, sed *habet* praesentialiter?

37. Sed sciendum quia sicut Adae dictum est: *Quacunque die vetitum comederis, morte morieris* (Gen. 2, 17), et tamen eadem die non in corpore, sed in anima mortuus est, sic Christus dicit: *Qui manducat*

meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, non quod in corpore statim aeternaliter vivat[1]), sed ut animam, quae prius in Adam mortua fuit quam corpus, per unitatem tanti sacramenti resuscitatam adstruat, ut scilicet recto ordine ipsa, quae peccando a Deo, qui vita aeterna est, divisa prius fuit mortua, per communionem tanti sacramenti iterum conjuncta Deo et unita credatur, et sit sicut prius rediviva. Quia enim peccando Adam a Deo divisus est, ideo Deus postmodum in morte corporali dividuum eum fecit a seipso, ut in corporis et animae divisione cognosceret, quia ipse ejus anima Deo, qui vera est vita, non adhaesisset. Quia igitur mors exterior mortis intrinsecae tam erat figura quam poena, ideoque hinc terrendo, hinc monendo erat

---

[1]) *Non quod in corpore statim aeternaliter vivat.* Sicut ergo Adamus esu cibi prohibiti non statim incurrit corporis mortem, sed mortem animae, mortalitatem et mortis veluti semina contraxit, ita qui eucharistiam recipit non statim vitam consequitur aeternam secundum corpus propter rationes, quas mox praeclare proponit, sed testimonium recipit vitae spiritualis, nam justi tantum ea legitime fruuntur; praeterea alimoniam vivificam, quae vitam spiritualem conservet et augeat; pignus resurrectionis et quoddam resurrectionis semen (cf. praef. n. 12).

quaedam ipsius culpae medicina. Si Deus prius abstulisset poenam medicinalem, quam culpam mortiferam, incurabiles nos redderet, quia ablata poena magis condelectaremur culpae, et ita culpa vigente et obstante nullus divinae relinqueretur locus gratiae. Cum igitur culpa mors sit animae, interim punienda erat per temporalis mortis molestiam, et sic sananda per gratiam, ut interim in regno mortis amaritudo passionum et laborum peccata excoquens purgaret, et ita gratia coelestis, virtutum germina quo liberius eo uberius inserens, nos vitae aeternae reformaret.

38. Propter peccatorum igitur excoctionem et purgationem non erat interim mors temporalis auferenda, sed aeterna, ne aut immundi et impuri requiem obtineremus illicitam, aut imbelles et immeriti justitiae reciperemus mercedem nobis indebitam. Non enim esset divinae discretionis aequitati condignum, ut vel sociata sibi perversorum immunditia suam fuscaret puritatem, vel immeritorum ignaviam remunerans, nullo magis merito homini quam lapidi tantae suae gloriae largiretur dignitatem. Ne itaque peccati obstinatione incurabiles fieremus, magna sua gratia mortem non abstulit tem-

poralem, ne in aeternum moreremur; vitam aeternam distulit, ut majori etiam merito, majorique fructu reciperemus; quia pro certo nisi ita esset, ad fidem Christi omnes convolarent tantummodo propter praesentis vitae aeternitatem; et ita dum tantae securitatis torpore non exercerentur ad bonum, futurae gloriae Christi majus amitterent lucrum. Unde etiam Deus Adae misericorditer prohibuit lignum vitae, dicens: Videte ne forte sumat de ligno vitae. Quia si ille, qui in anima perierat per lignum inobedientiae, viveret etiam in carne aeternaliter per concessum lignum vitae, ex toto periisset; dum carne aeternaliter vivens, et in anima peccando aeternaliter moriens, incurabilis esset ut daemones, vel etiam post hanc vitam cum carne victurus aeternaliter ut mali homines. Mali enim etiam in corpore vitam aeternam habebunt, quam tamen magis mortem dixerim, quia Deo qui vere vita est, non placebunt, et ideo sine divina gratia misera eis erit aeternitas, quia aeterna miseria.

CAPUT VII.

Cur temporalibus meritis aeterna retributio fiat.

39. Quaeritur iterum, quare aeternitas fe-

licitatis vel poenae retribuatur temporalibus meritis reatus vel justitiae?

Ad quod respondendum est, quia Deus non temporalem actionem sed perpetuam boni vel mali remunerat vel damnat voluntatem, quae si in aeternum viveret, in aeternum in suo proposito permaneret, ideoque juste aeternitatem retributionis aeternitati voluntatis appendit[1]). Unde etiam cum, ut ait Apostolus, passiones hujus temporis non sint condignae ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis; quia si ab initio mundi usque ad finem (Rom. 8, 18), non modo quis pro Deo laboraret, sed et pateretur, non tamen esset condignum, ut hoc temporali commercio aeternitatem mercaretur, ne tamen malis diutius liceret peccare ad majorem sui poenam, ne etiam bonos in mundi exsilio taederet vivere, si nimia foret eis dilatio ad patriam, breviavit Deus humanae vitae dies propter electos, ne pravorum afflictione, vel nimio suo labore deficerent. Sed et ne minutio temporalis laboris aliquod aeterni praemii videretur dispendium, ipsius

---

[1]) *Aeternitati voluntatis appendit.* Haec ratio non videtur efficax ad probandam retributionis aeternitatem.

praecursoris sui vitam quo nemo major, ipso teste, surrexit, triginta duorum et semis annorum esse voluit, sui etiam ipsius, qui super omnes est, eodem numero consummavit, ut quia *Deus non curat ex quanto tempore, sed ex quanto corde sibi serviatur*, perfectionem meriti non tempori ascriberet, sed virtuti. Ecce enim in tantillo tempore plenam obedientiam Deo Patri servavit, quod nullus ab origine mundi facere potuit. Et quis diutius eo vixisset, si temporis diuturnitatem, et non virtutem meritorum perfectioni sufficere vidisset? Sed et quomodo Joanne nemo major surrexisset, cum Abraham, Isaac et Jacob, et ceteros quamplures in obsequiis divinis diutius laborasse constet? Sed evidens est pro certo, quia etsi plures eo laboraverunt diutius, nemo ferventius et purius qui tempore juventutis suae inventus est in tentatione fidelis et fortis, quo caro spiritui semper magis est rebellis, adeo ut occidendus etiam Herodem increpare non metueret in carcere, quia fratri suo uxorem suam praesumpsisset tollere.

CAPUT VIII.

Cur panis in carnem, et vinum in sanguinem per se consecrentur.

40. Quaeritur quoque quare panis in carnem, vinum in sanguinem per se consecrentur, et illud per se caro, et illud per se sanguis dicatur, cum in carne totus Christus, et in sanguine totus Christus sumi credatur, nec tamen divisim duo Christi, sed in utroque unus solus Christus?

41. Ad quod respondetur, quia iste mos inolevit in Ecclesia ab ipso Christo, qui corpus suum et sanguinem divisim consecravit et dedit non ad divisionem substantiae suae, ut illi duos Christos acciperent, cum in utroque unum Christum acceperint, sed ad discretionem figurae, ut panis dum dentibus teritur, carnem Christi in passione attritam, et dum vinum in ora fidelium funditur, sanguinem de latere Christi fusum signaret.

42. Sed nec ideo corpus et sanguis per se dicitur, quasi corpus exanime, et sanguis effusus et divisus a corpore credi debeat, cum utrumque unus sit Christus immortalis, indivisus; sed in memoriam passionis ejus ita dicitur, quia in ipso sacramento mortem Domini annunciare debemus. Unde etiam aqua in sacramento admiscetur, non solum ut ca-

piti suo Christo populum ecclesiasticum uniri significet, sed etiam ut aquam quae de latere Christi cum sanguine fluxit, repraesentet. Dicuntur autem duo diversa sacramenta panis et vinum, quantum ad diversas suas species, cum tamen sint unum, quantum ad unam eandemque suam significationem. Unde Augustinus sacrificium Ecclesiae dicit duobus confici duobusque constare: uno scilicet sacramento, quia panis et vinum idem significant, et una re sacramenti, quia corpus et sanguis unus est Christus. Alioquin non duobus, sed quatuor constaret Ecclesiae sacrificium, essentque sicut duo sacramenta panis et vinum, sic duae discretae res sacramenti, corpus et sanguis, quod est impossibile, cum Christi corpus non sit exsangue et mortuum.

43. Ideo etiam corpus et sanguis divisim in sacramento videntur, ut quia Christus pro nobis mortuus est, nos qui corpore et anima perieramus, corpus per corpus, et animam per animam redimens, corpus et animam suam pro nostra redemptione in morte divisa fuisse signetur, dum corpus ejus in sepulcro jacuit, anima vero ad liberandas sanctorum animas ad inferna descendit. Cum igitur in tali mysterio corpus

per corpus, anima autem Christi significanda esset per aliquam visibilem speciem, nihil inventum est in creaturis, per quod vicinius et aptius repraesentaretur, quam per sanguinem, qui est sedes animae. In quo etiam ut signetur animas nostras et corpora animae Christi et corpori uniri et conformari debere, simul corpus et sanguis sumitur a fidelibus [1]), ut sumpto corpore et anima Christi, toto Christo totus homo in anima et corpore vivificetur; dum ipsa caro Christi, ut dictum est, non exsanguis et mortua, ved viva et vivificatrix creditur. Unde, ut ait Augustinus, nec caro sine sanguine, nec sanguis sine carne, jure communicatur. Item Gelasius Majorico et Joanni episcopis: „Comperimus, quod quidem sumpta tantum corporis sacri portione a calice sacri cruoris abstineant, qui procul dubio aut integra sacramenta accipiant, aut ab integris arceantur, quia divisio unius ejusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire [2]).

---

[1]) *Simul corpus et sanguis sumitur a fidelibus* nimirum secundum disciplinam illius temporis, quam tamen Ecclesia postmodum gravibus de causis immutavit. Verba Augustino mox tributa sunt Paschasii c. 19.

[2]) Apud Gratian. de consec. dist. 2. c. 12, p. 454.

CAPUT IX.

Cur corpus Christi magis consecretur in pane candido quam nigro, vel cujuscunque coloris, cum sanguis consecretur in cujuscunque coloris vino.

44. Quaeritur autem, quare in candido pane consecretur magis corpus Christi, quam in nigro, vel cujuscunque coloris, cum sanguis consecretur in vino albo vel rubro, vel cujuscunque coloris.

Pane quidem cujuscunque annonae sive coloris non prohibetur fieri corpus Christi, si necessitas fuerit; sed decet revera eum candidissimum esse et mundissimum, si facultas non defuerit, qui transferri debet in splendidissimum corpus immaculati Agni. Sicut enim mucor et vetustas in tali sacramento prohibentur, ne irrogent sumentibus fastidium, sic in eo nihil debet esse, quod sumendi minuat desiderium.

CAPUT X.

Cur magis consecretur corpus Christi in pane azymo quam fermentato.

45. Item quaeritur, quare in azymo pane consecretur caro Christi magis quam in fermentato, vel faecato, cum sanguis consecretur in vino seu defaecato et puro, seu cum

faece, ut musto de racemis statim expresso? Quare igitur faex vel fermentum in pane refutatur, cum recipiatur in vino, quo idem sacramentum conficitur?

Ut ergo supra dictum est, panis et vinum unum sacramentum est; quia in utroque unus Christus est, utrum ergo ex azymo an ex fermentato pane corpus Christi confici debeat inter latinos et graecos magna concertatio est, in tantum, ut illi istos *Azymitas*, isti illos *Fermentarios* quasi cujuslibet haeresis notent vocabulo, cum tamen, ut multis bonis catholicis videtur, non sit contra fidem christianam seu azymum seu fermentatum sacrificetur, tum quia utrumque panis est, et sicut utrumque vitam transitoriam, sic corpus Christi dat aeternam, tum quia etiam quamvis Christus de azymo pane corpus suum fecerit (forsitan non quia res quae fiebat hoc exigebat, sed quia coena, in qua hoc factum est, panem alium non exhibebat), panem tamen fermentatum non prohibuit. Quamvis enim in veteri lege praeceptum sit azymum panem in pascha comedi, ut per eum figuraretur Christus sincerus et mundus fore, et nos etiam, qui manducaturi eramus corpus ejus, similiter moneremur purgari ab omni fermento malitiae

et nequitiae; figura tamen tali in pane illo non indigemus, de quo carnem Christi conficimus, quia qui de figura veteri ad veritatem transivimus, azymam et puram carnem Christi in quocunque pane consecrato sumimus.

46. Adstruunt etiam, quia sicut ad invocationem divini nominis, quae in nullo sacramento annullari creditur, sed sola per Dei gratiam omnia in omnibus operatur, non obsunt vel prosunt sacerdotum merita, quo magis vel minus fiant ecclesiastica sacramenta, sic nec color, nec species aliqua panis et vini obest vel prodest, quo minus vel magis corpus Christi fiat, dum tantummodo sit panis et vinum, quorum substantia, ut Christus praecipit, in substantiam corporis Christi et sanguinis transeat.

47. Dicunt tamen graeci latinos injuste azyma immolare, cum azyma veteris testamenti sit, et Christus omni vetustate ablata, utpote praesente veritate saluti humanae superflua, non in azymo, sed in fermentato novum testamentum instituerit. Contendunt enim quia novum testamentum non perfecte instituisset, nisi omnino vetus tam in azymis quam in ceteris suis ritibus destituisset. Detestantur ergo latinorum sacrificia, quia

in eis ipsos judaizare reputant, immolando azyma.

48. Dicunt econtra latini, Christum in azymo pane novum testamentum instituisse, quia cum XIV. luna ad vesperum vetus testamentum compleverit et novum instituerit, fermentatum in cunctis finibus Israel inveniri non licuit; quapropter quia coena ipsa, in qua hoc factum est, panem tantummodo azymum exhibebat, azymo pane novum testamentum instituit. Quod si Christus non judaizando fecit, quis nos eum imitando judaizare dixerit? Sed opponunt graeci, Christum fermentatum panem mirabiliter sibi exhibuisse, sicut de quinque panibus legitur milia hominum pavisse.

49. Econtra latini: Quia hoc miraculum eum fecisse non legitur, licet potuerit, quod tamen fecerit nulla auctoritate firmatur; praesertim qui eotenus ita legem servaverat, ut ex ea nec jota unum solvere voluerit. Quia enim natus ex muliere, factus sub lege, debitor legis extiterat; si eotenus legem solvisset, legem transgrediendo peccator fieret, causaque nostrae salutis periret. Nisi enim omnino innocens[1]) et mundus pro nobis im-

---

[1]) *Nisi enim omnino innocens.* Christus omnino

mundis et injustis occumberet, non alienae, sed suae culpae debitum moriendo solveret, et sic Adae peccato non deleto, regnum mortis aeternae non cessaret. Cum enim de observantia azymorum lex dicat: *Quicunque fermentatum comederit, peribit anima illa de Israel* (Exod. 12, 15), justam occisionis suae causam judaei invenissent, si eum ut legis transgressorem punirent. Qui enim adversus eum tam studiose tot falsos testes subornaverunt, proditore ipso qui coenae interfuit deferente, tam justam causam non reticuissent.

50. Opponunt graeci: Quia et si ante passionem legis debitor fuit, post resurrectionem legi nihil debuit, quia, ut ait Apo-

---

fuisset innocens, etiamsi in ultima coena adhibuisset panem fermentatum, cum esset ipse legislator; sed illud etiam verum maneret, quod tunc judaei praetextum saltem aliquem habuissent accusandi Christum, neque decuit ut vel minima transgressionis umbra in Christum caderet. Hinc hoc argumentum latinorum sat est firmum. Ceterum inter paucos Algeri naevos, quos annotat Bellarminus de scriptoribus eccl. et hunc reponit, quod secundum Algerum videatur esse de jure divino, ut sacrificium missae in azymo celebretur, »quod non est verum, alioquin Ecclesia non toleraret eos, qui celebrant in fermentato.« Sed id revera non affirmat Algerus.

stolus, Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur, quod enim vivit, vivit Deo. Quoniam igitur post resurrectionem non legi, sed Deo vivit, ideo ipse nil jam legi debens, baptismum novae gratiae, quod ante non fecerat, in remissionem peccatorum non judaeis tantum, sed et omnibus gentibus praedicari et praestari instituit. Unde etiam adstruunt, quia etiamsi Christus panem azymum consecraverit, non tamen hoc imitandum sit in ipso, sicut nec circumcisionem cum baptismate, nec celebrationem veteris paschae cum novo usurpamus: quamvis ipse ut mediator novi testamenti ac veteris, illud complendo, istud instituendo, peragere sit dignatus; quia ante passionem quidem aliqua novi testamenti ac veteris pro sua dignitate rite perfecit, sed post resurrectionem omni legalis vetustatis umbratica superfluitate remota, solius gratiae veritatem omnibus instituit.

51. Dicunt econtra latini, quia revera hoc salubriter imitandum est in ipso, quod Ecclesiae suae faciendum tradidit exemplo, testimonio, praecepto. Cum enim dixisset: *Panis, quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita*, azymum panem benedixit, fregit et dedit, dicens: *Hoc est corpus meum*,

quod pro vobis tradetur. Et addidit: *Hoc facite in meam commemorationem*. Cum ergo testatus sit azymum panem corpus suum factum, et sine exceptione praeceperit hoc in sui memoriam faciendum esse; quis, attestante Deo, non credat azymum panem corpus Christi fieri? Quis ad hoc idem faciendum non obediat praecipienti sub exemplo idem faciendi? Si mortiferum scisset Christus fidelibus suis fore de azymo corpus suum conficere, sicut cetera peccata ne hoc faceremus interdixisset, vel saltem facere non praecepisset. Nunc autem cum dixerit: *Hoc facite*, et azymum non exceperit, quis audet excipere quod ipse non excepit? aut quis audet prohibere quod ipse in sacramento suo non prohibuit? Sed ipse faciens, nos hoc ipsum facere praecepit. Cum dicit: *Hoc facite*, convenienter subauditur, *quod ego*; quis aeque competenter subaudire audeat, *sed non de hoc unde ego?*

52. Item, si mutandum est fermentato azymum, mutetur etiam quolibet alio liquore vinum. Si enim vinum recipitur, cur azymum refutetur? cum sicut ex azymo, sic ex vino Christus vetus pascha finierit, et novum inchoaverit, et utrumque nobis in sacramento suo aeque celebrandum tradiderit?

judaei autem aeque utantur in suis ceremoniis vino sicut et azymo, hoc utique Christus faciens, non fecit tantummodo, ut praeceptum de azymis in pascha servaret, sed etiam ut fermentarios, quos praevidebat, reprobans azymitas approbaret; aut certe si etiam fermentarii approbarentur, ipse azymita, azymitas praeponeret. Si enim divina sacramenta per eas elementorum species, quae digniores sunt, celebrare debemus, quem panem digniorem existimabimus, quam eum quem et vetus lex ad significandam, et Evangelium elegit ad exhibendam dominici corporis veritatem? In lege azymus panis afflictionis dicitur, ut per hoc etiam nos, qui memoriam passionis Christi in sacramento recolimus, animas nostras affligere doceamur. In gratia enim, ut ait Apostolus, non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis epulari monemur (1. Cor. 5, 8), ut per azymum sinceri et puri esse debere signemur.

53. Quid igitur ad conficiendum Christi sacramentum dignius, quam illud, quod et veritate et figura salutem omnimodis operatur? Nec tamen figuris utentes judaizare putandi sumus, quia licet in hoc idem faciamus quod judaei, non tamen eadem causa

facimus, qua et ipsi, quia non facimus, ut judaismum servemus. Et cum ipsi suis figuris futura tantum portendant, non Christum per azymi figuram qualemcunque futurum significamus, sed potius quod sine fermento, id est, infectione peccati fuit ille, cujus corpus immolatur, repraesentamus: et nos ipsos, secundum Apostolum, ut epulemur non in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis admonemus.

54. Cum ergo nos Christum non talem futurum ut judaei, qui figurant futura et exspectant, sed fuisse purum, ut christiani significemus, et nos tales fieri qualis ipse est, moneamus: in azymo frustra nos reprehendunt graeci, nisi forte velint, ut quia vetera transierunt, in quibus futurorum umbrae necessariae erant, nullis figuris utantur christiani. Ubi est quod ait Apostolus: *Consepulti sumus cum Christo per baptismum in mortem* (Rom. 6, 4), si baptismus non est nobis figura mortis Christi et sepulturae? Sed forte non eisdem nos uti volunt figuris, quibus illi utuntur in suis ceremoniis? Sed si idem vetatur azymum, quia eo utuntur judaei in ritibus suis, ita etiam eorum vetetur fermentatum, quia eo etiam utuntur judaei in sacrificiis suis. Unde in Levitico:

Offeret panes fermentatos cum hostia gratiarum, quae offertur pro pacificis (Levit. 7, 13). Item in eodem: *In Pentecoste offeretis panes primitiarum de duabus decimis similae fermentatae* (Levit. 23, 17).

55. Quia ergo nulla ratio cogit, ut azymum a Christi sacrificio repellatur, dignum est ut quod Christus instituit, omnis autem Ecclesia praeter graecam a primordio sui ex traditione principum Ecclesiae, Petri scilicet et Pauli, celebravit, indesinenter conservet, donec Christus ad judicium veniat, sicut ipse instituit. Si enim quia Apostolus ait: *Vetera transierunt, ecce omnia facta sunt nova* (2. Cor. 5, 17), credantur transisse omnia, et periisse veteris testamenti instituta, ubi est dilectio Dei et proximi, ubi sunt praecepta Decalogi, ubi est ordo levitarum et sacerdotii, dedicatio altaris et templi? Haec omnia ab illis ad nos non deficiendo, sed proficiendo transierunt. Encaenia, Pascha, Pentecosten, Quadragesimam, quia in veteri lege instituta sunt, celebrari non desistimus; pontifices, sacerdotes, levitas, reliquosque ecclesiasticos ordines ad exemplum veterum instituimus, et cetera quamplura in hunc modum.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Quod sancti quibusdam suis auctoritatibus videntur astruere, haereticorum sacramenta esse irrita et noxia.

1. Quia de peccatoribus ministris, sed tamen ecclesiasticis, quod vera et rata sacramenta celebrent astruximus, nunc de extra Ecclesiam peccatoribus haereticis scilicet vel schismaticis, quamvis non rata, si saltem vera sint quae celebrant, videamus: maxime quia sancti aliquibus in locis ea sacramenta esse negant, et potius ea sacrilegia vocant.

2. Et quia de corpore et sanguine Domini, quod praesentis est negotii, major est dubitatio, de ipso, ipso auxiliante, sed et de ceteris, praesens fiat disputatio. Positis ergo auctoritatibus, quibus sancti haereticorum sacramenta detestantur tamquam irrita, et quantum ad ipsos noxia, subjungamus auctoritates et rationes, quibus adstruantur, quantum ad Deum vera et sancta.

3. Ait Augustinus: „Extra catholicam Ecclesiam veri sacrificii locus non est.“ Pelagius papa Viatori et Pancratio inter cetera: „A schismaticorum sacrificiis, potius autem sacrilegiis abstinere debetis.“ Item idem ad

eosdem: „Non est corpus Christi, quod schismaticus conficit.“ Item Augustinus in Enchiridio cap. 5: „Si quae ad Christum pertinent cogitentur, nomine tenus invenitur Christus apud quoslibet haereticos: re autem ipsa non est apud eos.“ Item Cyprianus[1]): „Constat eos oleum unde baptizati unguntur sanctificare, et eucharistiam apud illos fieri non posse: ubi spes nulla est, et fides falsa, ubi omnia per mendacium geruntur.“ Item Ambrosius in libro de initiandis rudibus (de myst. cap. 4): „Non sanat baptismus perfidorum, non mundat sed polluit; quia in harum diluvio aquarum ad Deum non approximatur.“ Item Hieronymus in Aggaeum prophetam (cap. 2): „Omne quod fecerint haeretici, vel quod mihi obtulerint, vel vota vel cetera, contaminata erunt in conspectu meo. Quamvis enim sancta videantur specie sui, quae offeruntur; tamen quia tractata sunt ab illo, qui pollutus est in anima, polluuntur omnia.“ Item B. Gregorius in Dialogo (lib. 3. c. 31): „Superveniente paschalis festivitatis die, ad Er-

---

[1]) Ita legitur in sententia episcoporum 87. de haereticis baptizandis (inter opera s. Cypriani, pag. 330), quam damnavit sedes apostolica.

minigildum perfidus pater ārianum episcopum misit, ut ex ejus manu sacrilegae consecrationis communionem perciperet, atque per hoc ad patris gratiam redire mereretur. Sed vir Deo dilectus ejus a se perfidiam dignis increpationibus repulit.“ Item idem: „Cur non perpenditur, quia benedictio illi in maledictionem convertitur, qui ad hoc ut fiat haereticus promovetur?“ Item: „Sacerdotium illic subsistere non arbitror.“ Item Cyprianus: „Ad haec omnia accedit etiam illud malum, ut antistes diaboli audeat eucharistiam facere, cum nec sanctificari illic oblatio possit, ubi Spiritus sanctus non est.“ Et paulo post: „Falsa altaria et illicita sacerdotia et sacrilega sacrificia, et omnia adulterata fingentes: inter ethnicos et publicanos computentur omnes, quos constat a caritate atque unitate Ecclesiae catholicae recessisse. Ergo omnia quae faciunt haeretici carnalia sunt, inania et falsa. Non statim suscipienda et assumenda sunt, quae jactantur in Christi nomine, sed quae geruntur in Christi veritate. Quomodo enim perficere quae agunt, et impetrare aliquid a Deo possunt, qui contra Deum quod eis non licet moliuntur? Item Gregorius in Moralibus (lib. 23. c. 1): „Haereticorum sacrificia Deo accepta esse nequeunt, nisi

pro eis universalis Ecclesiae manibus offerantur.“ Item idem (lib. 15. cap. 3. n. 13): „In una namque domo agnus comeditur: quia in una catholica Ecclesia vera hostia Redemptoris immolatur.“

4. His omnibus auctoritatibus videntur sancti adstruere, extra Ecclesiam ab haereticis vel schismaticis corpus Christi confici non posse, cum nec Christus, nec Spiritus sanctus, per quem omnia sanctificantur, sit apud eos, nec locus sacrificii, nec sacerdotium subsistat apud eos: et ideo offerant sacrificia sacrilega, inania et falsa. Ad hoc etiam accedit, quod cetera sacramenta forma sunt tantum et figura sanctorum effectuum, non ipsa veritas, possuntque apud haereticos vera quidem dici quantum ad formam, et inania et falsa quantum ad effectus gratiam, quam apud eos non conferunt. Sed sacramentum corporis Christi, cum nullatenus sit sine corpore Christi, si verum est apud haereticos, nullatenus est inane et falsum apud eos, quia ubicunque est sacramentum corporis Christi, ibi et Christus, qui non est inanis et falsus, sed semper verus. Si ergo sacrificium eorum est sacrilegum, cum Christus sit sacrificium, ergo Christus est sacrilegus. Si non est acceptum Deo,

ergo Filius in quo sibi Pater complacuit, Patri non est acceptus. Si non est accipiendum et assumendum ab hominibus, ergo ille qui adorandus est ab angelis, est ab hominibus reprobandus et respuendus.

5. Quod de Christo, qui Agnus immaculatus est, sentire est nefarium, ut alieno scelere aliquatenus eum credamus contaminandum, qui omnia peccata mundi solus pertulit et abstulit. Ne ergo aliquatenus de eo credatur hoc inconveniens, consentiunt Pelagio, quod non sit corpus Christi, quod schismaticus conficit, et Cypriano, quod apud haereticos eucharistia fieri non possit, voluntque invocationem divini nominis, quam Gregorius sacrilegam consecrationem vocat, in hoc irritam duci, qui Cyprianus dicit non statim suscipi debere, quae jactatur in Christi nomine, sed quae geruntur in Christi veritate, ut dum omnino nihil esse adstruunt, quod haeretici conficere videntur, ignominiam illam a Christo auferant, quam sancti de sacrificiis, vel ceteris haereticorum sacramentis attestantur.

CAPUT II.

Quod solius Dei sit, omnia sacramenta facere semper vera et sancta quantum ad ipsum.

6. Sed si ita est credendum, quam late pateat inconveniens videamus. Primum invocationem divini nominis in sacramentis suis annullari, credere nefas est. Ait enim Augustinus ad Parmenianum (lib. 2. c. 6): „Sacrificia, inquit, impiorum exsecratio est Domino. Etenim inique offerunt illa.“ Et post pauca: „Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt, qui offerunt impie. Nam unum idemque sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit.“ Item idem in homilia super Joannem 80. n. 3: „Unde ista tanta virtus est aquae, ut corpus tangat et cor abluat, nisi faciente verbo? Non quia dicitur, sed quia creditur.“ Item ad Donatistas: „Si Deus adest sacramentis et verbis suis, per quoslibet administrentur, et sacramenta Dei ubique recta sunt, et mali homines quibus nihil prosunt, ubique perversi sunt, id est intus et foris.“ Item: „Ergo non foris, sed nec intus quisquam, qui ex parte diaboli est, potest in se vel in quoquam maculare sacramentum, quod Christi est.“ Quomodo enim

posset maculare malus quod non potest consecrare vel meliorare bonus, quod solus efficit Christus et nullus alius? Si enim alius efficeret, jam ad Christum non attineret. Sed quod bonum sine summo bono esse posset? Quamvis ergo omnia sacramenta Christi esse dicantur et Ecclesiae, non tamen ita, ut in eis Ecclesia Christo quasi par conferatur, sed ut particeps Christi gratiae adstruatur, ut et solius Christi sint, quantum ad potestatem qua fiunt; et Ecclesiae, quantum ad utilitatem qua conferuntur, ut in eis et ille suam exhibeat gratiam, et illa suam suppleat indigentiam. Sciens enim Christus vel hominum peccata impedire, vel merita non sufficere ad vitam, sacramentorum suorum adhibuit gratiam, ut Ecclesia quod minus habet in meritis, divinis credens suppleri sacramentis, quanto in sua imperfectione Deo esset humilior, tanto in superabundantia beneficiorum ejus fieret perfectior. Quod ergo suis Christi gratia reservavit privilegiis, nihil debere voluit ministrorum meritis vel officiis, sed quod suum est ita fecit sibi libere liberum, ut nec eorum dignitate sit melius, nec indignitate deterius, ne vel boni divino operi superaddidisse videantur, tamquam Deo meliores, vel mali

minuere, tamquam contra Deum fortiores, vel tamquam sint ipse Deus, suum omnino deputare qnod omnino divinum est. Ne ergo sacramenta Ecclesiae bonorum vel malorum hominum, sed solius Dei esse adstruantur, apud omnes indifferenter quantum ad se vera et sancta esse creduntur; ut cum apud omnes ab eodem eadem sint semper, sicut Deus incommutabilis seipso nunquam pejor vel melior est, sic et sua sacramenta incommutabiliter apud omnes eadem nunquam seipsis sint pejora vel meliora.

CAPUT III.

Quod sacramenta Christi pro meritis ministrorum fieri credenda non sunt, ne pereat unitas sacramentorum et Ecclesiae.

7. Si enim pro meritis ministrantium apud hos vel illos melius vel pejus fieri putarentur, jam non Christi gratiae, sed eorum meritis adscriberentur, et cum quidlibet nunc pejus nunc melius, non idem sed diversum sit, jam non staret unitas baptismi vel corporis Christi; quia baptismus ejus in his vel illis melior vel pejor esset diversus et similiter corpus Christi diversum. Si enim a malo mala, a bono bona, a meliori meliora fierent sacramenta, nonne pro variis meritis

hominum, varia essent baptismata et Christi corpora? Et si multa corpora Christi, ergo non unus sed multi Christi; nec una Ecclesia, sed multae, quod est nefas. Et quia constat multos Christos non esse, de unitate baptismi et Ecclesiae videamus, ut de majori magis pateat, quod de minori sacramento probabitur.

8. Ait Augustinus super Joannem homiliā 6. n. 6: „Per hanc potestatem, quam Christus solus sibi retinuit, et in neminem ministrorum transfudit, quamvis per ministros baptizare dignatus sit, per hanc stat unitas Ecclesiae, quae significatur in columba, de qua dictum est: *Una est columba mea* (Cant. 6, 8), una est matri suae. Si enim transferretur potestas a Domino ad ministros, tot essent baptismata quot ministri, et non staret unitas baptismi. Quamvis ergo baptizent sive justi sive injusti, non tribuitur sanctitas baptismi nisi illi, super quem descendit columba, de quo dictum est: *Hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joan. 1, 33). Petrus baptizet, hic est qui baptizat; Paulus baptizet, hic est qui baptizat; Judas baptizet, hic est qui baptizat. Nam si pro diversitate meritorum baptismus sanctus est, quia diversa sunt merita, diversa erunt

et baptismata. Sed quomodo cum baptizat bonus et melior, non ideo iste bonum accipit et ille melius sed unum est et aequale quod acceperunt: sic et cum baptizat malus; quod datum est, unum est, nec impar propter impares ministros, sed par et aequale, propter *hic est qui baptizat*".

9. Sed ne putetur dictum de his malis, qui vel ignorantur aut tolerantur in ipsa Ecclesia, ait Augustinus ad Cresconium grammaticum (lib. 2. c. 21): „Si quaeris, quomodo baptizent quos damnavit Ecclesia, respondeo, sic eos baptizare, quomodo baptizant quos damnavit Deus, antequam de illis quidquam judicaret Ecclesia." Item (lib. 3. cap. 5. n. 6): „Si inter bonos ministros, cum sit alius alio melior, non est melior baptismus qui per meliorem datur, nullo modo est malus qui etiam per malum datur, quia idem baptismus datur; et ideo per dispares ministros Dei munus aequale, quia non illorum, sed ejus est." Item idem in libro 6. de baptismo cap. 1: „Etiam corde tardiores intelligunt baptismum Christi nulla perversitate dantis vel accipientis posse violari." Item idem in 6: „Illud et in homine justo et in homine injusto semper sanctum est, quod neque alicujus aequitate augetur,

neque alicujus iniquitate minuitur.“ Item idem in libro 3. de baptismo cap. 11: „Catholica Ecclesia propterea non debet iterare baptismum, qui apud haereticos datus est, ne judicare videatur ipsorum esse quod Christi est, aut eos non habere, quod intus cum acceperint, amittere utique foras exeundo non possunt.“ Unus igitur idemque baptismus Christi est apud omnes, bonos scilicet et malos, damnatos et non damnatos, haereticos et non haereticos: ita ut per dispares ministros munus Dei semper aequale sit, quia non illorum sed ejus est, nec melius nec pejus quantum ad sanctitatem, nec majus nec minus quantum ad veritatem; non a dante vel accipiente violatum, non recedenti ab Ecclesia amissum, non redeunti iterandum, ut in quo nullius momenti omnia hominum judicantur merita, sola Dei valere credatur gratia. Si enim pro meritis suis ab Ecclesia recedendo possent amittere, permanendo obtinere, quod ipsi sibi possent conferre vel auferre, ipsorum non Dei videretur esse. Item quod recedenti esset amissum, redeunti esset iterandum, fierentque duo baptismata, quibus bis renasceretur spiritualiter, semel natus carnaliter. Item, si quod fit apud haereticos non est sacramen-

tum, quod cum illis refutatur, ipsorum non Christi esse judicatur. Item annullatur apud eos invocatio divini nominis, iteranda ut valeat a catholicis; sicque gratia Dei jam quasi per se impotens, quod valet hominum meritis debet, jam ubi non vult libera non gratuita, sed meritis hominum obnoxia, dum apud haereticos nihil sine meritis, apud Catholicos autem operatur tantum pro meritis, et ita gratia jam non est gratia.

10. Unum igitur idemque apud omnes in sua veritate credendum est esse baptisma, ut catholica maneat in sua unitate Ecclesia. Sicut enim unus est Pater noster, qui est in coelis, sic et sponsa ejus mater nostra Ecclesia una est quae generat, sic et unum baptisma quo generat; quia, licet diversae sint aquae diversis locis et temporibus, non tamen confitetur nisi unum baptisma in remissionem peccatorum; quia, teste Apostolo, unus Dominus, una fides, unum baptisma (Ephes. 4, 5). Similiter et diversi baptistae, semper unum baptisma. Si enim quot baptistae tot patres regenerare crederentur, esset regeneratio generatione deterior. Generatio enim carnalis ab uno homine coepit, ne contra se humana propago erigeretur, et a se divideretur per superbiam, si non ab

uno, sed ab isto et ab illo melius et pejus habuisset originem primam. Quam multo deterius regeneratio spiritualis non ab uno Deo, sed ab isto et ab illo melius vel pejus fieret, si tot patres quot baptistas haberet. Secunda enim generatio nihil amplius conferens quam prima non coelestis sed terrena, sicut et prima, diceretur; filiique Ecclesiae terrenis patribus renati, quia filii Dei non essent, nec haeredes Dei, nec cohaeredes Christi fierent, quia in regeneratione sua tanti patris nobilitate et haereditate orbati essent. Ecclesia etiam divisa tot patribus, variorum schismatum confusione periclitaretur, dum ego Apollo, ego autem Cephae, ego autem Pauli (1. Cor. 1, 12) ab omnibus adulterinis filiis, quasi in divisionem Christi perstreperetur. Et quae esset caritas ubi non esset unitas? Cum igitur radix omnium bonorum sit dilectio, Ecclesia sine dilectionis unitate omnium bonorum privaretur et merito et praemio.

CAPUT IV.

Quod Deus pretiosa sacramenta in non pretiosis speciebus posuit, non ut essent vilia et abjecta, sed gratuita.

11. Ne ergo Ecclesia tot patres habere videatur, quibus unitatem suam dissipet, et a nobilitate coelesti degeneret, omnia sacramenta solius Dei creduntur esse, quae quam gratuita, quam utilia, quamque magnifica fecerit, studeamus perpendere, ut cum viderimus de quantulis rebus quanta Ecclesiae suae conferat, si solius Dei sint ipsa, et per ipsa operari manifestissimum fiat. Omnes sacramentales species natura vel quantitate sua ita nullius aestimationis sunt in pretio, ut ad sacramentalem dignitatem nullo suo assurgere videantur privilegio: nisi quod dum naturali similitudine sua effectus sacramentalis praetendunt umbram vel imaginem, ad similem sancti Spiritus gratiam percipiendam magis accendunt et certificant fidem. Verbi gratia: In quatuor speciebus Ecclesiae sacramenta maxime consistunt, aqua scilicet, oleo, pane et vino. Aqua, licet omnibus sit necessaria, nulla tamen sua venalitate est pretiosa. Oleum vero, panis et vinum in sacramento ita paucitate sua effugiunt pretii quanti-

tatem[1]), ut nullam nisi in spirituali gratia sibi vindicare videantur utilitatem. Quod tamen non ideo fecit Deus, ut quia sacramenta sua specie tenus venalitati non sunt idonea, magis vilia videantur et abjecta, sed magis gratuita, ut dum in eis nihil videtur valere, nisi quod suum est, omnes de eis sibi soli haberentur gratiae, qui in suis beneficiis nostram abstulit expensam ne gravaremur, suam contulit incomparabilem gratiam, ut hilarius juvaremur. Si enim in quibuslibet pretiosioribus speciebus sacramenta sua Deus instituisset, quae natura et quantitate sua ita essent pretiosa, ut mundus totus non sufficeret ad ea comparanda, non quidem sacramentorum esset digna comparatio, sed difficilis et onerosa pauperibus ad ea fieret accessio.

12. Ideoque ut gratia Dei omnimodo esset gratuita, in sacramentalibus speciebus non quaesivit dignitatem, sed aptitudinem. Quia enim aqua exstinguit, mundat, et candidat prae ceteris liquoribus, ideo etiam in

---

[1]) *Effugiunt pretii quantitatem* scil. tam exiguum olei etc. adhibetur in his sacramentis, ut propter materiae exiguitatem eadem nullius sint pretii: hinc eo ipso discimus et monemur, illorum pretium totum esse spirituale.

baptismate carnis incentiva exstinguit, peccatorum tam originalium quam actualium labem abluit, innocentiae candorem reducit: et dum sic coelestis Patris imaginem reformat, filios adoptionis regenerat. Oleum vero, quia athletis est congruum, incendio et lumini obnoxium, ut contra spirituales nequitias humana fragilitas fortius muniatur, oleo chrismatis et in baptismate et in confirmatione perungitur, ut sic datus Spiritus geminae dilectionis animam fide illuminet, dilectione inflammet, spe coelesti muniat et roboret. Quia vero panis et vinum homini incorporatum vita est temporalis, ideo Christus hoc sācramento nobis tamquam caput membris incorporatus fit vita aeterna fidelibus. His tribus sacramentis baptismus rite perficitur: ut quia in trinitatis nomine celebratur, trinitatis etiam fidem suo ministerio attestans, per aquam Deo Patri nos regeneret, per corporis et sanguinis Christi communionem Filio Dei ad vitam nos concorporet, per olei unctionem Spiritus sancti virtute confirmet, ut qui in initio regenerationis tanta Dei gratia indigni praevenimur, non desperemus ad vitae palmam perduci, si curr eadem adniti voluerimus.

CAPUT V.

Quod tanta sunt Dei sacramenta, ut omnium hominum superent merita.

13. Cujus ergo est tantam conferre gratiam, nisi solius Dei, qui in sacramentorum suorum excellentia ita omnium superat merita, ut ad eorum dignitatem vel potestatem aspirare omnino judicentur indigna[1])? Quis

---

[1]) Auctor bene hic de sacramentorum praestantia disserit, quam ut melius assequamur, juverit sacramenta quintuplici sub respectu considerasse. Considerari enim 1. possunt *in sua ad humanum genus relatione*, et tunc a) *canales* sunt *gratiae*, per quos de fontibus Salvatoris in cruce pendentis ad homines omnium aetatum et gentium gratia decurrit: sunt b) *vasa medicinae* primum contra ipsam mortem spiritualem animae, dein contra multiplex peccati vulnus: sunt denique c) *fundamenta vitae christianae*, quibus varii status et stadia hujus vitae ad altiorem elevantur ordinem gratiaque sanctificantur. Relate *ad Ecclesiam* sunt sacramenta 1) *fontes*, qui illam irrigant, non secus ac ille fluvius, qui *egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum* (Gen. 2, 10), ut eam reddant verum paradisum hortumque voluptatis virginum liliis, rosis martyrum, confessorum violis consitum: sunt b) *columnae* illae septem, quibus innititur domus a Sapientia sibi aedificata (Prov. 9, 11): sunt c) *vincula* et nervi, quibus fidelium multitudo in unum coalescit et colligatur corpus (cf. Eph. 4, 16). Si sacramenta 8) spectantur secundum suum *habitum ad Chri-*

enim de filiis diaboli potest regenerare filios Dei, nisi Pater Deus? Quis peccatores ju-

---

stum, haud incongrue dici possunt a) quaedam *incarnationis adumbrationes* et imitamenta; sicut enim in humana assumpta natura latebat divinitas, quae illam gestabat atque per eam nostram operabatur salutem, ita sacramentum forma est visibilis invisibilis gratiae, quae per ritum visibilem exseritur (cf. Thomam 3. p. 9. 60. a. 6). Sacramenta dici possunt b) *operationes Christi:* sicut enim Christus loquendo, tangendo etc. remittebat peccata, sanctificabat, sanctum conferebat Spiritum; ita mediante ritu sacramentali a suis ministris ipsius nomine et auctoritate posita ipse peccata delet, sanctificat; ipse enim in sacramentis, ut solemniter contra donatistas propugnatum fuit, principalis gratiae est minister. „Non mundavit Damasus, inquit Ambrosius in prol. de Spir. s. n. 18, non mundavit Petrus, non mundavit Ambrosius, non mundavit Gregorius; nostra enim servitia, sed tua sunt munera. Neque enim humanae opis est divina conferre, sed tuum, Domine, munus et Patris est, qui locutus es per prophetas dicens: *Effundam de Spiritu meo* etc. (Joel. 2, 20 ss).“ Hinc c) *multiplicatio* sunt quaedam *virtutis sanctificatricis* Salvatoris, quam mediantibus sacramentis modo non solum ut olim in Palaestina pro judaeorum tantum salute (visibiliter) exserit, sed hominibus sanctificandis omnium aetatum, gentium et locorum applicat, atque ita omnibus se redemptorem exhibet, adeo ut ratione sacramentorum maxime dici possit, Christum in sua Ecclesia vivere illudque continuare opus, quod visibilis in terra degens inchoavit. Si considerentur 4) sacramenta *secundum suam*

stificare potest, nisi qui pro peccatis nostris mortuus est Christus? Et cum spirituale sit quidquid in baptismo geritur, quis hoc potest peragere, nisi Spiritus sanctus? Frustra enim hoc in Trinitatis nomine fieret, si ad alium quemlibet a Trinitatis potestate transiret. Non ergo praesumat homo sibi de-

---

ad Deum relationem, a) *mirabilia* sunt *omnipotentiae* divinae; quid enim mirabilius, quam Deum per tam vilia elementa adeo stupenda operari, delere peccata, reddere homines ex filiis irae Dei filios, sanctificare animas, conferre s. Spiritum? „Unde ista tanta virtus aquae, ut corpus tangat et cor abluat (Augustinus tr 80. in Joan. n. 3)?“ Sunt b) *pignora divinae bonitatis*, si enim Deus per sacramenta tam insignia praebet bona, quid daturus est in gloria: sunt denique *inventa* c) *divinae sapientiae*, quam miratur et depraedicat pluribus catechismus tridentinus p. 2. c. 1. n. 13. Denique 5) si sacramenta spectentur relate *ad naturam*, dici possunt a) *naturae sensibilis sublimatio*; magna enim in eam redundat dignitas, si instrumentum est s. Spiritus in ordine salutis ad effectus tam stupendos et divinos; hinc b) in sacramentis maxime *assequitur finem suum*, qui est naturae rationali inservire ad illum assequendum finem, pro quo ea creata est: et cum c) in sacramentis natura sensibilis instrumentum fiat benedictionis, jam *anticipatur illa redemptio*, quam modo aspirat et qua liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei (Rom. 8, 19 ss.).

putare, quod solius Dei est facere. Ait enim Apostolus: *Divisiones gratiarum sunt: unus autem Dominus, qui operatur omnia in omnibus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12, 4). Unde etiam Christus cum diceret: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto* (Joan. 3, 5), de ministris omnino tacuit, quia de tanta gratia nihil ad eos attinere vidit.

14. Unde beatus Augustinus super Joannem tract. 5. n. 15: „Sed dicit mihi haereticu : Non habes baptismum, quia malus tibi dedit. Si malus est, inquam, Christus, et malus mihi dedit. De officiali non disputo. Fuerint qualeslibet homines, ego a Christo accepi, ego a Christo baptizatus sum; ego novi, quia docuit me columba quam vidit Joannes. Sint justi ministri si volunt; sin autem, securum me facit magister meus, de quo dixit Spiritus ejus: *Hic est qui baptizat* (Joan. 1, 33). Si fuerit justus minister, computo eum cum Paulo, qui gloriam suam non quaerit, dicens: *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3, 6). Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus.“ Qui fuerit superbus minister cum zabulo computatur, sed non con-

taminatur donum Christi. Spiritualis enim virtus sacramenti ita est ut lux, et ab illuminandis pura excipitur, et si per immundos transeat, non inquinatur. Cum ergo, teste Apostolo, ministri non sint aliquid, sed Deus qui operatur omnia in omnibus, quid ipsi cum nihil sint in Dei sacramentis operantur, cum solus Deus operetur omnia? Unde item Augustinus super Joannem: „Baptismus talis est, qualis est ille in cujus potestate datur; non qualis est ille, per cujus ministerium datur.“

CAPUT VI.

Quod laico vel pagano baptizare permittitur.

15. Ut ergo ministris auferretur meritorum jactantia, concedunt sancti si necesse sit laico, nec abnegant pagano baptizandi gratiam, quibus sine officio, sine merito non tantum quid permitteretur, si hominum merita vel officia ad baptizandum necessaria viderentur. Unde Gelasius papa, cap. 7: „Diaconi absque episcopo vel presbytero baptizare non audeant, nisi praedictis forte officiis longius constitutis, si necessitas extrema compellat, quod et laicis christianis facere plerumque conceditur.“ Item Isido-

rus[1]): „Si quis per negligentiam ordinetur antequam baptizetur, debent ab eo baptizari et ipse ulterius non ordinetur. Romanus enim pontifex non hominem judicat qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare baptismi gratiam, licet paganus sit qui baptizat.“ Item Nicolaus papa ad consulta Bulgarorum cap. 104: „A quodam ut audio, nescitis utrum christiano an pagano, multos in patria vestra baptizatos asseritis et quid inde sit agendum consulitis. Hi profecto, si in nomine Trinitatis vel tantum in Christi nomine, sicut in actibus apostolorum legimus, baptizati sunt: unum quippe idemque est, ut sanctus exponit Ambrosius; constat non esse denuo baptizandos.“ Ne tamen existimetur talis baptismus esse imperfectus, ait econtra Augustinus de baptismo libro 4: „Potest dici alius alio doctior, alius alio magis vel minus baptizatus dici non potest.“

[1]) C. Si quis 59. C. I. q. 1. Ad eum hoc inter alia annotant correctoros romani: „Videtur in priore parte vel proponi quaestio vel falsa alicujus opinio recitari cui deinde in posteriore p. opponatur vera: *Sed romanus* etc. . . . . Idque clarius l. 5. capitularium c. 4. exponitur his verbis: Si quis baptizatus est a presbytero non baptizato, et s. Trinitas in ipso baptismo invocata fuit, baptizatus est, sicut Sergius Papa dixit, impositione vero manus indiget. Gregorius episc. rom. et Joannes sacellarius sic senserunt.“

CAPUT VII.

Quod sanguinis effusione, vel sola fide baptismus compleatur.

16. Sed ne sibi etiam attribuant officiales[1]), laicum vel paganum saltem vicem suam explevisse attendant, grâtiamque Dei ita liberam, ut nullis hominum meritis vel officiis adstricta, quando vult, quomodo vult, cuicunque vult, seipsam infundat. Cum enim constet sanctos vel suo sanguine vel sola fide baptizari, quid hic officiales suis attribuent meritis, ubi nullius funguntur ministeriis? Cum ergo Deus sine illis baptizet, patet quia hic solus est qui baptizat. Unde Augustinus de baptismo, lib. 4. cap. 22: „Baptismi vicem aliquando implere passionem, de latrone illo, cui non baptizato dictum est: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 22, 43), beatus Cyprianus non leve documentum assumit; quod etiam atque etiam considerans, invenio non tantum passionem pro nomine Christi id quod ex baptismo deerat posse supplere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si forte ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim la-

---

[1]) *Officiales*, sacramentorum ministri ex officio.

tro ille pro nomine Christi crucifixus est, sed pro meritis facinorum suorum; neque quia credidit passus est, sed dum patitur credit. Quantum itaque valeat etiam sine visibili baptismi sacramento, quod ait Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10, 10), in illo latrone declaratum est. Sed tunc impletur invisibiliter, cum mysterium baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Et sicut in illo latrone quod baptismi sacramento defuerat, complevit omnipotentis benignitas, quia non superbia vel contemptu, sed necessitate defuerat: sic et in infantibus, qui baptizati moriuntur, eadem gratia omnipotentis explere credenda est, quod non ex impia voluntate, sed ex aetatis indigentia, nec corde credere ad justitiam, nec ore confiteri possunt ad salutem (cap. 24). Baptismus quidem potest inesse, ubi cordis conversio defuerit: conversio autem cordis potest quidem inesse non percepto baptismo, sed contempto non potest. Neque ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum, cum Dei sacramentum contemnitur (cap. 25).“ Item in libro sententiarum Prosperi: „Verus baptismus constat non tam ablutione corporis quam

fide cordis, quemadmodum doctrina apostolica tradit dicens: *Fide mundans corda eorum* (Ephes. 5, 26). Et alibi: *Salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonae interrogatio in Deum* (1. Petr. 3, 21). Ecce cum Dominus dicat in Evangelio: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* (Marc. 16, 16), et sola fide sine baptismo salvantur homines ut latro, et solo baptismate sine fide ut pueri; sed tunc tantum cum non contemptus religionis, sed articulus necessitatis alterutrum excludit.

17. Unde Isidorus de officiis (lib. 2. cap. 25): „Parvuli alio profitente baptizantur, quia adhuc loqui vel credere nesciunt, sicut aegri, muti, vel surdi, quorum vice alius profitetur, ut pro eis respondeat dum baptizantur.“ Item Augustinus de libero arbitrio (lib. 3. cap. 23): „Illud perscrutari homines solent, sacramentum baptismi Christi quid parvulis prosit, cum eo accepto plerumque moriuntur, priusquam ex eo quidquam cognoscere potuerint. Qua in re satis pie recteque creditur prodesse parvulo eorum fidem, a quibus consecrandus offertur. Et hoc Ecclesiae commendat saluberrima auctoritas, ut ex eo quisque sentiat quid sibi prosit fides sua, quando in aliorum quoque

beneficium, qui propriam nondum habent, potest aliena commodari.“ O ineffabilis Dei gratia, quae ubi alterutrum deest necessitatis articulo, et fidem praevenis sacramenti mysterio, et sacramenti vicem comples fidei merito, ut nullis legibus tenearis adstricta, ne quantum in te est salutis aeternae aliquatenus patiamur dispendia! Ne tamen sit mirum quod sine ministris Deus per se quod suum est operetur, quid in utroque legis et gratiae in initio fecerit videamus. Ait Dominus ad Moysen: *Congrega mihi septuaginta viros, et duces eos ad tabernaculum foederis, et auferam de spiritu tuo, tradamque eis* (Num. 11, 16). Non dixit: *Auferes et trades*, sed *auferam et tradam.* Quod ne forte ducatui Moysi imputaretur, duo ex his qui descripti fuerant, ad tabernaculum non venerunt, et tamen Moyse non ducente sicut et ceteri spiritum acceperunt. Similiter et in nova gratia, cum solebat tantum dari per impositionem manus, tamen adhuc loquente Petro cecidit Spiritus sanctus super omnes (Act. 10, 44). Quis ergo divinam gratiam suis imputet meritis vel officiis, cum in legislatore, in apostolorum principe, Deus ad eam prout vult distribuendam neutrum horum assumpserit?

CAPUT VIII.

Quod sicut in baptismate, sic in conficiendo Christi corpore, nihil a bono magis, nihil a malo minus fiat.

18. Quia igitur adstructum est ad officialium merita baptismi gratiam non attinere, videamus etiam de Christi corpore et sanguine conficiendo: quamvis ubi constat de minori satis etiam de majori videatur sacramento. Corpus enim Christi et sanguis non solum par baptismo est, sed et fundamentum ejus et completio, adeo ut sicut Eva de latere Adae dormientis, sic et Ecclesia producta credatur de latere Christi in morte quiescentis; quia, sicut illa inde generata, sic ista inde regenerata. Unde mirifice sua profluxerunt sacramenta, aqua in regenerationem, sanguis in redemptionem. Unde Joannes in Epistola sua ait: *Hic est qui venit per aquam et sanguinem Jesus Christus, non solum in aqua, sed in aqua et sanguine* (1. Joan. 5, 6). Et bene repetiit, quia nihil profuisset aqua sine sanguine, qui non solum abluit, sed et redimit, sed et quia redimit, ideo abluit. Unde in Apocalypsi: *Hi sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni* (Apoc. 7, 14). Ne igitur etiam de hoc majori sacramento

aliquid sibi usurpet ministrorum arrogantia: quid sancti inde sentiant attendamus.

19. Ait Augustinus in libro de corpore Domini: „Intra catholicam Ecclesiam in mysterio corporis et sanguinis Domini nihil a bono magis, nihil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris, et in virtute Spiritus sancti. Si enim in merito sacerdotis, nequaquam ad Christum pertineret. Nunc autem sicut ipse est qui baptizat, ita ipse qui per Spiritum sanctum hanc creaturam suam efficit carnem, et transfundit in sanguinem. Credendum est enim, quod in verbis Christi sacramenta conficiantur. Cujus enim potentia creantur prius, ejus utique verbo ad melius recreantur.“ Cum ergo Augustinus ea, quae prius creata sunt, dicat iterum in sacramento creari, si hoc homines possent facere, constaret eos esse factores corporis Christi, et ita quasi creatores esse Creatoris sui, quod est impossibile. Ait enim Eusebius Emissenus (hom. 5): „Invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui verbo suo secreta potestate convertit.“ Item B. Ambrosius (de sacr. l. 4. c. 4): „Ubi accesserit consecratio, de pane fit corpus Christi. Consecratio igitur quibus verbis est, et

cujus sermonibus? Domini Jesu. Ergo sermo Christi hoc conficit corpus.“ Item Augustinus in homiliis: „Ante verba quando offertur panis dicitur, ubi verba Christi deprompta sunt, non jam panis, sed corpus Christi appellatur. Si ergo invisibilis sacerdos corpus suum verbo conficit, quomodo fit vel in verbo, vel in merito alicujus visibilis sacerdotis? Cum vero nihil ad visibilem attineat sacerdotem, quomodo id a bono melius, a malo pejus conficiatur sacerdote, a quo nullatenus? Quod cum ita sit, jam non secundum diversa merita diversa Christi corpora, sed semper unus Christus est, qui quibuscunque ministris sacrificantibus solus est pro nobis offerens et oblatus.“ Unde Augustinus in libro de Trinitate (lib. 4. c. 14): „Quid tam grate offerri et suscipi posset, quam caro sacrificii nostri, corpus effectum sacerdotis nostri, ut . . . idem unus ipse verusque mediator . . . ., unus esset qui offerebat, et quod offerebat?“ Item idem ad Parmenianum (lib. 2. c. 6): „Sacrificia, inquit, impiorum exsecratio Domino, etenim inique offerunt illa.“ Jam supra responsum est, quia non est iniquus Christus, qui seipsum pro nobis obtulit, et noster in coelo mediator est, quo suam Ecclesiam gubernante bonis

mali non oberunt, qui vel ignorantur, vel pro pace tolerantur.

CAPUT IX.

Quod sacramenta haereticorum de Ecclesia sunt, et in Ecclesia fiunt.

20. Sed opponunt, quia extra Ecclesiam non est locus sacrificii, nec est Christus, nec Spiritus sanctus apud haereticos. Econtra Augustinus ad Vincentium Donatistam (93. n. 45): „Ex catholica Ecclesia sunt omnia sacramenta dominica, quae sic habetis et datis, quomodo habebantur et dabantur etiam priusquam inde exiretis, nec tamen ideo non habetis, quia non estis ibi unde dabatis.“ Item ad Emeritum (87. n. 9): „Sacramenta quae non mutastis, sicut habetis approbantur a nobis, ne forte cum vestram pravitatem corrigere volumus, illis mysteriis, quae in vestra pravitate depravata non sunt, sacrilegam faciamus injuriam.“ Item Augustinus in libro de baptismo (lib. 1. c. 8): Qui seipsos a societate ceterorum separantes, caritate violata, unitatis vinculum rumpunt, si nihil faciunt eorum „quae in unitate acceperunt, in omnibus separati sunt, et ideo quem sibi sociant, si ad Eccle-

siam redierit debet omnia, quae non accepit, accipere. Si vero nonnulla eadem faciunt, non se in eis separaverunt, et ex ea parte Ecclesiae connectuntur. In sacramenti sanctitate, qua (quia) contra nos non sunt, pro nobis sunt: in schismatis vulnere, quo (quia) cum Christo non colligunt, spargunt." Cum igitur ex catholica Ecclesia sint omnia sacramenta dominica, nullo excepto, etiam apud haereticos, qui etiam ex ea parte Ecclesiae connectuntur, quia ea rite celebrant, quis dubitet sacramentum sacrificii divini ubicunque fiat, intra Ecclesiam esse, cum sit de Ecclesia? Sed tamen sciendum est, quia, cum apud eos etiam sacrificium Christi sit de Ecclesia quantum ad sui veritatem, locus tamen ipsius non est his, qui sunt extra Ecclesiam, quantum ad eorum utilitatem, quia cum Filius hominis apud eos non inveniat ubi caput suum reclinet, nec ipse Christus, nec Spiritus sanctus apud eos est per gratiam, qui tamen apud omnes est, et nusquam deest per majestatis suae praesentiam.

CAPUT X.

Quod sacramento tenus sacerdotium apud haereticos maneat omnino integrum.

21. Sed iterum opponunt, quia sacerdotium non subsisti[t] apud eos. Et quid potest per eos consecrari, qui neque pro merito, neque pro officio aliquid agunt? Ut enim ait Ambrosius in libro de mysteriis initiandis cap. 5: „Cum Scriptura testetur, quod ad Jeroboal preces ignis descendit de coelo (Judic. 6, 21), et rursus precante Helia ignis missus est qui sacrificium consumpsit, non merita personarum consideres, sed officia sacerdotum.“ Apud haereticos autem nec merita sunt, nec officia. Ait autem D. Augustinus in libro Quaestionum Veteris Testamenti (3. Reg. 18, 38): „Per quod ostenditur, Spiritum sanctum gratiarum non personam sequi digni aut indigni, sed ordinem traditionis, ut quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere nisi fuerit ordinatus, ut officium ministerii exhibeat.“ Cum igitur non merita sint consideranda, sed saltem officia, quia nemo potest benedicere nisi ordinatus sit, ut officium ministerii exhibeat, quomodo benedicere possunt haeretici, ubi non subsistit ministerii officium, quod recedendo ab Ecclesia in oculis

Domini amiserunt? Sed econtra ait Augustinus in Genesi ad literam[1]): „Etsi aliqua culpa quis ab officio removeatur, sacramento Domini semel imposito non carebit, quamvis ad judicium permanente.“ Item ad Parmenianum (lib. 2. cap. 13): „Quod quidam dicunt baptismum quem accepit non amittit qui recedit ab Ecclesia, sed jus tamen dandi quod accepit amittit, multis modis apparet frustra et inaniter dici. Primo, quia nulla ostenditur causa cur ille, qui ipsum baptisma amittere non potest, jus dandi[2]) possit amittere. Utrumque enim sacramentum est, et quadam consecratione utrumque homini datur; illud cum baptizatur, istud cum ordi-

---

[1]) Haec leguntur in l. de bono conjugali c. 24.

[2]) *Jus dandi.* Hic nomine juris dandi baptismum non intelligitur potestas valide conferendi baptisma, haec enim per ordinationis sacramentum non confertur: nec potestas licite et pro jure baptismum conferendi, haec enim haereticis per se non competit, nisi bona sint fide, vel baptizandus versetur in mortis periculo; sed videtur intelligi potestas ministerialis conferendi baptismum, quatenus haec est pars potestatis sacerdotalis, quae ordinationis sacramento confertur: quamvis enim ex *privilegio* propter nimiam baptismi necessitatem alii quoque, etiam laici, possint baptizare, jure proprio residet primario in sacerdotibus, qui tamen, ut legitime illud exercere possit, Ecclesiae praescripta servare debent.

natur, ideo non licet a catholico utrumque iterari. Nam si quando ex ipsa parte venientes etiam praepositi pro bono pacis, correcto schismatis errore, suscepti sunt, et si visum est opus esse, ut eadem officia gererent quae gerebant, non sunt rursus ordinati. Sed sicut baptismus in eis, ita ordinatio mansit integra, quia in praecisione fuerat vitium, quod unitate pacis correctum est, non in sacramentis, quae ubicunque sunt, ipsa sunt.“ Item idem ad Donatistas (de baptismo lib. 4. cap. 4): „Sicut urgeri videor, cum mihi dicitur, ergo haereticus dimittit peccata, cum juxta te baptizat, sic et ego urgeo cum dico: Ergo avarus religionis simulator peccata dimittit. Si per vim sacramenti Dei, sicut et ille ita et ille: si per meritum suum, nec ille nec ille. Illud enim sacramentum et in malis hominibus Christi esse cognoscitur; in corpore autem unicae columbae, incorruptae, sanctae, pudicae, non habentis maculam aut rugam, nec ille nec ille invenitur.“ Item idem: „Cum tantum valet baptismus per hominem contemptibilem, quantum per Apostolum datus, ita nec illius, nec illius, sed Christi esse cognoscitur.“

22. Sed quia jus dandi baptismum tam laxum (*alias* latum) est sacramentum, ut

etiam laicis, si necesse est, concedatur, videamus si ordinatio haereticorum integra, ut dictum est, in dando baptismo, sit etiam integra in Christi corpore consecrando.

Ait Hieronymus ad Luciferianum: „Sicut hic est qui baptizat Christus, ita hic est qui sanctificat.“ Et paulo post n. 6: „Oro te, inquit, ut aut sacrificandi ei licentiam tribuas, cujus baptismum probas, aut reprobes ejus baptisma, quem non putas esse sacerdotem. Neque enim fieri potest, ut qui in baptismate sanctus est, sit ad altare peccator.“ Quia igitur qui haeresi vel schismate ab Ecclesia recedit, sacrorum ordinum sacramenta non amittit, quae ubicunque sint, ipsa sunt, quae ipse quidem sicut etiam ecclesiasticus peccator non per meritum suum, cum neuter in corpore unicae columbae inveniatur, sed per vim ipsorum sacramentorum sicut ille et ille administrat, sacerdotium omnino integrum apud haereticos, quamvis ad judicium, manet, cum, ut ait Hieronymus, aeque sit eis concedenda licentia sacrificandi sicut et baptizandi.

23. Item cum Augustinus adstruat recedentem ab Ecclesia, sicut baptismum, sic nec ordinem dandi baptismi posse amittere, quia utrumque sacramentum quadam con-

secratione homini datum, non est a catholico iterandum, quod et usu comprobans ecclesiastico dicit, quod ex illa parte venientes non sunt rursus ordinati, ut eadem officia gererent quae gerebant; sed sicut baptismus, ita ordinatio eis mansit integra, quis dubitet haereticis integram sacrificii esse administrationem, cum et si amissa creditur iteranda sit, quod est nefarium, et ipsum sacerdotium non alio modo sit integrum, nisi tam in baptizando quam in sacrificando non imminutum? Unde Leo ad Mauros episcopos (12. n. 6): „Maximum quoque ex laico licet reprehensibiliter ordinatum, tamen si donatista jam non est, ab episcopali, quam quoquomodo adeptus est, non repellimus dignitate.“ Item ad eosdem: „Donatum autem sciacensem ex novatiano, ut comperimus, cum sua plebe conversum, ita dominico gregi volumus praesidere, ut Novati dogmatis damnet errorem.“ Ecce his haereticis, Leone annuente, ordinatio redeuntibus non est iterata, sed mansit integra: quae cum episcopalis fuerit, quis eam neget integram in sacrificando, cum integra concessa sit etiam in sacerdotes consecrando?

CAPVT XI.

Quod etiam salutare sit sacrificium haereticorum, si munde communicetur a catholicis.

24. Quod ipse Augustinus manifeste approbans, apud haereticos testatur sacrificium non solum verum esse et sanctum, sed et salutare[1]), ita in Dialogo suo scribens ad Petilianum (lib. 2. c. 30): „Petilianus dixit: Si quisquam carmina sacerdotis memoriter teneat, numquid inde sacerdos est, quod ore sacrilego carmen publicat sacerdotis? Augustinus: Ita istud dicis quasi quaeramus, quis sit verus sacerdos, et non quid sit verum baptisma. Ut enim quis sit verus sacerdos, oportet ut non solo sacramento, sed justitia quoque induatur, sicut scriptum est: *Sacerdotes tui induantur justitiam* (Psal. 131, 9). Qui autem solo sacramento sacerdos est, quamvis ipse non sit verax, quod dat tamen verum est, si non det suum sed Dei. Si Apostolus nescio cujus alienigenae testimonio, quia verum comperit, etiam ipse attestatus est, cur nos apud quemlibet invenerimus quod Christi et verum est, etiamsi apud quem invenitur perversus et fallax

---

1) *Salutare* i. e. ut se infra explicat, si „accipiat inde bonus," qui bona est fide.

est, non discernimus vitium, quod homo habet et veritatem quam non suam, sed Dei habet, et dicimus, sacramentum hoc verum est, sicut ille ait, testimonium hoc verum est?“ Item: „Vos autem necesse est ut semper erretis, quamdiu propter hominum vitia Dei sacramenta violatis: aut nos propter Dei sacramenta, quae in vobis violare nolumus, etiam vestri schismatis sacrilegium assumere putatis.“ Item (cap. 48): „Saul non habebat innocentiam, et tamen habebat sanctitatem, non vitae suae, sed sacramenti Dei[1]), quod et in malis hominibus sanctum est.“ Item (cap. 52): „Nos dicimus tale cuique fieri sacrificium, qualis accedit ut offerat, et qualis accedit ut sumat: et eos de sacrificiis talium manducare, qui ad illa tales accedunt, quales et illi sunt. Itaque si offerat Deo malus, et accipiat inde bonus, tale cuique est, qualis quisque est, quia et illud scriptum: *Omnia munda mundis* (Tit.

---

[1]) *Sacramenti Dei* i. e. illius unctionis, qua a Samuel unctus fuit in regem (1. Reg. 10, 1), quam etiam David veritus est (ib. 24, 7; 26, 9. etc.). Cum vero sacrificium dicit apud haereticos salutare esse posse, id affirmat relate ad eos, pro quibus offertur vel qui illi assistunt, si bona sint fide, ut infra satis explicatur.

1, 15). Per hanc sententiam veridicam et catholicam, vos Optati [1]) sacrificio non estis polluti, si facta ejus displicebant vobis. Nam utique panis illius panis luctus erat, sub cujus iniquitatibus Africa tota lugebat; sed panem luctus omnibus vobis communem omnium vestrum malum schismatis facit. Item ad Parmenianum (lib. 2. cap. 10): „In omnibus quaestionibus intelligendum admonemus, quia scilicet omnia sacramenta cum obsint indigne tractantibus, prosunt tamen per eos digne sumentibus, sicut et verbum Dei. Unde dictum est: *Quae dicunt facite, quae autem faciunt, facere nolite* (Matth. 23, 3)."

25. Cum ergo sancti omnia sacramenta, quia Christi sunt, tam apud haereticos quam catholicos adstruant vera esse et sancta, et eadem etiam munde utentibus salutaria, quia omnia munda mundis, testentur etiam nihilominus eadem polluta, quia tractata sunt ab illo, qui pollutus est in anima; sol-

---

[1]) Optatus hic erat episcopus thamugadensis famosus donatista propter flagitia omnibus invisus. Cum autem donatistae contenderent bonos malorum societate pollui, Augustinus ad hominem arguens, saepe ipsis exprobrat, quod in communione viverent cum episcopo tam notorie flagitioso.

licite attendendum est, qua discretione sint a catholicis sumenda, ne haeresis nefariam auctoritatem in Ecclesia obtineat, si in sacramentis suis haereticos et catholicos nulla eligendi vel spernendi ratio discernat.

26. Ait Apostolus: *Haereticum hominem post primam et secundam correctionem devita, sciens quod hujusmodi delinquat, proprio judicio condemnatus* (Tit. 3, 10). Quod cum de omni haeretico semper spiritualiter, aliquando etiam corporaliter sit observandum, in praelatis tamen, et eis qui pacem Ecclesiae perturbare possunt, discretius est agendum. Cum enim canonice statutum sit, ut si pastor a fide exorbitaverit, sit prius a subditis secrete corrigendus, quod si incorrigibilis, quod absit! apparuerit, erit accusandus: quomodo interim a subditis suis est vitandus, quamvis Apostolus cum hujusmodi nec cibum sumere jubeat, cum ordo canonicus ne accusatus prohibeatur a communione, nisi ad judicium venire distulerit, interdicat? Unde sciendum est, quia si non corporaliter, saltem spiritualiter ne ei consentiant, debent vitari, sicut et Augustinus paulo superius ait: „Optati sacrificio vos polluti non estis, si facta ejus displicebant vobis.“ Ecce isti sciebant Optatum esse

schismaticum: sed quia (*alias* qui) non consentiebant ejus communioni, impolluti erant. De quo etiam, quia pacem Ecclesiae perturbare poterat, ait Augustinus ad Emeritum (87. n. 4): „Non reprehendimus, si eo tempore ne multos secum excommunicatus traheret et communionem vestram schismatis furore praecideret, Optatum excommunicare noluistis."

27. Cur ergo Augustinus Optati communionem ad tempus toleratam non reprehendit, nisi quia pejus scandalum, quod ille inferret Ecclesiae, vitari utilius duxit? Unde item Augustinus: „Quibus mali placent in unitate, ipsi communicant malis: quibus autem displicent, et eos emendare non possunt, ne simul cum zizaniis eradicent et triticum, non factis eorum, sed altari communicant: ita ut non solum ab eis non maculentur, sed divinis verbis laudari mereantur, quia pro bono unitatis tolerant quod pro bono unitatis oderunt. Quod cautissime observandum est, maxime in haereticorum et schismaticorum sacramentis. Quamvis enim perfectorum sit sine macula in conversatione tolerare malos, difficile tamen est exemplo illorum, si incircumspectum sit, non corrumpi ceteros. Eleazarus enim in

suilla carne comedenda simulationem etiam occidendus respuit (2. Machab. 6, 18), quia etsi non sibi peccato, aliis tamen suspicionis exemplo nocere timuit. Unde Ambrosius salubriter consulens ait: „Si qua est Ecclesia, quae apostolicae veritatis fundamenta non possideat, ne quam tibi labem possit ingerere, deserenda est.“ In cavenda itaque pravorum malitia suae fraternaeque salutis attendenda est necessitas; ut et pravos tolerent boni, ne Ecclesiae dissipent unitatem, et pravos etiam corporaliter fugiant, ne vel consensu vel opinione suam vel fraternam negligant salutem.

CAPUT XII.

Quomodo solvatur illud, quod sancti de improbandis haereticorum sacrificiis dicunt.

28. Adstructum est haereticorum sacramenta, quia Christi sunt, catholicis si eis discrete utantur esse utilia, quae tamen pro certo sciendum est, ipsis haereticis, vel eorum complicibus noxia esse et letifera. Quia, ut ait Augustinus ad Petrum subdiaconum, tantum valet ecclesiasticae societatis communitas ad salutem, ut etiam baptismo non salvetur, cui ibi non datur, ubi oportet ut

detur. Unde in africano concilio cap. 24: „In Ecclesia omnia sacramenta salubriter et vitaliter accipiuntur, quae perseverantibus in haeresi magnam damnationis poenam conquirunt, ut quod eis in veritate ad vitam esset luminosius, hoc in errore sit tenebrosius atque damnosius. Eadem ergo sacramenta, ubique vera et sancta, in Ecclesia accipiuntur salubriter, extra Ecclesiam damnabiliter.“ Unde etiam B. Augustinus sacrificium Optati, quod mundum mundis adstruxerat, panem luctus vocat, quia eos contaminabat, quibus extra Ecclesiam veri sacrificii locus non erat. Quod etiam a sanctis exsecrabile Domino dicitur, non respectu illius quod sanctum est, sed respectu illorum qui aeque damnantur, illud illicite sacrificando et sumendo, sicut aliquid Deo exsecrabile perpetrando. Vocant etiam sancti illud sacrilegum, pollutum, inane et falsum. Sacrilegum ideo, quia, sicut aurum verum quidem est in arca furis ut in thesauro regis, sed tamen sacrilegum, quia a fure illicite usurpatum, sic et illud ab haereticis. Pollutum, non quod in se ita sit, sed sicut dies laetus dicitur quia laetos facit, ita ipsum quia magis polluit, sacrificantem reum constituendo, quam mundet justificando.

Inane autem et falsum, quia effectum salutis, quem videtur promittere, non confert, quem conferret si rite fieret. Unde et Deus dicit: *Maledicam benedictionibus vestris*, eas privando fructu salutis (Malac. 2, 2).

29. Quod autem dicitur, non est corpus Christi quod schismaticus conficit, quia apud hujusmodi eucharistia confici non potest, non ita intelligendum est, quasi corpus Christi essentialiter verum in sacramento non conficiat, sed quia cum in altari Ecclesia[1]) concorporalis et consacramentalis sit Christo, universum corpus Christi, caput scilicet cum membris, non conficit, qui cum extra Ecclesiam sit, seipsum Christo et Ecclesiae in utriusque sacramento non unit. Cum enim altaris sacrificium, signando ipsius Ecclesiae et Christi unitatem, universi corporis Christi sit sacramentum, non con-

---

[1]) *Quia cum in altari Ecclesia* etc. Cf. de hac doctrina plura l. 1. c. 3. Ecclesia scil. Christo in altari est *consacramentalis*, quatenus panis ex multis granis constans, a quo eucharistia conficitur et cujus species remanent, symbolum, signum, hinc etiam sacramentum est unitatis ecclesiasticae: est *concorporalis* Christo in altari, quatenus Ecclesiae caput in altari est, cujus sumptione ipsi semper magis unitur et conjungitur per dignam communionem in unitatem corporis.

ficitur ibi Christus, ubi non conficitur universus. Et ideo non fit ibi eucharistia, ubi unitatis totius dominici corporis non administratur gratia. Unde Augustinus: „Haeretici quaerunt divisionem, cum panis iste indicet unitatem.“ Et alibi: „Qui accipit mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. Nec Christus igitur, nec Spiritus sanctus apud eos est per gratiam, qui tamen ubique est per essentiam.“ Unde Hieronymus in Amos prophetam: „Odit Deus sacrificia haereticorum, et a se projicit, et quoties in nomine ejus congregati fuerint, detestatur fetorem eorum, et claudit nares suas. Quod dicit humano more loquens: non quod Deus sancta sua improbet, sed quod eorum propitiationem non recipiat.“

30. Haec igitur et si qua alia a sanctis contra sacramenta haereticorum seu detestabiliter dicta reperiuntur, non ita exponenda sunt, ut veritatem vel sanctitatem sacramentorum, cum omnia omnino Christi sint, improbent, sed in malitiam et damnationem illorum, qui illicite usurpant, redundent.

CAPUT XIII.

Utrum sacramenta rite fiant, si solemnibus verbis aliqua contra fidem vel incuria, vel haeresi interserantur.

31. Quaeritur autem, cum solemnia verba et invocatio divini nominis tantae virtutis sint, ut omnia Ecclesiae sacramenta perficiant, si in ipsis ex industria vel negligentia proferentis aliquod erroris vitium sonet, utrum etiam tunc sacramenta rite perficiant? Unde sciendum est, quia qui tacendo vel male proferendo quod debent in solemnibus verbis perfide peccant, eorum sacramenta ita damnat Ecclesia, ut ea vel pro nullis reputando iteret, vel pro imperfectis consummet; ita tamen, ut quae in eis vera sunt, agnoscat et approbet. Unde Augustinus in libro de baptismo (lib. 1. c. 8): „Qui seipsos a societate ceterorum separantes, caritate violata, unitatis vinculum rumpunt, si nihil faciunt eorum, quae in unitate acceperunt, in omnibus separati sunt, et ideo quem sibi sociant, si ad Ecclesiam redierit, debet omnia quae non accepit accipere. Si vero nonnulla eadem faciunt, non se in eis separaverunt, et ex ea parte Ecclesiae connectuntur, et ideo si quis eis sociatus ad Ecclesiam venire voluerit, in eo sanatur, ubi

laniatus errabat, ubi vero sanus connectebatur, non curatur, sed agnoscitur Laicos igitur a paulianistis, qui nomen Trinitatis refutant, non dicam baptizatos, sed aqua lotos, Ecclesia omnino baptizat, arianorum vero et ceterorum haereticorum baptisma, quia nomen Trinitatis invocant, non iterat, sed cum poenitentia et manus impositione consummat. Sciendum enim, quia fide omnia sacramenta complentur, quoniam, ut ait Apostolus, *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio sit ad salutem* (Rom. 10, 10)." Item Augustinus tr. 80. in Joan. n. 3: „Unde tanta virtus aquae, ut corpus tangat et cor abluat, nisi faciente verbo? Non quia dicitur, sed quia creditur."

32. Constat ergo, quia cum in sacramentis conficiendis et dicendum sit et credendum, utrumque sincere fieri oportet, maxime ne mens in fide titubet, etiamsi lingua per incuriam in sermone erret. Exteriora enim nostra non adeo pensantur a Domino, quantum cordis intima, qui in omni negotio magis examinat non quid, sed qua intentione vel fide fiat. Unde Augustinus in epistolam Joannis (cap. 7. tract. 7): „Si Pater tradidit Filium seipsum, et Filius seipsum, Judas quid fecit? Facta est traditio a Patre,

facta est a Filio, facta est a Juda. Una res facta est, sed quae res discernit eos? Quia hoc fecit Pater et Filius in caritate, Judas autem in proditione. Videtis quia non quid faciat homo considerandum est, sed quo animo et voluntate faciat.“ Item idem in homiliis suis: „*Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. 16, 16). Hoc dixit Petrus, et audivit: *Tu es Simon Barjona.* Hoc dixerunt et daemones, et audierunt: *Obmutescite* (Luc. 4, 55). Una vox est, sed Dominus interrogat radicem, non florem.“ Item Hieronymus in Osee: „Illi offerunt panem sacrilegum etc. Quae si vere fiant holocausta interpretor: cum autem scientiam Dei reliquerint, frustra capite fidei truncato, cetera membra se habere jactant.“ Patet igitur, quia si in solemnibus verbis vel reticendo vel admiscendo haeresim inducunt, sacramentum eorum vel veritate vel utilitate[1]) mutilatur,

---

[1]) *Vel veritate vel utilitate mutilatur,* redditur enim sacramentum vel *invalidum*, vel ejus administratio est illicita, quae reddit sacramentum infructuosum, si in eam consentit is, qui suscipit sacramentum. Quae autem mox habet de mutatione verborum per additionem ex incuria etc., intelligenda sunt secundum principia theologiae moralis omnibus nota, si scil. forma substantialiter non corrumpatur; ceterum, ut patet ex verbis s. Augustini, loquitur

teste Ambrosio in libro de initiandis rudibus. Qnia secundum Apostolum, *quidquid ex fide non est, peccatum est* (Rom. 14, 23), et ipsis qui faciunt, et quibus faciunt, non solum non prodest, sed et ad judicium est.

33. Si autem vel incuria, vel negligentia, vel ignorantia aliqua erroris verba inseruntur, non ideo sacramentum minus fieri credendum est; quia, ut supra dictum est, Deus interrogat verae fidei radicem, non locutionis florem. Unde Augustinus de baptismo lib. 6. cap. 25): „Si non sanctificatur aqua cum aliqua erroris verba per imperitiam peccator effundit, multi non solum mali, sed etiam boni fratres in ipsa Ecclesia non sanctificant aquam. Multorum enim preces emendantur quotidie, si doctioribus fuerint recitatae, et multa in eis reperiuntur contra catholicam fidem. Numquid si manifestetur aliquos esse baptizatos, cum illae preces dictae fuissent, jubentur denuo baptizari? Quid ita? Quia plerumque precis vitium superat precantis affectus: et quia cuncta (*alias* certa) verba illa evangelica, sine quibus non potest ba-

---

Algerus non de verbis, quae ipsi addantur formae, sed de precibus etc. quae formae praemittuntur vel subjunguntur.

ptismus consecrari, tantum valent, ut per illa sic evacuentur quaecunque in prece vitiosa contra regulam fidei dicuntur, quemadmodum daemonium Christi nomine excluditur. Ita, si quis preces afferat contra regulam fidei, arbitrans quod bonae sint, non tamen quod in eis perversum est evacuat illa, quae ibi recta sunt, sed ab eis potius evacuatur.“

33. Item Zacharias papa Bonifacio episcopo (ep. 6): „Detulerunt nuncii tui, quod fuerit in eadem provincia sacerdos, qui latinam linguam penitus ignorabat: et dum baptizaret, nesciens latine eloqui, linguam infringens dixerit: Baptizo te in nomine Patria et Filia et Spiritua sancta; et per hoc tua reverenda fraternitas consideravit rebaptizare. Sed, sanctissime frater, si ille qui baptizavit non errorem inducens aut haeresim, sed pro sola ignorantia romanae locutionis infringendo linguam, ut supra fati sumus, baptizans dixit, non possumus consentire, ut denuo rebaptizentur.“

35. Ecce Augustinus baptizatos precibus contra fidem dictis, quia precis vitium superat precantis affectus, non denuo sinit baptizari; Zacharias, ipsis verbis vitiatis, sine quibus baptisma non potest rite fieri,

quia baptizans haeresim non inducebat, prohibet rebaptizari: quibus tamen si haeresis induceretur, profecto rebaptizandum fuisset, quia Trinitatis nomen non vere prolatum fuisset. Unde etiam cum, ut supra dictum est, Nicolaus papa ad consulta Bulgarorum baptizari in nomine Trinitatis vel tantum nomine Christi, unum idemque, teste etiam Ambrosio, adstruat, econtra Pelagius papa, quia per hoc haeresim induci vidit, id fieri vetat, dicens Gaudentio episcopo: „Multi sunt, qui in nomine solummodo Christi, una etiam mersione se asserunt baptizari. Evangelicum vero praeceptum ipso Domino Deo et Salvatore nostro Jesu Christo tradente, nos admonet, in nomine Trinitatis, trina etiam mersione sanctum baptisma unicuique tribuere, dicente Domino nostro Jesu Christo discipulis suis: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. 28, 19). Si revera de praefatis haereticis, qui in locis tuae ditionis vicinis commorari dicuntur, solummodo in nomine Christi baptizatos fuisse forsitan confitentur, sine cujusquam dubietatis ambiguo eos ad catholicam fidem venientes in sanctae Trinitatis nomine baptizabis.“ Quod ideo dicit, quia forsitan isti

haeretici ut paulianistae nomen Trinitatis refutabant. Et ideo in nomine Trinitatis eos rebaptizari praecepit, ne in nomine Domini, quasi unius personae tantum se posse baptizari credant, quod tamen, ubi sine periculo haeresis fieri potuit, Nicolaus papa concessit.

36. Sed econtra Augustinus in libro de unico baptismo, ait: „Satis ostendimus ad baptismum, qui verbis evangelicis consecratur, non pertinere cujusquam dantis vel accipientis errorem, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto aliter sentiant quam doctrina coelestis insinuat. Ecce hi haeretici, quia aliter senserunt, annullato priori baptismo, rebaptizari jussi sunt; quia, quamvis in nomine Domini, tamen in nomine Trinitatis baptizati non sunt.“ Unde Gregorius Quirino episcopo in Hibernia (lib. 11. epist. 67): „Haeretici qui in Trinitatis nomine minime baptizantur, sicut sunt bonosiaci et cataphrygae, cum ad sanctam Ecclesiam veniunt, baptizantur; quia baptisma non fuit, quod in errore positi in sanctae Trinitatis nomine non perceperunt. Nec potest ipsum baptisma dici iteratum, quod in Trinitatis nomine non erat datum.“ Unde etiam Innocentius papa capitulo quin-

quagesimo, cum a paulianistis venientes rebaptizari juberet, causam subdidit: „Quia paulianistae, inquit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti minime baptizant. Sed opponitur, quia si baptisma Dei nomine sine Trinitatis nomine consecratum irritum judicatur, ergo divini nominis invocatio annullatur, et quod multis sanctis auctoritatibus est prohibitum, pravorum malitia sacramentum Christi violatur. Sed econtra sciendum est, quia non est sacramentum Christi, quod in errore positi contra institutionem Christi faciunt, nec est vera divini nominis invocatio, quia contra Christi praeceptum christianae fidei periclitatur perfectio: nec ipsum nomen Domini vel Dei verum est, quod perfidia proferentis adulteratum verbo tenus quidem Deum sonat, sed secundum haeresim aliud sonat[1]): dum scilicet in Deo vel Domino fidem Trinitatis refugiens haereticus, ipsum nomen singula-

---

[1]) *Secundum haeresim aliud sonat.* Propria tamen ratio, quare sacramentum alia forma administratum sit invalidum, haec est, quod talis ritus, ut etiam infra advertit Algerus, non est ritus a Christo institutus, qui unus auctoritatem habet ritus instituendi et secundum materiam formamque determinandi, quibus virtus competat conferendi gratiam.

ritati unius personae tantum adstringit, vel secundum quod varia haeresi, Deum sibi praepingere praesumit. Sicut ergo sancti eos in nomine Salvatoris petere non praedicant, qui contra salutem petunt, sic illi nomen Domini non invocant, qui contra fidem mutato Ecclesiae ritu hoc faciunt."

37. Cum ergo verba ecclesiastica mutantur, et error vel haeresis introducitur, ubi nec fides est, nec fidei verba, quomodo credenda est subsistere veritas sacramenti? Unde Augustinus ad Emeritum (ep. 87. n. 9): „Sacramenta, quae non mutastis, sicut habetis approbantur a nobis." Et paulo post: „Illa, quae schismatici et haeretici non aliter habent, nec aliter agunt quam vera Ecclesia, cum ad nos veniunt non emendamus, sed approbamus." Item idem ad Vincentium (epist. 93. n. 46): „Ex catholica Ecclesia sunt omnia sacramenta dominica, quae sic habetis et datis, quomodo habebantur et dabantur priusquam inde exiretis."

38. In quo notandum est, quia si haereticorum sacramenta ab eo ritu mutantur,

---

Haec autem ratio valet, etiamsi verba haeresim non sonent veramque nominis divini contineant invocationem.

quem Ecclesia instituit et obtinet, non sunt a catholicis approbanda, quia mutata jam non sunt ecclesiastica, sed haeretica, sicut Innocentius, Pelagius, Gregorius, baptisma haereticorum quocunque Dei nomine factum refutaverunt, quia mutatum ab ecclesiastica institutione, non in nomine Trinitatis celebratum viderunt. Si autem solemnia verba non mutantur, sed rite proferuntur, et ipsa exsecutio sacrâmenti rite perficitur, tunc haereticorum perfidia sacramenti veritatem non impedit, quia quod haeretici aliter non habent nec agunt quam vera Ecclesia, non emendatur a catholicis, sed approbatur. Unde Augustinus de ecclesiasticis regulis (Gennadius c. 52): „Si qui apud illos haereticos baptizati sunt, qui in sanctae Trinitatis confessione baptizant, et veniunt ad catholicam Ecclesiam, recipiantur ut baptizati, ne sanctae Trinitatis invocatio vel confessio annulletur in sacramentis.“ Ergo conficiendis et nocet error cordis, cum verba contra fidem proferuntur in prece, quia non ea superat precantis affectus in fide, et non nocet, cum ipsa verba proferuntur nullatenus mutata ab usu Ecclesiae. Si autem error cordis non est, non nocet mutatio prolationis verborum, vel exsecutionis sacramentorum, quia verba, etiam-

si contrā fidem sint, precantis affectus superat, et in una fide non nocet diversa consuetudo Ecclesiae.

39. Unde etiam cum Pelagius haereticos in Christi nomine baptizatos una mersione jubeat rebaptizari trina mersione, beatus tamen Gregorius unam mersionem sicut et trinam approbat. Sed tamen in una fide hanc Ecclesiae diversam consuetudinem commendat, innuens quod ubi fides una est, diversa exsecutio sacramenti non impediat. Ait enim Leandro episcopo (lib. 1· epist. 43): „De trina mersione baptismatis nihil responderi verius potest, quam ipsi sensistis, quia in unā fide nil officit Ecclesiae diversa consuetudo. Nos autem quod tertio mergimus, triduanae sepulturae sacramenta signamus, ut dum infans tertio ab aquis educitur, resurrectio triduani temporis exprimatur. Quod si quis etiam pro summae Trinitatis veneratione existimet fieri, neque enim aliquid obsistit, baptizandum semel in aquis mergere, quia in tribus personis una substantia est, reprehensibile nullatenus esse potest, infantem in baptismate vel ter vel semel mergere, quando et in tribus mersionibus personarum Trinitas, et in una potest divinitatis singularitas designari.“

40. Cum ergo Pelagius haereticis trinam tantum mersionem indicet, sanctus Gregorius in una fide trinam et unam aeque approbet: Nicolaus in nomine Christi baptismum ratum concedat, Pelagius haereticis iterari jubeat, constat quia mutatio verborum vel exsecutionum sacramentalium, quae fidelibus rata conceditur, apud haereticos irrita judicatur. Qui enim baptizavit in nomine Patria et Filia et Spiritua sancta, si ita ut sonant verba credidisset, procul dubio errasset, et sic errando nomine veritatem sacramenti annullasset. Si enim in habitatione alicujus patriae, sicut donatistae africanam tantummodo Ecclesiam credebant esse catholicam, et judaei Judaeam locum sanctificationis, et in filiae alicujus conjugio, et in sancta aliqua crederet baptismi constare sanctitatem et salutem, quis hoc haeresim esse non judicaret? Quis his tam profanis verbis baptismum consecrari crederet? Et tamen haec verba contra fidem prolata, quia simplicitas proferentis et fides excusavit, concedente Zacharia, baptismi veritas rata permansit. Unde sciendum est, quia cum in omnibus sacramentis omnia sint fideliter et attente dicenda et agenda, quae solemniter instituta sunt, si tamen, quod absit! apud

fideles per incuriam aliter eveniat in aliquo, non irrita judicanda sunt; quia, ut dictum est, et precantis affectus superat, et series evangelicorum verborum rite prolatorum cetera etiam contra fidem admixta evacuat.

CAPUT XIV.

Quare in nomine Trinitatis baptisma fieri institutum sit.

41. Quaeritur autem, quare Christus prae ceteris Dei nominibus maxime in nomine Trinitatis baptisma consecrari voluerit, adeo ut baptisma ceteris Dei nominibus praeter fidem factum sit irritum; in nomine autem Trinitatis etiam praeter fidem Trinitatis consecratum sit ratum? Sed econtra sciendum est, quod in nomine suo consecratum sine fide vel aliquo merito est ratum, ideo fit, ut dictum est, ut omnia sacramenta suae gratiae esse deputentur. Quod autem in nomine Trinitatis hoc maxime fieri voluit, ideo factum est, quia in eo christianae fidei perfectio summaque consistit, quia et generationis Filii a Patre, et processionis sancti Spiritus ab utroque continet arcanum, veroque Deo ita est proprie proprium, ut a seculo nulli falso Deo fuerit communicatum.

Quia cum, ut ait Apostolus, *sint quidem dii multi, et domini multi* (1. Cor. 8, 5), praeter ipsum tamen in nullo potuit, ut trinus et unus diceretur inveniri. Hoc enim nomen a seculo variis mysteriorum figuris occultatum, non solum pro sua novitate est mirabile, sed et pro divinae majestatis arcano ineffabile; quia in eo et quod trinum est, unitatem non excedit, et quod unum est, trinitatem non adimit. Ut ergo nos a falsorum deorum errore revocaret ac distingueret, non nomine falsis diis communicato, sed solius veri Dei proprio nomine Trinitatis ad omnia peccata diluenda in baptismate daturus plenitudinem gratiae, plenitudinem etiam hujus fidei dignatus est revelare: quam quia ad innovandos homines novam, ad consummandos perfectam dedit contra haereticorum versutias, ratam etiam et certam esse voluit. Novo ergo nomine Trinitatis in baptismate instituit dari novam fidem christianitatis: ut unde haberet regenerationis initium, renovationis consequeretur effectum, certiusque et fortius contra omnes haereses fidem illam obtineret, sine qua nulli patere ingressum vel Ecclesiae vel coelestis patriae cognosceret. Novo etiam nomine Trinitatis christianam regenerationem initiari voluit et

consecrari, ut per illud, quod nullo prius seculo revelatum fuerat, fides nascentis Ecclesiae tanto majori fulgeret merito et praemio, quanto majoris cognitionis divinae instrueretur arcano, quod ad revelandum hominibus solius Filii Dei reservatum erat privilegio. Unde ipse per prophetam: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa; quia qui loquebar ecce adsum* (Isa. 52, 6). Item in Evangelio: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* (Joan. 17, 6). Quamvis enim sancti prioribus seculis credidissent Trinitatem sine cujus fide salvi esse non poterant; non tamen ita manifeste ut in plenitudine gratiae, quia, ut ait Dominus in Evangelio: *Multi reges et prophetae voluerunt videre quae videtis et non viderunt, et audire quae auditis et non audierunt* (Luc. 10, 24); quia non eis fuerat revelatum.

42. Praemonstrans ergo Christus fide et nomine Trinitatis baptismum nunciandum esse et consecrandum, cum baptizaretur, vox Patris audita est, quae Filium sibi placitum eum testaretur: Spiritus sanctus in columbae specie super eum visus est (Matth. 3, 17): ut Ecclesia in suo crederet Trinitatem non deesse, quam in sui capitis Christi ba-

ptismate corporaliter etiam cognovisset adesse, Patrem in sono audiens, Filium in carne, Spiritum sanctum in columbae specie praesentem videns.

43. Super hujus fidei firmitatem Christus Ecclesiam suam fundari instituens, Ecclesiae suae pastori Petro dicenti: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. 16, 16), quia in hoc de Trinitate perfecte senserat, respondit: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram*, id est, super hujus fidei firmitatem, *aedificabo Ecclesiam meam* (*ibid.*). Unde etiam Deus Pater per prophetam: *Ponam in Sion lapidem angularem, pretiosum, in fundamento fundatum, qui crediderit in eum, non confundetur* (Isa. 28, 16). Item Paulus: *Ut sapiens architectus fundamentum posui, fundamentum autem aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus* (1. Cor. 3, 10). In Christo enim tota Trinitas intelligitur, teste Beda, in Actus apostolorum.

44. Cum Ecclesiae regula sit fideles in nomine sanctae Trinitatis baptizari, quomodo Lucas per totum hujus libelli textum, non aliter quam in nomine Jesu Christi baptismum dari testatur? Quod ita Ambro-

sius solvit[1]), quod per communitatem nominis impletum mysterium sit, quia sive Christum dicas et Deum Patrem, a quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est Filium, et Spiritum quo unctus est designasti: scriptum est enim: *Jesum a Nazareth, quomodo Deus unxit eum Spiritu suo* (Act. 10, 38): sive Patrem dicas et Filium ejus, et Spiritum sanctum, tres pariter indicasti, si tamen et id corde comprehendas; sive Spiritum dicas et Deum Patrem a quo procedit Spiritus sanctus, et Filium, quia Filii quoque est Spiritus, nuncupasti. Cum ergo Christus in fide et nomine Trinitatis Ecclesiam suam fundari disponat, quis contra hanc institutionem aliter agens, ratum et aliquid faciat verum, quae et prophetice et

---

[1]) *Quod ita Ambrosius solvit.* Secundum Ambrosium in nomine Trinitatis baptizatur etiam is, qui baptizatur in nomine Christi, quia hoc nomine Trinitas saltem *implicite* significatur; ita enim scribit l. 1. de Spiritu s. c. 3. n. 42, 44: „Si unum in sermone comprehendas aut Patrem, aut Filium, aut Spiritum s., fide autem nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum s. abneges, plenum est fidei sacramentum . . . quia qui unum dixerit, Trinitatem signavit; si Christum dicas, et Deum Patrem, a quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est Filius, et Spiritum s., quo unctus est, designasti.“

evangelice auctorizata est, et praeter quam aliud fundamentum neminem posse ponere Apostolus clamat?

45. In celebrandis igitur Christi sacramentis non sectarum novitates vel haereses inducere, sed ejus institutionibus studeamus fideliter deservire, ut ejus potestate verum, ita ejus auctoritate ratum est quod in eis agimus, sic ejus gratia salutiferum nobis sentiamus. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

DIVI ALGERI

SCHOLASTICI LEODIENSIS

DE SACRIFICIO MISSAE.

1. Solemnis celebratio totius missae ad hoc instituta est, ut memoriam exprimat Christi venientis in carnem, et ejus passionem in mysterio refiguret; unde illa, quae primo ponuntur ab introitu missae usque ad secretas preces, quas secum loquens sacerdos effundit, adventum dominicum et tempora evangelicae praedicationis repraesentant. In primis illae secretae orationes, quae super oblata funduntur, trinam precem exprimunt, quam ante passionem suam Salvator ad Patrem effudit dicens: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste* (Matth. 26, 39). Ubi etiam legitur Dominus sudasse sanguinem, et factus in agonia prolixius orasse, ut patenter innueret, in quanta cordis contritione et spiritus anxietate sacerdos peccator sacrificium orationis debeat offerre Deo, cum sacerdos justitiae oblaturus seipsum non sine sanguinis effusione emiserit

preces ad Patrem, et ita evidenter ostenderit suum erga nos compassionis affectum. Quod ipsum legalis sacerdos faciebat, qui Sancta sanctorum intrabat sine sanguine nunquam, quoniam secundum Apostolum, sine sanguinis effusione non fit remissio. Postea sacerdos noster salutat populum sublimi voce; sursum corda erigere et gratias agere Domino exhortatur, exprimens illud quod revertens Dominus ad discipulos ait: *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem* (Marc. 14, 38). Sequitur ille coelestis hymnus: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth*, quem in veteri Testamento animalia cecinisse dicuntur. In quo ostenditur in hora sacrificii spiritus adesse angelicos, debitam reverentiam divinis mysteriis exhibentes.

2. Consequenter incipit sacerdos noster *Te igitur*, et quasi ingrediens Sancta sanctorum, primo generalem pro tota Ecclesia precem effundit, imprimens signum crucis, et oblationem illam Christi sanguine superfundit, qui quoties coelesti sacrificio similitudinem crucis apponit, toties propositam oblationem Christi sanguine superaspergit. Vocat ea quae afferuntur, primo dona, quia a Patre luminum dantur nobis; secundo mu-

nera, quod eisdem muneramus oratorem[1]); tertio sacrificia, quoniam per illa et abluimur a peccatis, et reconciliati pacem habemus ad Deum. Secunda in canone oratio fit pro illis, qui vel panem ad sacrificium obtulerunt, vel sacris mysteriis circumstant. Tertia oratione sanctorum suffragia supplex implorat, et quasi carbones ignis inferens juxta legem, incensum affectuosae orationis imponit, ut more coelestis pontificis propositam hostiam nebula compunctionis obumbret. Quarto loco rogat sacerdos fieri oblationem illam primo benedictam, ut per eam impleamur omni benedictione coelesti; secundo adscriptam, ut ejus efficacia libro viventium adscribamur; tertio ratam, ut per ejus effectum radicati vel fundati in fide, a caritate Dei nullatenus avellamur.

3. Recenset deinde (verba) dominica, quae Christus in coena dixisse fertur, quorum virtute et gratia panem converti in carnem et vinum mutari in sanguinem fides catholica confitetur. Quare autem dicitur calix sanguinis novi esse et aeterni testamenti? Ideo utique

---

[1]) *Muneramus oratorem* i. e. sacerdotem, qui oratoris, mediatoris officio fungitur: hunc *muneramus*, quatenus ad haec munera offerenda delegatur.

dicitur, quia per fidem sanguinis Jesu Christi promittitur nobis peccatorum ablutio et consecutio coelestis regni. Quod utrumque novum dicitur et aeternum, quia videlicet dum expurgat a peccatis, nos innovat, et dum regnum nobis tribuit, ad incorruptionem aeternam sublata corruptibili mutabilitate transtulit. Porro mysterium fidei est, quoniam christiana fides hoc habet, ut sub specie panis et vini veritatem carnis et sanguinis fateatur, quoniam illud mysterium utrumque simul est et sacramentum et res sacramenti; dum exterius colorem quidem et saporem panis et vini repraesentat, interius vero substantiam carnis et sanguinis oculis fidei subministrat. Subsequenter dicit sacerdos visibilem hostiam illam esse puram, quia purgat a vitiis; sanctam, quia virtutum gratiam confert electis; immaculatam, quia incorruptibilitatis gloriam largitur justis. Orat sacerdos acceptum fieri sacrificium sicut munus Abel, cujus innocentia Christi innocentiam et vitam designat; sicut sacrificium Abrahae, quod sanctitatem dominicae passionis insinuat; sicut hostiam Melchisedech, quae in pane et vino quotidianum Ecclesiae sacrificium praefigurat. Supplex interea presbyter orat Dominum, ut haec ju-

beat perferri per manus sancti angeli in sublime altare suum, ut sit evidens in illa hora sacramentum [1]), illum panem uniri dominico corpori, et eidem unius communione substantiae coaptari. Osculatur etiam tunc altare, ut ostendat ejusdem sacramenti velle se (participem) fieri; et signo crucis se muniens, ad perceptionem mysterii praeparat semetipsum. Rogat pro defunctis, deinde etiam pro se ipso, et in fine nomina sanctorum interserens, quasi alter Aaron nomina duodecim patriarcharum insculpta suo pectori repraesentat.

4. Sequitur: *Per quem haec omnia, Domine, semper bona creas*, de pane carnis substantiam proferendo; *sanctificas*, spirituali virtutum abundantia cumulando; *benedicis*, gratiarum omnium efficaciam largiendo. Consequenter amovet corporale, et ex ipso sacrato pane crucem faciens super calicem, Christi crucifixionem ostendit: iterumque deponens in altare et corporali operiens, triduanam assimilat Domini se-

---

[1]) *Ut sit evidens in illa hora sacramentum* scil. ut pateat, illum panem in altari uniri identitate substantiae dominico corpori in coelo seu esse unum idemque cum illo.

pulturam. Ubi etiam dicit patrari nobis hoc virtutis sacramentum *per ipsum*, qui dat omnibus affluenter et non improperat; *et cum ipso*, qui regit et disponit universa; *in ipso*, in quo vivimus, movemur et sumus. Sequitur dominica oratio *sed* (f. et) *libera nos*, in cujus fine sacerdos dominicum panem dividit in tres partes, quarum primam deponit in calicem, mediam servat sibi, offert communicandis extremam. Fractio panis Christi passionem significat, in qua templum corporis ejus confractum est et solutum, quod tribus diebus divina potentia suscitavit. Calix designat sepulcrum dominicum, in quo Christus devoratus a morte sicut Jonas in ventre ceti, ita per triduum jacuit in corde terrae. Prima portio, quae sanguini admiscetur, rogat pro eis, qui jam exuti corporibus, sed corporum vitiis obligati, habent in se, quod per poenam purgatoriam examinari debeat et purgari. Media portio pro eis orat, qui adhuc viventes in carne et quasi in medio positi, libertate arbitrii sui possunt declinare, quo volunt, ad dexteram vel ad sinistram. Tertia portio gratias agit pro sanctis, qui in gloria constituti non habent necesse, ut pro eis fundatur oratio. Ita passio Christi proposita omnibus prodest, defunctis ad

veniam, vivis ad gratiam, sanctis ad gloriam. Idemque sacramentum singulis cooperatur in bonum, dum mortuos purgat, vivos justificat, justos coronat, per eundem qui vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

INDEX.

Pag.

Praefatio: de Eucharistiae praestantia. Haec colligitur 1. ex praedicatorum splendore . 1
2. ex apparatu liturgico 3
3. ex disciplina arcani 6
4. ex multiplici comparatione cum aliis sacramentis 11
5. ex mirabilium summa, quam complectitur 14
6. ex praestantia practica 28
7. ex ejus ad Ecclesiam relatione 31
Corollarium. Hinc sequitur realis Christi in eucharistia praesentia 34
Haec luculenter confirmatur comparatione instituta inter modum loquendi patrum et modum loquendi sacramentariorum de eucharistia 35
Algeri elogium et scripta 53
Prologus 58

LIBER PRIMUS.

Caput I. Quod Deus hominem dominicum pro nobis assumptum super omnia exaltavit 68
Caput II. Quod quoniam Christus exaltatus est super omnia, et in eo nobis cuncta donata sunt, similem etiam gloriam nos sperare debeamus 72
Caput III. Quod ad majorem tantae gloriae

Pag.

certitudinem ipsum caput nostrum Deus, nos membra ipsius ita constituit, ut nos corpus ejus cum ipso capite dicamur Christus, sacramento et veritate corporis sui nos sibi uniens, et incorporans 78

Caput IV. Quid sit sacramentum et quot modis accipiatur 91

Caput V. Quod visibile sacramentum panis et vini nuncupative dicatur corpus Christi . 93

Caput VI. Quod Christus in pane sacramentali non ita personaliter sit impanatus, ut in carne incarnatus 98

Caput VII. Quod remanentibus qualitatibus suis substantia panis et vini in verum corpus Christi mutetur 105

Caput VIII. Quomodo sacramentum corporis Christi a ceteris sacramentis differat vel conveniat 118

Caput IX. Quod novus panis et vinum in corpus Christi mutata, novam carnem vel sanguinem non generant 135

Caput X. Quod non de quolibet filio hominis, sed de ipso Christo intelligendum est: „Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis (Joan. 6, 54)." 143

Caput XI. Quod in sacramento visibili sit spirituale et invisibile corpus Christi . . 148

Caput XII. Quod corpus Christi, cum in sacramento sit spiritualiter et invisibiliter, non tamen minus substantialiter et vere 159

Caput XIII. Quod veritas corporis Christi visibilibus etiam signis sit saepius ostensa 171

Caput XIV. Quod corpus Christi est, cum sit locale, in coelo et in terra 174

Pag.

Caput XV. Quod corpus Christi divisum et a fidelibus sumptum permanet incorruptum et integrum 180

Caput XVI. Quod immolatio Christi in altari non dicitur, quod iterum occidatur, sed quod vera ejus immolatio repraesentata idem in altari nunc, quod tunc in cruce operetur 188

Caput XVII. Quod dupliciter vel tripliciter dicitur corpus Christi 199

Caput XVIII. Quod invisibile corpus Christi in sacramento sacramentum sit visibilis corporis Christi in humana forma, verum veri, idem ejusdem 205

Caput XIX. Quod sacramentum duobus modis significat, vel sua ex se similitudine, vel alicujus actionis erga se 210

Caput XX. Quia in sacrificio est sacramentum corporale et corpus spirituale, duae sunt etiam ejus comestiones, una corporalis, altera spiritualis; et boni quidem duabus comestionibus sumunt corpus Christi, mali tantum una 221

Caput XXI. Quod sicut nec minus a malo, nec magis a bono sacerdote consecratur veritas corporis Christi; sic nec minus a malo, nec magis a quolibet bono sumitur quantum ad substantiam 223

Caput XXII. Quomodo vere et salubriter sumi possit corpus Christi 235

LIBER SECUNDUS.

Caput I. Quod sacramentum corporis Chri-

Pag.

sti nullatenus solvatur in digestionem vel aliquam foedam corruptionem 246
Caput II. Cur visibile sacrificium invisibili Deo fiat 263
Caput III. Cur sacrificium Ecclesiae non constet solo sacramento, vel corpore et sanguine Christi sine sacramento, vel cur utroque 265
Caput IV. Cur fides tantopere exigatur in hoc sacramento corporis Christi . . .
Caput V. Cur magis consecretur in pane et vino et aqua corpus et sanguis Christi, quam in ceteris corporum speciebus . . 284
Caput VI. Cur sumpto corpore Christi non statim etiam in carne vivamus aeternaliter, cum ipsum sit vita aeterna . . .
Caput VII. Cur temporalibus meritis aeterna retributio fiat 292
Caput VIII. Cur panis in carnem, et vinum in sanguinem per se consecrentur . . . 295
Caput IX. Cur corpus Christi magis consecretur in pane candido, quam nigro, vel cujuscunque coloris, cum sanguis consecretur in cujuscunque coloris vino 298
Caput X. Cur magis consecretur corpus Christi in pane azymo quam fermentato . . . 298

LIBER TERTIUS.

Caput I. Quod sancti quibusdam suis auctoritatibus videntur adstruere, haereticorum sacramenta esse irrita et noxia 308
Caput II. Quod solius Dei sit, omnia sacramenta facere semper vera et sancta quantum ad ipsum 313

Pag.

Caput III. Quod sacramenta Christi pro meritis ministrorum fieri credenda non sunt, ne pereat unitas sacramentorum et Ecclesiae 315

Caput IV Quod Deus pretiosa sacramenta in non pretiosis speciebus posuit, non ut essent vilia et abjecta, sed gratuita . . . 321

Caput V. Quod tanta sunt Dei sacramenta, ut omnium hominum superent merita . . 324

Caput VI. Quod laico vel pagano baptizare permittitur 328

Caput VII. Quod sanguinis effusione, vel sola fide baptismus compleatur 330

Caput VIII. Quod sicut in baptismate, sic in conficiendo Christi corpore, nihil a bono magis, nihil a malo minus fiat 334

Caput IX. Quod sacramenta haereticorum de Ecclesia sunt, et in Ecclesia fiunt . . . 337

Caput X. Quod sacramento tenus sacerdotium apud haereticos maneat omnino integrum 339

Caput XI. Quod etiam salutare sit sacrificium haereticorum, si munde communicetur a catholicis 345

Caput XII. Quomodo solvatur illud, quod sancti de improbandis haereticorum sacrificiis dicunt 349

Caput XIII. Utrum sacramenta rite fiant, si solemnibus verbis aliqua contra fidem vel incuria vel haeresi interserantur . . . 353

Caput XIV. Quare in nomine Trinitatis baptisma fieri institutum sit 365

De sacrificio missae 371

Annotatio I. De disciplina arcani . . . 6

Pag.

Annotatio II. Difficiliora Augustini de eucharistia dicta explicantur pag. 83, 87, 89, 122, 151

Annotatio III. Quare maneant in eucharistia species pani et vini 112

Annotatio IV. Facundi Hermianensis locus difficilis de eucharistia illustratur . . . 202

Annotatio V. Formula fidei de eucharistia a Berengario subscripta illustratur . . . 219

Annotatio VI. Sacramentorum N. L. mira praestantia 324

A. M. D. G.